

Соціологічна асоціація України

Дніпропетровське обласне відділення

Запорізьке обласне відділення

**Дніпровський державний технічний
університет (м. Кам'янське)**

**Факультет економіки, менеджменту,
соціології та філології**

Кафедра соціології

**Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара**

**Факультет суспільних наук і
міжнародних відносин**

Кафедра соціології

Факультет управління та соціології

Кафедра соціології

ЗБІРКА МАТЕРІАЛІВ

VI Всеукраїнської науково-практичної конференції

«Придніпровські соціологічні читання»

(м. Дніпро, 1 жовтня 2021 року)

Дніпро

Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+»

2021

ЗБІРКА МАТЕРІАЛІВ
VI Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Придніпровські соціологічні читання»
(м. Дніпро, 1 жовтня 2021 року)

Дніпро
Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+»
2021

УДК 316.1
ББК 60.5
З 41

Збірка матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції
3 41 «Придніпровські соціологічні читання» (м. Дніпро, 1 жовтня 2021 року) / відп. за випуск В.В. Кривошеїн. Дніпро: Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», 2021. 124 с.

Подані матеріали (тези доповідей) VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціологічні читання», яка відбулася 1 жовтня 2021 р. у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара.

Для всіх, хто цікавиться сучасними проблемами соціологічної науки.

ISBN 978-617-95184-2-3

© Автори, 2021
© Видавничо-поліграфічний
дім «Формат А+», 2021

ЗМІСТ

<i>Вітальне слово</i> учасникам VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціологічні читання»	6
<i>Антоненко С.Б., Лясков А.Я.</i> Процесс формирования и развития пацифистского общества в Японии	7
<i>Бабенко В.В., Стадник А.Г.</i> Феномен соціальної напруги в територіальних громадах у контексті збройного конфлікту на Сході України	10
<i>Богомаз К.Ю.</i> Міграційні процеси українського суспільства: фокус емпіричних досліджень	12
<i>Бойко В.В.</i> Лідерство у ХХІ столітті: змістовне наповнення й особливості інтерпретації	16
<i>Бородай А.Е., Іванець Т.М.</i> Формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді України	18
<i>Величковський Р.В.</i> Інтегративні процеси та проблематика соціального порядку у розрізі ціннісних орієнтацій українського суспільства	20
<i>Верховод Л.І.</i> Особливості зовнішньої міграції в сучасній Україні: соціологічний аналіз	22
<i>Висоцька О.Є.</i> Комунікативна політика держави у суспільстві ризику	24
<i>Галайчук О.П., Зубарева О.І.</i> Сприйняття фемінітивів у масовій свідомості: до постановки проблеми	27
<i>Гудзенко О.З.</i> Лідери громадської думки в сучасному мережевому суспільстві	29
<i>Гутовська П.В., Гудзенко О.З.</i> Вчитель цифрової ери: нові виклики діджиталізації освітнього простору	32
<i>Демичева А.В.</i> Війна та соціальна (не)безпека: сучасні візії	34
<i>Дурнев А.А., Литовченко А.Д.</i> Учебник истории как инструмент социополитической манипуляции	36
<i>Зоська Я.В., Матюхін Д.А., Стадник А.Г.</i> Ідентифікаційні чинники соціальних практик (соціальна та соціетальна ідентичність)	39
<i>Зубарева О.І.</i> Соціальні виміри здоров'я	41
<i>Зубченко О.С.</i> Методи дослідження ефекту сусідства в електоральній поведінці	44
<i>Ісмаїлова Є.М.</i> Емоції як об'єкт соціологічного теоретизування	46
<i>Калінчук О.А.</i> Самопрезентація тілесності у контексті сучасних соціальних медіа	49
<i>Клименко А.О., Кудінов І.О.</i> Чинники енергетичної ефективності багатоквартирних будинків	50

*VI Всеукраїнська науково-практична конференція
«Придніпровські соціологічні читання» (м. Дніпро, 01 жовтня 2021 р.)*

Ключник Р.М. Мова ворожнечі в політичній комунікації	53
Ковальська-Павелко І.М. Постмодерністський дискурс інтерпретації історичного розвитку	55
Комих Н.Г. Екологічна безпека в міському просторі: соціологічна оптика аналізу	58
Кривошеїн В.В. Соціологічна інтерпретація категорії «здоровий глузд»	61
Кузьмін В.В. Соціокультура суспільства як простір конструювання кар'єрних стратегій	63
Кулик М.А. Практики отримання соціальної послуги соціально-трудової адаптації в Запорізькому регіоні	65
Лебеза С.В. «Пароплави сучасності» користувач популярної культури в політизованому дискурсі	68
Лепський М.А. Медіація в соціальних комунікаціях кризового суспільства	72
Нагорний А.І. Стратегії забезпечення сталості результатів програм міжнародної технічної допомоги в Україні	74
Ніколенко В.В. Чинники модернізації сучасного суспільства: соціологічний вимір	78
Ніколенко Ю.О. Роль політичної доцільності в процесі виборчої інженерії	82
Novikova O.V. Role of intercultural communication in foreign language learning	84
Петронюк В.В. Соціокультурні моделі успіху: репрезентація у сучасних соціальних мережах	87
Прохоренко Є.Я. Концептуалізація категорії «багатонаціональність» у соціології	89
Редькіна Г.М. Мовні практики українців	92
Svetlov O.N. The economic man: Strengths and limitations of the concept	94
Скворець В.О. Зміна моделі соціального управління в Україні: втрата адекватності	97
Скляренко К.О. Вплив органів місцевого самоврядування на покращення екологічної ситуації в регіоні	101
Сорокіна Л.М. Футуристичний прогноз розвитку демографічної ситуації в Україні	103
Ставченко С.В. Реформа як стратегія управління політичною кризою в демократичних політичних системах	105
Suima I.P. Linguistic aspect of intercultural communication	108

*VI Всеукраїнська науково-практична конференція
«Придніпровські соціологічні читання» (м. Дніпро, 01 жовтня 2021 р.)*

Суровцева І.Ю. Цифрова індустрія турботи: нові виклики платформного капіталізму	111
Ходус О.В. «Повернення людини емоційної»: вектори теоретичної реконфігурації соціального знання	113
Чала А.С., Ходус О.В. Функціональний потенціал кінематографу ...	117
Шеломовська О.М., Штим І.В. Використання мобільних месенджерів сучасним українським соціумом: за результатами аналізу соціологічних досліджень	119

Вітальне слово учасникам VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціологічні читання»

Шановні учасники VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціологічні читання»!

Дозвольте привітати вас у стінах Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, який є визнаним лідером науки і освіти у Придніпровському регіоні. Соціологічна наука і освіта у нашому виші була започаткована з часу заснування Катеринославського університету – у 1918 році в новоствореному закладі вищої освіти розпочав свою викладацьку діяльність Георгій (Жорж) Гурвич – видатний соціолог, засновник Паризької школи соціології, співорганізатор Міжнародної соціологічної асоціації. Варто також відзначити, що цього року кафедра соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара відзначає своє 30-річчя. Тому не випадково, що напередодні Дня соціолога, який традиційно відзначається 1 жовтня, саме наш університет ініціював проведення форуму вчених-соціологів, присвяченого висвітленню теоретичних проблем і практичних питань дослідження суспільства та окремих його складових у (пост)сучасну добу. Обговорюючи широкий спектр актуальних проблем соціологічної науки, починаючи від питань соціального порядку і безпеки в суспільстві ризику, соціальної девіації, релігійних і міжконфесійних відносин, формування урбаністичної культури, культурного різноманіття і міжкультурної комунікації, і закінчуючи визначення стратегій цивілізаційного розвитку, соціокультурних модусів розвитку сучасного суспільства крізь призму ціннісних пріоритетів суспільства, стає можливим окреслити сучасний стан і визначити перспективи розвитку соціологічної науки у XXI сторіччі.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара по праву вважається потужним осередком соціологічної науки і освіти не лише в Придніпровському регіоні, але й всієї України. Головна ідея проведення Придніпровських соціологічних читань – згуртувати наукове співтовариство соціологів і суспільствознавців, створити дискусійний майданчик для обговорення злободенних питань українського суспільства. З цією метою ініціаторами заходу запропоновано проводити науковий форум щорічно в провідних центрах соціологічної науки і освіти Придніпровського регіону. Перша конференція відбулася в ДНУ в 2016 році, потім естафету прийняв Запорізький національний університет, а в 2018 році Придніпровські соціологічні читання відбулися в Кам'янському – в Дніпровському державному технічному університеті. Сьогодні у стінах Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара ми проводимо Придніпровські соціологічні читання вшосте.

У цьогорічному Форумі соціологів беруть участь представники визнаних центрів соціологічної науки й освіти із Дніпра, Одеси, Запоріжжя, Кам'янського, Харкова, Старобільська. Сподіваюсь, науково-практичний характер цієї конференції дозволить не тільки ставити, але і надавати відповіді на численні суспільні виклики в сучасній Україні. Впевнений, що використання наукових досягнень у царині соціологічних досліджень буде суттєво сприяти зниженню соціальної напруженості в українському суспільстві, блокуванню ризикових ситуацій, оптимізації соціальних систем та вдосконалення управлінських зусиль.

Бажаю вам плідної праці на конференції та натхнення у науковій та практичній діяльності!

В.о. проректора з наукової роботи
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

Олег МАРЕНКОВ

Антоненко С.Б.¹, Лясков А.Я.²

Белорусский государственный университет (г. Минск, Республика Беларусь)

ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ПАЦИФИСТСКОГО ОБЩЕСТВА В ЯПОНИИ

Развитие пацифизма началось в Японии после Второй мировой войны, еще в период оккупации, однако нормативное закрепление эта идеология получила в Конституции Японии 1947 года. Документ имеет норму, суть которой заключается в отказе от войны. Эта норма прописана в 9 статье Конституции и сформулирована следующим образом: искренне стремясь к международному миру, основанному на справедливости и порядке, японский народ на вечные времена отказывается от войны как суверенного права нации, а также от угрозы или применения вооруженной силы как средства разрешения международных споров. Для достижения данной цели никогда впредь не будут создаваться сухопутные, морские и военно-воздушные силы, равно как и

¹ *Антоненко Святослав Борисович*, магістрант Білоруського державного університету (м. Мінськ, Республіка Білорусь).

² *Лясков Олександр Якович*, доцент кафедри теорії та історії держави та права Білоруського державного університету (м. Мінськ, Республіка Білорусь), кандидат юридичних наук, доцент.

другие средства войны. Право на ведение государством войны не признается [3].

Если трактовать данную норму буквально, то в Японии не может существовать никаких военных формирований. Так и было во время оккупации. Сразу же после войны императорские армия и флот были распущены, а порядок в стране поддерживала сила союзников. Однако, в 1950 году Макартур издает декрет о создании полицейского корпуса численностью 75 тыс. человек, который в 1952 году был переименован в корпус безопасности. В 1951 году в Сан-Франциско был подписан Договор безопасности с США, в соответствии с которым США получали исключительное право на размещение своих войск на территории Японии. Позднее в 1954 году корпус безопасности переименовали в Силы самообороны Японии и в соответствии с законом были сформированы наземные, морские и воздушные силы самообороны [5, с. 29-30].

В 1957 году Совет национальной обороны принял первый пятилетний план оборонного строительства, к этому времени численность Сил самообороны насчитывала уже 204 105 человек. С увеличением численности Сил самообороны американский контингент постепенно уменьшался: если в 1952 г. на территории Японии располагалось 207 736 американских военных, то в 1955 г. в стране осталось 143 555 военнослужащих, а в 1960 – всего 56 246. Стоит отметить, что увеличению контингента Сил самообороны поспособствовало поражение США в войне на Корейском полуострове в 1951-1953 годах [2, с. 1145, 1147].

Естественно, что на протяжении всего времени существования сил самообороны Японии велась дискуссия о противоречии ст. 9 Конституции. Именно этот вопрос стал одним из основных в вопросе пересмотра Конституции, в которую не вносились поправки с момента ее принятия.

После событий 11 сентября 2001 года, которые показали уязвимость США, в Японии поставили под сомнение способность США защитить Японию в случае военной угрозы. Общественное мнение сформировалось достаточно быстро: согласно опросу газеты «Ёмиури» в октябре 2001 года за пересмотр Конституции (в частности, ст. 9) выступало 65% опрошенных. В результате дискуссий в парламенте был создан Комитет по изучению конституции. В целом законодатели были не против поправок в основной закон страны, однако в области оборонной политики, депутаты пошли немного другим путем – они изменили законодательство, расширяя полномочия Сил самообороны [4, с. 71-72]. Развитие идеи о пересмотре 9 статьи Конституции Японии стали активно муссироваться в обществе в период первого премьерского срока Синдзо Абэ. Так, в апреле 2007 года созывает Комиссию по вос-

становленію юридических основ безопасности и применения существующих правовых механизмов при наиболее вероятных сценариях изменений международной обстановки.

Свое решение Премьер-министр мотивировал тем, что ст. 9 Конституции была принята 60 лет назад в условиях шока, вызванного капитуляцией. В мае этого же года Парламентом был принят закон, который регламентировал процедуру референдума по изменениям Конституции. В соответствии с законом, принять участие в голосовании смогут все граждане Японии старше 18 лет, а решение будет принято простым большинством. Также были определены сроки проведения референдума: от 60 до 180 дней после одобрения поправки парламентом. Закон был введен в действие в 2010 году. Именно в этом году было впервые создано юридическое основание для пересмотра Конституции [4, с. 73].

Однако на уровне парламентариев этот вопрос больше не поднимался. И только возвращение Синдзо Абэ в политику позволило возродить вопрос о пересмотре 9 статьи. После успешных для Синдзо Абэ выборов в Парламент в 2013 году вопрос о пересмотре 9-й статьи возобновился вновь [2, с. 45]. 19 сентября 2015 года парламент Японии разрешил использовать Силы самообороны для участия в военных конфликтах за рубежом. Прежде всего это было связано с обострением отношений между КНДР и Республикой Корея. В мае 2017 года Премьер-министр Японии Синдзо Абэ установил предельный срок для пересмотра ст. 9 Конституции – до 2020 года (это узаконило бы Силы самообороны Японии).

Стоит также отметить, что уровень народной поддержки по сравнению с началом XXI века ослаб. По результатам телефонного опроса, проведённого в декабре 2013 года, 53,1% респондентов были против изменения основного закона и только 37% его поддержали [4, с. 76]. Опрос газеты «Асахи», который был проведён в сентябре 2015 года, показал, что против изменения закона выступили 50% опрошенных, 31% – поддержали [1, с. 68]. В апреле 2016 года общественная вещательная корпорация NHK провела опрос на тему о пересмотре 9-й статьи Конституции. Против изменений выступило 39,2% респондентов, а за изменение – 22,1% [6]. Таким образом, можно увидеть тенденцию к снижению народной поддержки внесения изменений в Конституцию. Уход Синдзо Абэ со своего поста в 2020 году вообще заморозил подобные разговоры в обществе.

Пересмотр ст. 9, с одной стороны, нарушил бы основной принцип Конституции Японии, лишил ее уникальности, а с другой стороны, – такому развитому государству с учётом небезопасного соседства с самым милитаризованным государством в мире (КНДР), на наш взгляд, армия просто необхо-

дима.

Література:

1. Добринская О.А. Законодательство об обеспечении мира и безопасности: глобальное, региональное и национальное значение. *Ежегодник Японии. Сер.: Право.* 2016. № 45. С. 61-75.
2. Карпов Е.В. Особенности системы безопасности Японии после окончания второй мировой войны. *Вестник Башкирского университета. Сер.: История и археология.* 2012. № 2. С. 1144-1148.
3. Конституция Японии. Портал «Энциклопедия Кругосвет: Универсальная научно-популярная энциклопедия». URL: <https://www.krugosvet.ru/enc/gosudarstvo-i-politika/yaponiya-konstitutsiya>.
4. Молодякова Э.В. Проблемы пересмотра Конституции в контексте изменений в японском обществе. *Восточная аналитика. Сер.: Политические науки.* 2014. № 3. С. 69-77.
5. Нелидов В.В. Прошлое и настоящее сил самообороны Японии: роль в государстве, обществе, и на международной арене. *Ежегодник Японии. Сер.: История и археология.* 2018. № 47. С. 29-54.
6. Поправки к Конституции Японии. Девятая статья: за и против. Журнал Современный Взгляд на Японию. 2016. URL: <https://www.nippon.com/ru/features/h00146/>.

Бабенко В.В.¹, Стадник А.Г.²

Маріупольський державний університет

ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУГИ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

На сучасному стані розвитку майже усі види соціально-економічних і політичних процесів, які відбуваються у суспільстві, пов'язані з таким явищем, як соціальна напруга.

Соціальна напруженість – це особливий стан суспільної свідомості та поведінки, специфічна ситуація сприйняття та оцінки дійсності, емоційний стан групи чи суспільства в цілому, зумовлений тиском з боку природного або соціального середовища [4].

В сучасній Україні соціальна напруга як всередині територіальних громад, так і ззовні стрімко зростає. Головним чинником подібних зміни ви-

¹ **Бабенко Вероніка Віталіївна**, лаборант кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету.

² **Стадник Альона Георгіївна**, доцент кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету, кандидат соціологічних наук.

явили науковці під час проведення соціологічного дослідження «Соціальна напруженість та протестна активність: погляд соціологів», який проводився Інститутом соціології Національної академії наук України у співпраці з Благодійним фондом «Інтелектуальна перспектива» з 3 по 25 липня 2017 року за квотною вибіркою, що представляє доросле населення (старше 17 років). Опитування здійснювалося у всіх областях України (крім АР Крим та окупованих територій Донецької та Луганської областей), методом особистого інтерв'ю за місцем проживання респондентів. Усього було опитано 1800 осіб. Похибка вибірки не перевищує 2,3% [1]. За результатами дослідження було виявлено, що значна частина українців вважає, що головним чинником зростання напруженості серед населення є продовження бойових дій на Сході України [1].

В край нестабільна ситуація призводить до постійної напруженості, як наслідок зростає недовіра до державної влади, що призводить до збільшення випадків протестної активності серед населення. За даними Київського міжнародного інституту соціології, приблизно 48% опитаних готові брати участь в акціях протесту [2]. Зокрема, саме це дає підставу стверджувати, що соціальна напруга є стійким явищем сучасного суспільства України і з кожним роком лише набирає обертів у своєму розвитку.

Крім того спостерігається динаміка росту відсотка населення здатного до протестних настроїв. Таким чином, рівень готовності до участі в акціях соціального протесту зростає з 43% у грудні 2014 року до 49% у грудні 2016 року (саме в цей період відбувалась революція гідності), а потім знизився до 40% у грудні 2017 року. І в останні два роки знову зростає соціальна напруга серед населення (44% у 2018 р. та 48% у 2019 р.), яка зумовлюється незадоволенням новообраної влади та процесами, які відбуваються в країні [2]. Тому, можна зазначити, про нестабільне положення суспільства, незадоволення політичними та соціальними процесами країни та владою в цілому. Що може призвести до повторення революції гідності, яка була в Україні в 2015 році.

З кожним роком зростає відсоток населення, який впевнений, що події в Україні розвиваються у неправильному напрямку. Таким чином ми можемо побачити стрімку динаміку в Загальнонаціональному дослідженні, проведеному Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова. Занепокоєння серед населення викликає той факт, що на Сході країни досі тривають військові дії, які призводять до людських втрат.

«Заморожений конфлікт» викликає багато суперечок навколо:

- безпеки життєдіяльності людей на лінії розмежування;
- проблема транспорту та зв'язку;

- розвитку культурної сфери;
- виклики туристично-рекреаційної галузі;
- розвитку освіти та науки;
- проблеми розвитку медицини;
- розвитку архітектури та містобудування тощо.

Отже, можемо дійти до висновку, що сучасна траєкторія розвитку України не віднайшла відгуку серед населення (67% опитаних вважають, що у цілому ситуація в Україні змінилася на гірше). Суспільство занепокоєно тривалістю військових дій на Сході країни, політичною та соціальною нестабільністю та невпевненістю у майбутньому. Що зумовлює наступні перспективи розвитку, такі як, негативне ставлення до влади, протестні рухи, страйки та міграційні настрої серед населення. Урегулювання конфлікту, підтримка постраждалих територіальних громад, розвиток міцної інфраструктури, налагодження діалогу між владою та населенням – є єдиним шляхом до зменшення соціальної напруги.

Література:

1. Соціальна напруженість та протестна активність: погляд соціологів. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2017. 22 вересня. URL: <https://dif.org.ua/uploads/doc/100623282659c4e549b57456.41229306.doc>.
2. 49% українців не готові до участі в протестах – опитування КМІС. Радіо Свобода. 2020. 17 січня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sotsiology-protesty-ukrayitsi-gotovnist/30383519.html>.
3. Підсумки-2018: громадська думка. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2018. 28 грудня. URL: <https://dif.org.ua/article/pidsumki-2018-gromadska-dumka>.
4. Соціальна напруженість. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Соціальна_напруженість.

Богомаз К.Ю.¹

Дніпровський державний технічний університет (м. Кам'янське) МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ФОКУС ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

За прогнозами Інституту демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України, до 2031 р. населення України скоротиться до 39,5 млн. осіб. Як відмічене у національній доповіді «Українське суспільство: міграційний вимір», наразі значна частина активного, мобільного, конкурентоспроможного населення України визначають свої перспективи виїзду, ви-

¹ **Богомаз Костянтин Юхимович**, завідувач кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), доктор історичних наук, професор.

ходячи не стільки зі стану свого особистого життя, скільки із загальної низької оцінки ситуації в країні. Цей міграційний чинник є значно небезпечнішим за бажання реалізувати індивідуальну стратегію на глобальному ринку праці. В останньому випадку зберігається доволі висока імовірність повернення мігранта, тоді як комбінація індивідуальних планів із втратою віри у перспективність їх реалізації в українському суспільстві обумовлює орієнтацію на еміграції й транзитну трудову міграцію [1].

Міграційні процеси є складним соціальним явищем, що вивчається в межах багатьох наук, зокрема історії, правознавства, економіки (Е. Равенштейн, Е. Лі, М. Пайора, М. Хехтер, С. Ліберзон, П. Стокер, М. Крітц, Л. Лім, Х. Злотник, Дж. Саймон й ін.), географії, соціології (Р. Парк, Р. Маккензі, В. Зомбарт, М. Буржуа, Т. Парсонс, М. Гордон, О. Хандлін, Г. Беккер, Г. Мірдал, Л. Рибаківський, І. Валерстайн, Д. Массей та ін.) тощо. Кожна з дисциплін у ході аналізу міграційних переміщень населення обирає свій предмет, завдання та інструментарій дослідження.

Дослідження і комплексний аналіз демографічних і соціально-економічних характеристик трудових міграційних процесів здійснено у працях А. Гайдуцького, Е. Лібанової, І. Майданік, О. Малиновської, С. Пирожкова, О. Позняка, Ю. Римаренка, О. Хомри, Б. Юсківа та ін. Так, І. Майданік у своїх працях здійснив аналіз та створив науково обґрунтовану концепцію розвитку трудових міграцій населення України [2].

На думку української дослідниці О. Ровенчак, активні наукові дослідження міграційних процесів почали проводитися після інтенсифікації самої міграції та збільшення міжнародних мігрантів наприкінці XIX – на початку XX ст. У свою чергу, Л. Калашнікова відмічає, що вперше соціологічний підхід до вивчення міграційних процесів був сформований у роботах У. Томаса, Ф. Знанецького, які в роботі «Польський селянин в Європі та Америці» виявили залежність поведінки емігрантів в новому соціальному середовищі від національних традиційних норм і цінностей. Науковці виокремили низку мотиваційних і поведінкових реакцій на соціальне середовище, а також визначили три основних соціальних характери (міщанський, богемний, активний або творчий), які, визначають поведінку мігрантів. Також А. Романюк говорить про офіційну та нелегальну форми міграції: офіційна – коли людина змінює місце свого постійного проживання, включаючи і переїзд на постійне проживання за кордон, на підставі офіційного дозволу сторони, яка приймає; нелегальна міграція – коли такого дозволу немає. В свою чергу, М. Пулен розглядає міграцію у просторовому й часовому вимірах. З точки зору просторового виміру, «міжнародна міграція – це зміна країни звичного місця проживання», тобто місце виїзду та в'їзду – дві різні країни, а в ході міграції пере-

тинається, як мінімум, один кордон. Часовий критерій пов'язаний з визначенням звичного місця проживання індивіда, для чого встановлюється тривалість та причини проживання у відповідному місці. Суттєвим недоліком цього визначення є те, що воно стосується винятково міжнародної міграції.

Згідно з класифікацією міжнародної міграції ООН, визначається п'ять її основних різновидів: 1) іноземці, що приїжджають у країну для навчання, 2) мігранти, що приїжджають на роботу, 3) мігранти, що приїжджають для об'єднання або створення нових сімей, 4) мігранти, що приїжджають для постійного поселення, 5) іноземці, яких допускають у країну з гуманітарних міркувань (біженці, особи, що шукають притулку тощо).

Відповідно до того, наскільки міграція є добровільною, можна виокремити такі її різновиди: добровільна – коли рішення про міграцію приймає сам мігрант; примусова – виселення або вигнання, тобто ситуація, коли мігрант позбавлений права вибору, а до переміщення його примушує вища влада. Доцільно також виділити в окремий вид міграцію вимушену, тобто зміну місця проживання на певний час або назавжди у супереччя бажанням людей, до якої спонукають стихійні лиха, війни, голод, переслідування тощо. У таких випадках у мігранта все ж залишається право мінімального вибору, наприклад, вибору часу чи напрямку міграції [3].

До числа провідних причин поширення міграції слід віднести географічні, соціально-економічні відмінності у пропозиції / попиті робочої сили, відмінності у розвитку окремих регіонів, країн, рівнях заробітної плати й доходів, безробіття тощо. До механізмів саморозвитку й самопідтримки трудової міграції відносяться: наявні мережі трудових мігрантів; соціальні інститути й організації, що підтримують міграційні процеси; культурний і соціальний капітал; функціонуючі історичні, культурні, технологічні й інші зв'язки між регіонами, країнами виїзду / в'їзду трудових мігрантів [2].

Втім дуже складно оцінити реальні масштаби українських міграційних процесів та їх вплив на стан національного ринку праці. На сьогодні вони набули загрозливого масштабу і становлять загрозу національним інтересами. Періодичні сплески еміграції українців, зокрема їх нелегальної трудової міграції, зумовлюють її вирішальний вплив на демографічний розвиток, структуру зайнятості та ринок праці.

У результаті соціологічного дослідження «Цінності української молоді». Серед української молоді збільшується кількість осіб, які емігрують заради матеріального добробуту (50,3% у 2017 р. на противагу 48% у 2016 р.); для отримання досвіду життя в іншій країні (27,7% у 2017 р. і 20% у 2016 р.) і через відсутність у нашій державі можливостей для навчання, як в інших країнах (19% у 2017 р. і 16% у 2016 р.). Водночас, зменшуються міграція через

відсутність в Україні можливостей роботи та реальної демократії і законності, що, на нашу думку, детермінується демографічними, економічними і соціальними аспектами [4].

Згідно зі статистичними даними саме молоді українці віком від 15 до 34 років складають вагомий частку мігрантів. Зокрема, у 2016 р. на першому місці серед усіх вікових груп за кількістю прибулих і вибулих за всіма потоками (внутрішньо-регіональна, міжрегіональна та міждержавна міграції) знаходяться люди віком 15-19 років (109 028 осіб прибулих і 104 966 вибулих). Водночас, у 2017 р. встановлено значне зменшення частки мігрантів – більш ніж на 50% у кожній категорії. Щодо вікового розподілу, то лідером за кількістю прибулих і вибулих вже стала молодь 20-24 рр. (42 294 прибулих і 40 307 вибулих). Проте, кількість мігрантів залишається дуже великою і у цьому контексті не можна оминати увагою питання виявлення причин, які спонукають людей змінювати місце проживання або роботи [4]. За результатами всеукраїнського опитування «Молодь України – 2018», найголовнішими причинами, які спонукають до переїзду, молоді українці називають передусім бажання покращити умови життя, бажання мати постійну роботу, стабільний дохід, а також бажання дати дітям освіту/краще життя.

У своїй статті Б. Дмитрук описує, що основними чинниками, які визначають інтенсивність та спрямованість зовнішніх трудових міграцій у регіонах, є: близькість до державних кордонів України з іншими країнами, особливості менталітету населення, історичні та ментально-етнічні зв'язки між регіонами України та іноземними країнами, загальний рівень розвитку регіону та наявність у регіоні або в безпосередній близькості від нього великих поліфункціональних міст [5].

Питання дослідження міграційних процесів у сучасному українському суспільстві залишається актуальним та відкритим для подальшої як наукової аналітики, так емпіричної фіксації, особливо в умовах зміни контекстуальності суспільних процесів та міграційних настроїв під впливом пандемії коронавірусної хвороби, що не могли не вплинути на загальну картину.

Література:

1. Українське суспільство: міграційний вимір: національна доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. К., 2018. 396 с. URL: https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf.
2. Калашнікова Л.В., Чорна В.А. Аналіз соціологічних підходів дослідження трудової міграції. *Young Scientist*. 2016. № 10 (37). С. 91-95. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/10/21.pdf>.
3. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2. С. 127-139.

4. Волосевич І., Герасимчук С., Костюченко Т. Молодь України – 2017. К.: ІП «ГФК ЮКРЕЙН», 2017. 88 с.

5. Дмитрук Н. Цінності української молоді: Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді. К.: СКД, 2017. 89 с..

Бойко В.В.¹

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
**ЛІДЕРСТВО У ХХІ СТОЛІТТІ: ЗМІСТОВНЕ НАПОВНЕННЯ Й
ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ**

Феномен лідерства є притаманним для будь-яких більш-менш організованих соціальних груп, які мають спільну для групи мету, і впливає як на окрему особистісному рівні, так і на груповому. Лідерство – це завжди питання міри, сили впливу, що визначається і особистими якостями лідера, і характерними рисами тих, на кого він намагається вплинути, і актуальною ситуацією. Специфіка лідерства полягає в тому, що воно зачіпає більшість чинників розвитку сучасного суспільства. Вивчення проблеми лідерства як соціологічного явища визначається перш за все тим, що лідерство являє собою один з найбільш значущих чинників групової інтеграції, які сприяють досягненню організаційних цілей з найбільшим ефектом. Лідерство може виступати каталізатором і індикатором соціальної активності суспільства.

В останні роки підвищується науковий і практичний інтерес не тільки до самої персони лідера, але і до аналізу лідерства як комплексного явища, а формування майбутніх лідерів стає для сучасного суспільства найважливішим стратегічним завданням. Особливої значущості у даному контексті набуває дослідження лідерства в умовах мережевого суспільства. Під впливом епохи «мережевих» комунікацій виникає концепція сполучного лідерства Джін Ліпман-Блюмен. Основна ідея цієї концепції полягає у тому, що сучасний лідер повинен уміти встановлювати зв'язки між своїми спонуканнями і цілями з спонуканнями і цілями інших людей. У якості інструментів встановлення таких зв'язків автор пропонує: особистісну автентичність і відповідальність; політичний прагматизм, заснований на етичних принципах; навички організовувати спільноти однодумців; спрямованість на довгострокову перспективу; лідерство за допомогою очікувань – довіра, надання можливостей і піднесення; пошук сенсу життя [1, с. 238].

Особлива увага приділяється вивченню засобів і механізмів впливу лідера на інших. Можна окреслити такі напрямки дослідження як статусні (вплив

¹ **Бойко Віталій Володимирович**, здобувач вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

здійснюється на підставі владної позиції – соціального статусу) і особистісні (вплив здійснюється на підставі особистісних якостей – особистого статусу). У межах другої стратегії у 1993 р. Р. Гарсія ввів поняття «мотиваційне лідерство», визначаючи ситуацію, коли лідери вдаються до способів впливу, заснованих на особистісних характеристиках, пов'язаних з мотиваційною сферою людини. Такий тип лідерства названо мотиваційним, бо він ґрунтується на позитивних прагненнях і стимулює своє оточення до досягнень запропонованих цілей (див.: [2, р. 83]).

Німецький дослідник проблеми лідерства Хайнц Хекхаузен здійснив ряд спроб систематизувати дані, накопичені при вивченні мотиваційних аспектів у лідерстві. Він на підставі емпіричних даних довів, що перевага – компонент потреби в досягненні, а сила – компонент потреби у владі. Перевага і сила впливають на характеристики лідерів, пов'язані з мотивацією послідовників (див.: [3, р. 142]). Мотиваційне лідерство має три найважливіших компоненти:

- 1) демократичне прийняття рішення;
- 2) орієнтація на результат;
- 3) орієнтація на групу.

Тобто мотиваційний лідер задає тон колективній роботі, консолідує учасників групи навколо спільної мети і створює в них почуття співпричетності у виконанні спільного завдання.

Дж. Юкі та Брайян Трейсі у ході дослідження виявили дев'ять дійових тактик впливу мотиваційного лідера на оточення. Згідно з їх висновками, серед дев'яти тактик впливу лідерів на підлеглих найбільш часто використовувалися: раціональне переконання; спонукальний вплив і консультація. Тиск, правова та коаліційна тактика менш дієві у мотиваційного лідера. Дружнє ставлення, обмін і персональне звернення помірно ефективні (див.: [4, с. 83]).

Виявлення ефективних соціологічних і психологічних моделей лідерства є актуальною проблемою як для сучасної науки так і громадського сектору. На сучасному етапі широкого поширення набули лідерські теорії «кредиту довіри», «емоційного інтелекту», «двигуна лідерства», атрибутивного лідерства, трансакційного і трансформаційного лідерства, «первинного або емоційного» лідерства, опосередкованого і латентного лідерства, розподіленого лідерства та ролівої диференціації, «лідерства для себе» і суперлідерства та інші. Однак, слід зазначити, що стиль лідерства пов'язаний з природою суспільного ладу, характером групи і конкретною ситуацією. Тому від стилю лідерства, від орієнтації на певний результат, від лідерських якостей, залежать і актуальна моделі поведінки. Наприклад, авторитарний і демократичний стилі можна вважати продуктами певної епохи, культури, суспільства і ситу-

ативної креативності.

Література:

1. Lipman-Blumen J. *Connective Leadership: Managing in a Changing World*. Oxford: Oxford University Press, 2000. 405 p.
2. Stogdill R. *Handbook of Leadership: a survey of theory and research*. New York: Free Press, 1974. 613 p.
3. Сергеева Л. М., Кондратьєва В.П., Хромей М.Я. *Лідерство: навч. посіб. / за наук. ред. Л.М. Сергеевої*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. 296 с.
4. Кравченко А.И., Тюрина И.О. *Социология управления: Фундаментальный курс*. М.: Академический проект, 2005. 1136 с.

Бородай А.Е.¹, Іванець Т.М.²

Маріупольський державний університет

**ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ
СУЧАСНОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ**

Молодь можна вважати енергійною, рушійною силою, що займає важливе місце у розвитку суспільності тому, що внаслідок свого об'єктивного стану вона концентрує в собі і виявляє в своїй свідомості перспективні тенденції розвитку сучасного суспільства. Кожне покоління молоді, що вступає в самостійне життя, засвоює вже сформовані цінності, якими вже сьогодні живе старше покоління, а потім формує і реалізує свою життєву програму, базуючись на основі заснованих цінностей.

Можна визначити, що цінності молоді є трансформативними та відмінними від цінностей, що панують у суспільстві в цілому. Молодь завжди змінює контури традиційних суспільних цінностей. І саме тому важливо розуміти, в чому полягають соціальнозначущі уявлення молоді про те, що таке добро, справедливість, патріотизм, любов, дружба тощо, та якою є динаміка цих уявлень [1, с. 58].

Аналіз ціннісних орієнтацій молоді має враховувати два важливих фактори, які переважно і впливають на процес формування ціннісних орієнтацій: по-перше, соціокультурної ситуації, яка склалась в сучасній Україні; по-друге, специфіки молоді як відносно самостійної соціально-демографічної групи. Складність аналізу специфіки молодіжного середовища, ролі й становища молоді в суспільстві, її життєвого рівня і соціального самопочуття, ха-

¹ ***Бородай Анжеліка Едуардівна***, здобувачка вищої освіти Маріупольського державного університету.

² ***Іванець Тетяна Мирославівна***, старший викладач кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету, кандидат політичних наук.

рактеру адаптації до соціокультурної системи зумовлена органічним взаємозв'язком ціннісних орієнтацій молоді та соціокультурних перетворень [2, с. 183].

Процес інформатизації, під яким розуміють створення інформаційного середовища на базі комп'ютерних та телекомунікаційних технологій, – один з небагатьох процесів в українській соціокультурній реальності. Це напрям, який дає змогу молодим людям не тільки вижити в складних соціально-економічних умовах, що склались в суспільстві, але й успішно зробити кар'єру. Необхідно зазначити, що молодь розуміє переваги, які дають їм інформаційно-комунікаційні технології, й активно засвоюють їх [2, с. 61].

Треба зауважити, що за результатами дослідження «Молодь України-2015», проведеного ГФК ЮКРЕЙН у 2015 році, молоді українці визначили такі пріоритети у своєму житті: 48% опитаних зазначили важливість народження та виховання дітей, 44% – пріоритети, пов'язані з роботою, 36% – заробляння / отримання достатньої кількості грошей та 21% – пошук коханої людини та / або одруження [3]. У 2016 році значна частина молоді зазначила, що в першу чергу найважливішими є власне здоров'я, матеріальний добробут та досягнення поставленої мети, у другу чергу, – третина молоді визначила пріоритетом мир та спокій на українській землі, досягнення соціального статусу / кар'єри, наявність вірних друзів, а також народження та виховання дітей і пошук коханої людини та створення сім'ї, і, у третю чергу – отримання задоволень від життя, пошук роботи за фахом, власне самовдосконалення та здобуття вищої освіти [4].

Оцінюючи свої цінності у життєвій перспективі, молоді люди надають перевагу майже тим самим життєвим цінностям, однак народження та виховання дітей стає для них домінативною цінністю. Окрім цього молодь на майбутнє надає перевагу підвищенню рівня своєї освітньої кваліфікації, приділенню уваги релігійному та духовному розвитку, реалізації своєї громадської активності та захисту національних інтересів України, а також говорить про бажання зробити щось значуще для свого народу. Тобто молодь визнає важливість для себе інтегративних суспільно-значущих цінностей [1, с. 59].

Можна зробити висновок, що в умовах сучасного суспільства високі ідеали (творчість, прагнення до свободи, самореалізації) у молоді відступають на задній план. Пріоритетними стають цінності індивідуального успіху, що ототожнюються з матеріальним благополуччям. Це зумовлює виникнення суперечності між вимогами сучасного соціуму до молоді та неготовністю певної частки молоді відповідати їм. Власне, саме такі цінності значною мірою визначають ментальність сучасного молодого покоління та соціальні практики українського суспільства.

Література:

1. Дмитрук Н. Між матеріалізмом та постматеріалізмом: ціннісні орієнтації сучасної української молоді. *Вісник АПСВТ*. 2017. № 3. С. 57-67.
2. Шапошникова І. Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 57. С. 181-187.
3. Молодь України - 2015 / І. Волосевич, С. Герасимчук, Т. Костюченко; ГФК Юкрейн. К., 2015. 88 с. URL: <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20-%202015.pdf>.
4. Цінності української молоді. Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді / Н. Дмитрук, Г. Падалка, С. Кіреєв та ін.; Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». К., 2016. 90 с. URL: http://dsmsu.gov.ua/media/2016/11/03/23/Zvit_doslidjennya_2016.pdf.

Величковський Р.В.¹

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
**ІНТЕГРАТИВНІ ПРОЦЕСИ ТА ПРОБЛЕМАТИКА СОЦІАЛЬНОГО
ПОРЯДКУ У РОЗРІЗІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА**

Останні три десятиріччя перед українською державою висувається неабияка проблема, що полягає у забезпеченні інтеграції суспільства, підтримки певної цілісності національного буття. Це виклик, з яким зіштовхується не лише владна верхівка, але і кожен культурний громадянин. Нагальність та чутливість цих питань зумовлює науковий інтерес до вивчення соціальних явищ, пов'язаних з упорядкуванням, інтеграцією, тих структурних елементів, які дозволяють суспільству відповідати специфічному стану, що зветься нормою, або ж тому, що протистоїть хаосу.

Оскільки соціальна дія характеризується своєю принциповою невипадковістю [1, с. 602-603], а інтеграція суспільного цілого завжди спирається на культурний компонент свідомості, ми вважаємо, що запорукою національної єдності та порядку повинні виступати саме цінності та ціннісні орієнтації. Тут мова йде не тільки про культурні тропи, але, головним чином, про єдність українського суспільства як політичного цілого, рефлексію щодо його суб'єктного стану.

Підходячи до вивчення цінностей під кутом зору нашої проблематики, бачиться необхідним те зауваження, що саме демократична традиція постає наріжним каменем політичної інтеграції усіх розвинених європейських дер-

¹ **Величковський Руслан Владиславович**, здобувач наукового ступеня Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

жав. Історія демократичних практик в українському суспільстві може здатися неістотною, для того, хто не чув про народне віче часів Київської Русі або козацьку раду Запорізької Січі. Так, демократичні цінності не чужі українцеві, але знаходяться у стані скоріше сплячому, схильному переховуватися під тиском режимних умов, у яких гартувався індивід Homo Sovieticus.

Ми схилиємося до розмежування між поняттями порядку та режиму. Режим як такий не може терпіти жодних змін, він існує лише задля власної потреби, а його головна функція полягає у підтримці ілюзії власної функціональності. Режим має виключно природу зовнішнього примусу [2, с. 249-252]. Порядок, у свою чергу – це те що виникає з безлічі хаотичних рухів, це подія, яка у певний історичний момент набула нормотворчого статусу внаслідок особливого роду рефлексії у суспільній свідомості.

Важливість розкриття ролі соціальних та політичних цінностей зумовлюється складністю та багатомірністю, яка притаманна відношенням між рівнем соціального порядку та орієнтаціями, повсякденними звичками та метафізичними максимами [3, с. 462-463], носіями яких стають окремі індивіди. Саме тому наша робота зосереджується навколо ціннісних матриць та шляхів взаємопроникнення соціокультурного та політичних вимірів українського суспільства, пошуку ригідних конструкцій, що відповідають за відтворення локального соціального порядку [4, с. 110].

Особливої значущості набуває для нас практичний аспект порядкотворення, адже він нерозривно пов'язаний з тематикою насильницьких дій, яка залишається на своєму місці ще з часів племінного ладу. Значущість даної проблематики опиняється пов'язаною з неоднозначністю природи цього виду насилля, а саме, чи дійсно воно виконує виключно репресивну функцію, або ж може мати якусь іншу обумовленість. Відповідь на це питання може допомогти переосмислити відносини між державною машиною та сучасним громадянським суспільством.

Таким чином, можемо сказати, що стабільність, безпека, інтеграція та явище соціального порядку як таке не можна зрозуміти не вдаючись до соціологічної теорії цінностей, а також історично-порівняльного аналізу політичних традицій досліджуваного суспільства. Українська символіка безперервно опиняється на стягах прихильників національної єдності та натхненників культурного піднесення, але лише соціологічна оптика здатна зробити усі необхідні розмежування всередині предмету, необхідні для переходу від ідеологічної повістки до дійсного порядкотворення.

Література:

1. Вебер М. Основные социологические понятия / пер. с нем. М.И. Левиной. *Избранные произведения* / Сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; предисл. П.П. Гайденко.

М.: Прогресс, 1990. С. 602-643.

2. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / пер. с фр. В. Наумова под ред. И. Борисовой. М.: Ad Marginem, 1999. 480 с.

3. Парсонс Т. О структуре социального действия / пер. с англ. М.: Академический Проект, 2000. 880 с.

4. Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні / за наук. ред. О. Резніка. К.: Інститут соціології НАН України, 2019. 288 с.

Верховод Л.І.¹

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Сучасний глобалізований світ немислимий без постійного переміщення населення через кордони. Це є невід'ємною рисою капіталістичного суспільства. Як результат, процеси міграції стають предметом дослідження різних наук, зокрема соціології, демографії, економіки.

Найбільший інтерес викликає трудова міграція. Для деяких країн вона стає справжньою проблемою, бо спричиняє відтік робочої сили. Яскравим прикладом є сучасна Україна. Вітчизняні політичні діячі та експерти підкреслюють необхідність зменшення обсягів трудової міграції. Без цього вкрай важко буде забезпечити нормальне функціонування економіки. Е. Лібанова та М. Позняк зазначають, що Україна впродовж останніх десятирічь отримала статус світового донора робочої сили [1, с. 26]. У пошуках кращого життя закордон виїжджають, як правило, люди молодого та середнього віку. Це зумовлює зменшення частки працездатного населення з усіма негативними наслідками. За таких умов, вивчення особливостей зовнішньої міграції в Україні є вкрай актуальним.

Ми маємо на меті дати короткий огляд масштабів та напрямків міграції, а також окреслити причини поширення цього явища. Отримана інформація дозволить глибше зрозуміти суть проблеми та визначити перспективи її вирішення.

За оцінками експертів чисельність українських трудових мігрантів коливається в межах 3-5 млн. осіб [2]. З початку XXI ст. в Україні фіксується збільшення частки людей, які або особисто мають досвід тимчасової роботи за кордоном, або мають таких членів сім'ї. За даними Всеукраїнського моніторингу Інституту соціології НАНУ відсоток опитаних, які ствердно відповіли

¹ ***Верховод Лілія Іванівна***, доцент кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ), кандидат соціологічних наук.

на дане питання становить 10,1 у 2002 р. та 29,7 у 2020 р. [3, с. 524]. Є підстави вважати, що найближчим часом рівень трудової міграції з України не зменшиться. У порівнянні з початком 2000-х рр. збільшується кількість осіб, які планують поїхати за кордон на тимчасові заробітки у найближчий рік. У 2002 р. таких опитаних було 6, 9%, а у 2020 р. – вже 12% [3, с. 525].

Для українців пріоритетними напрямками міграції є найближчі сусіди. Багато наших співвітчизників працює у Польщі (39% мігрантів), Росії (26%), Італії (11%) та Чехії (9%), а також у США, Білорусі, Португалії, Угорщині, Ізраїлі, Фінляндії, Німеччині, Іспанії, Греції, Великій Британії тощо [1, с. 26]. Як правило, українці претендують на низько- та малокваліфіковану працю, тому не створюють суттєвої конкуренції для місцевого населення.

Пандемія коронавірусу продемонструвала, наскільки важливими є трудові мігранти для європейських країн. Закриття кордонів, вимушене повернення заробітчани додому стало справжньою проблемою для сільгоспвиробників. Наприклад, «Фінляндія щороку залучає від 12 до 15 тис. українців, зокрема для роботи на сільськогосподарській техніці та більш пізніх роботах зі збору врожаю ягід тощо» [1, с. 31].

Переміщення населення через кордони зумовлюється переважно прагненнями змінити своє життя на краще.

До основних причин трудової міграції в Україні відносять наступні:

1. Низький рівень життя. Невисокий рівень зарплат, а, іноді, відсутність роботи взагалі змушують до виїзду за кордон. Традиційно у рейтингу актуальних проблем перше місце займають високі ціни на товари та послуги, про що в ході соціологічного опитування заявили 76,3% (2020 р.) [3, с. 499]. За даними моніторингу Інституту соціології НАН майже половині опитаних – 47,9% (станом на 2020 р.) – важко знайти будь-яку роботу у своєму населеному пункті [3, с. 523]. Незважаючи на те, що трудова міграція згубно впливає на інститут сім'ї (розпад сімей, феномен так званого «соціального сирітства» при живих батьках), головним мотивом виїзду за кордон є більш високий рівень оплати праці.

2. Відсутність перспектив. Е. Лібанова відзначає, що українці не бачать свого майбутнього в своїй державі [4]. Це змушує шукати їх кращого життя деінде. За даними моніторингу Інституту соціології НАНУ 68,3% опитаних у 2020 р. не вистачає стабільності в державі і суспільстві [3, с. 495].

3. Мода на міграцію. Е. Лібанова підкреслює, що в Україні стало трендом навчатися та працювати за кордоном [5]. Не останню роль у цьому процесі відіграє система подвійних дипломів, коли ВНЗ України пропонують паралельно отримати диплом в європейських навчальних закладах. Таким чином, окрім економічних факторів, зовнішня міграція зумовлюється й «мента-

льними». небезпека цього явища криється в тому, що за кордон почнуть виїжджати не лише претенденти на низько- та малокваліфіковану працю, а й на більш престижні та високооплачувані посади.

Отже, зовнішня трудова міграція в Україні щороку зростає та зумовлює зміни в статеві-віковій структурі працездатного населення. Це негативно впливає на функціонування економічної підсистеми суспільства. Зменшення відтоку робочої сили стає нагальною потребою в Україні. Причини зовнішньої трудової міграції мають як економічний (низький рівень життя, зарплат, відсутність перспектив), так і ментальний характер (мода, упевненість, що поза межами Батьківщини буде краще). Для зменшення обсягу зовнішньої трудової міграції необхідно працювати над покращення умов життя українців в усіх аспектах, а не лише економічному.

Література:

1. Libanova E.M., Pozniak O.V. External labor migration from Ukraine: the impact of COVID-19. *Demography and Social Economy*. 2020. Vol. 4 (42). P. 25-40.
2. За кордоном працюють до п'яти мільйонів українців – Інститут демографії. *Укрінформ: Мультимедійна платформа іномовлення України*. 2021. 20 липня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3283822-za-kordonom-pracuut-do-pati-miljoniv-ukrainsiv-institut-demografii.html>.
3. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін / за ред. В. Ворони, М. Шульги. 2020. Вип. 7. 546 с.
4. Більшість українців мігрують не через зарплату – Лібанова. *Укрінформ: Мультимедійна платформа іномовлення України*. 2021. 20 липня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3283796-bilsist-ukrainsiv-migrut-ne-cerez-nizku-zarplatu-libanova.html>.
5. В українців сформувалася мода на життя і навчання за кордоном – Лібанова. *Укрінформ: Мультимедійна платформа іномовлення України*. 2021. 16 вересня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3317019-v-ukrainsiv-sformuvalasa-moda-na-zitta-i-navcanna-za-kordonom-libanova.html>.

Висоцька О.Є.¹

КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР»
**КОМУНІКАТИВНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СУСПІЛЬСТВІ
РИЗИКУ**

Комунікативна політика держави має ключовий вплив на суспільство у напрямку формування громадської думки, регулювання суспільно-

¹ **Висоцька Ольга Євгенівна**, завідувач кафедри філософії КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР», доктор філософських наук, доцент.

політичних відносин, побудови різноманітних комунікацій між державними органами та громадянами. Дослідження характеру комунікативної політики держави виникають разом зі становленням перших державних об'єднань – полісів. Зокрема, Аристотелем проаналізовані різні форми правління із застосуванням критерію ступеня відкритості комунікації держави та громадян. Роблячи наголос на важливості демократії для існування держави він приходить до висновку, що завдяки відкритій комунікації між громадянами та суспільством можливий мирний процес зміни влади, коли «рівні поступаються місцем рівним, ніби вони подібні один одному і крім рівності у владі; одні панують, інші підкоряються, по черзі стаючи як би іншими» [1, с. 478]. Саме необхідність відкритої комунікації між владою та громадянами проголосив у своїй промові відомий античний політичний діяч Перикл як основі суспільного діалогу [4, с. 80].

Хоча демократична модель держави з античного часу значно змінена, але і зараз великою мірою характер комунікації держави та суспільства визначає ступінь стабільності їхнього існування. У сучасному суспільстві ризику комунікативна політика держави має формувати стосунки між державою та суспільством, розвивати самосвідомість громадян, цементувати легітимність держави та її інституцій.

Починаючи з Нового часу й досі існує дві протилежні точки зору на роль держави у трикутнику взаємовідносин «держава» – «суспільство» – «особа». Згідно першої, державі має належати контролююча функція по відношенню до суспільства. Тому, як, зокрема, вважав Т. Гобс, важливою для збереження влади є боротьба із переконаннями, що послаблюють державу, цензурування суспільної думки [3, с. 250]. Інша точка зору полягає у визнанні пріоритетності ролі громадян у визначенні функцій держави, їхніх прав та свобод. Серед інструментів комунікативної політики держави у цьому випадку основними стають консенсусні практики.

На наш погляд, у сучасному суспільстві важливе значення має збалансована модель взаємодії державних органів та громадян. Цьому сприятиме розвиток громадянського суспільства, основними умовами чого є, згідно, Е. Внук-Липинському, розширення публічного простору, що сприяє більшій відкритості та інституціоналізації громадських сил, активізація суспільної комунікації, що не підконтрольна державі (у тому числі, вільна преса), функціонування вільних ринкових відносин [2, с. 188]. У XX та, особливо, XXI столітті посилюється символічна функція здійснення політики держави у зв'язку зі збільшенням впливу засобів масової комунікації на громадську думку як інструментів формування ставлення громадян до державних інституцій. Відбулася віртуалізація комунікації [5, с. 71-84], а символи стали голов-

ним інструментом створення відповідного дискурсу політики держави. PR, брендові та іміджеві технології відіграють ключову роль у регулюванні державно-політичних відносин.

Комунікативна політика держави являє собою сукупність феноменів інформаційного впливу та взаємодії у сфері державно-політичних відносин, виконуючи такі функції як інформаційна, регулятивна, ідеологічна, інтеграційна, мобілізаційна та стабілізаційна. Якщо інформаційна функція передбачає передання загальнозначущої інформації від державного органу до громадян з метою формування відповідної суспільної думки по відношенню до дій держави, то регулятивна – включає забезпечення координації державної влади із суспільством для досягнення збалансованих відносин між ними. В свою чергу, ідеологічна функція дозволяє формувати відповідні ідеологічні принципи, цілі, цінності, які створюють загальні уявлення у громадян про символічну складову державно-політичних відносин. Інтеграційна функція визначає здійснення державної політики, що враховує інтереси всіх учасників комунікативного процесу. Мобілізаційна функція покликана забезпечувати легітимність діючої влади завдяки процедурам отримання підтримки та схвалення суспільством управлінських рішень. А стабілізаційна функція дозволяє забезпечувати соціальний порядок, зберігати усталені цінності та традиції.

Комунікативна політика держави передбачає планомірне формування суспільної думки щодо стратегії її розвитку, змісту ідеології та ціннісних пріоритетів з використанням механізмів зворотного зв'язку. Зважена комунікативна політика держави включає підтримку постійного діалогу між владою та суспільством, формування інформаційної складової на засадах консенсусу між ними. Це допомагає державним органам бути більш гнучкими і швидко реагувати на існуючі локальні чи глобальні виклики. Комунікативна політика держави сприяє шляхом постійного і системного діалогу формуванню та адаптації під конкретні інтереси певних рішень, підвищенню рівня довіри до влади, відкриває можливості для співробітництва між регіональною та центральною владою, солідаризує громадянське суспільство і державу.

У цілому, трансформація моделі комунікативної політики держави має відбуватися у напрямку відмови від тоталітарної моделі одностороннього зв'язку та контролю суспільства з боку держави та переходу до демократичної консенсусної моделі комунікації. Також важливе значення набуває модель сервісно-орієнтованої держави, яка передбачає формування якісних державних послуг, що полегшують взаємодію між державою та суспільством.

Література:

1. Аристотель. Политика / пер. С.А. Жебелева. *Сочинения*: в 4 т. Т. 4. М.: Мысль,

1983. С. 376-644.

2. Внук-Липинський Э. Социология публичной жизни / пер. с польск. Е.Г. Генделя. М.: Мысль, 2012. 536 с.

3. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / пер. с англ. *Сочинения*: в 2 т. Т. 2. М.: Мысль, 1991. С. 3-590.

4. Фукидид. История / пер. Г.А. Стратановского. М.: Ладомир – Наука, 1993. 542 с.

5. Fairclough N. Technologicalisation of discourse. *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis* / C.R. Caldas-Coulthard, M. Coulthard (eds.). London, N. Y.: Taylor & Francis e-Library. 2003. P. 71-84.

Галайчук О.П.¹, Зубарева О.І.²

**Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
СПРИЙНЯТТЯ ФЕМІНІТИВІВ У МАСОВІЙ СВІДОМОСТІ:
ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ**

«Наявність фемінітивів в мовленні – це міра гендерної рівності в суспільстві» [1, с. 35]. Ось чому, на нашу думку, проблема вживання фемінітивів лежить не лише у площині мови, а й у площині світогляду щодо соціальної ролі жінки і чоловіка.

Ми, можемо констатувати той факт, що українська мова – це гендерно чутлива мова. Історично склалося так, що фемінітиви завжди були присутніми в українській мові. Більше того, вони є не тільки в українській, а й в багатьох мовах світі, де в структурі лексики є категорія жіночого роду. М. Брус зазначає, що «тенденції до розвитку фемінітивної системи української мови охоплюють весь історичний період» [2, с. 18]. Так, процес творення фемінітивів суфіксальним способом за допомогою форманта -к-а, вочевидь, був започаткований ще в дописемний давньоруський період. Українська мова досить різноманітна, і наявність таких простих фемінітивів, як «мама», «донька», «наречена» сьогодні вже нікого не здивує. Ще ми знаємо слова, які говорять про належність до професії – «вчителька», «медсестра» – досить звично, а ось «науковиця» та «шефиня» чомусь сприймають не так однозначно, що і актуалізує проблему соціологічного аналізу сприйняття фемінітивів в масовій свідомості українців.

У 2018 р. відбулося бурхливе обговорення проекту нового правопису. Він мав повернути українську мову в деяких моментах до норм 1928 р. Но-

¹ **Галайчук Ольга Петрівна**, здобувачка вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

² **Зубарева Оксана Ігорівна**, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук.

вий правопис був схвалений Кабінетом Міністрів України 22 травня 2019 р. (Постанова № 437). У параграфі 32 в розділі правопису іменникових суфіксів зазначено: «За допомогою суфіксів -к, -иц-(я), -ин-(я), -ес- та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі» [3]. У новому правописі, зокрема, затвердили використання та найпродуктивніші моделі творення фемінітивів. Але очевидно, що для нашого суспільства, така стрімка «інновація» або «модернізація» мови, дуже неочікувана. Надання фемінітивам офіційного статусу й розширення сфери їхнього функціонування викликало в суспільстві, зокрема в ЗМІ, бурхливі дискусії, зокрема щодо послуговування фемінітивами в науковій, офіційно-діловій і публічній сферах спілкування. Для багатьох, вживання фемінітивів не є проявом різноманітності та рівності, а навпаки, багато хто стверджує, що фемінітив – це показник гендерної нерівності в першу чергу. Прессекретарка Президента України Юлія Мендель, спираючись на дослідження Світового банку від 2017 року, заявила, що фемінітиви збільшують гендерний розрив між статями та погано впливають на права жінок у суспільстві [3]. Говориться про те, що сучасне суспільство прагне рівності, а вживання фемінітиву привертає занадто багато уваги до жінок. Але слід згадати, про що реально свідчить відсутність фемінітиву. Оскільки раніше жінка не мала права на успадковування майна, не могла представляти сама себе у суді, не мала права на працевлаштування, не могла обіймати якісь посади, то і слова в жіночому роді вживати не було необхідності. Це часи, коли не було потреби створювати відповідні слова. В ХХІ ст. значення та становище жінки в суспільстві суттєво змінились. Мова теж потребує відповідних змін. Розвивається суспільство, разом з ним – мовні норми. Потреба у творенні фемінітивів не з'явилась просто так.

Але основна проблема, яку ми маємо на меті дослідити, це сприйняття фемінітивів, та чинники, від яких це сприйняття залежить. В більшості випадків, проти вживання фемінітивів виступають саме жінки, а не чоловіки. Вживання професійної належності в жіночому роді сприймається як щось зневажливе, применшене й не важливе. Це є підтвердженням того, що ми живемо в патріархальному світі, де серед різноманітності професій ви не знайдете такі як «ведуча спеціалістка» або, наприклад, «водолазниця». Ми не розглядаємо фемінітиви, як лінгвістичну одиницю, але слід зауважити, що в деяких випадках саме некоректне та неграмотне вживання суфіксів, призводить до таких наслідків. Нові утворені слова можуть звучати незвично. Потрібен час, щоб нові слова прижились, та увійшли в регулярне звичне вживання. А це справа не одного покоління.

Література:

1. Архангельська А.М. Фемінні інновації в новітньому українському назовництві.

Мовознавство. 2014. № 3. С. 34-50.

2. Брус М.П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування: монографія / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2019. 440 с.

3. Питання українського правопису: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. № 437. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2019-%D0%BF#Text>.

4. Беца О. Фемінізм не на часі? Які міфи про гендерну рівність поширюють українські політики й публічні люди. *Media Sapiens*. 2021. 30 червня. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/27645/2021-06-30-feminizm-ne-na-chasi-yaki-mify-pro-gendernu-rivnist-poshyryuyut-ukrainski-polityky-y-publichni-lyudy/>.

Гудзенко О.З.¹

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
**ЛІДЕРИ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ В СУЧАСНОМУ МЕРЕЖЕВОМУ
СУСПІЛЬСТВІ**

Внаслідок зростання ролі інформаційно-комунікаційних технологій і соціокультурної глобалізації сучасного світу, дослідження проблем комунікативного впливу на масову свідомість і свідомість особистості стали особливо актуальними. Сферами, де постійно реалізується спланований або спрямований комунікативний вплив, можна вважати сферу ЗМІ, рекламу товарів і послуг і, безумовно, політику. Істотний вплив в процесі формуванні суспільної свідомості мають так звані лідери думок. Цей термін ще минулого століття запропонував визнаний авторитет в області досліджень ЗМІ, а також електоральної поведінки громадян Поль Лазарсфельд. Найбільш значущим його відкриттям вважається гіпотеза так званого «двоступеневого потоку комунікацій», або закон про «лідерів думок». Основне твердження теорії Лазарсфельда полягає у виявленні в процесі комунікації посередницької групи, названої «лідерами думки», які мають вплив на формування свідомості громадян.

Актуальним, на наш погляд, є дослідження впливу лідерів думки в ситуації так званої конвергентної культури, «де мають місце вплив старих та нових медіа, пересікаються корпоративні та локальні медіа, де активність медіавиробників і споживачів медіаконтенту співіснують і поєднуються в самих різних комбінаціях» [1]. У рамках дослідження конвергентної культури Генрі Дженкінс запропонував концепт «культура співучасті», який для нашої доповіді є досить значимим. Зупинимось більш детально на розгляді цього концепту.

¹ **Гудзенко Олеся Зеновійвна**, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент.

пту та спробуємо окреслити роль лідера думки в актуальних умовах діджиталізованого суспільства. Культура співучасті є фактично простором активної участі споживачів медіа в процесах виробництва і розповсюдження інформаційного контенту.

Сучасні цифрові медіа відрізняються від традиційних мультимедійністю, інтерактивністю, можливістю забезпечити зворотній зв'язок з аудиторією. Вони стають дедалі більш популярними на противагу традиційним медіа ресурсам. Популярність нових медіа зросла досить суттєво в період карантинних обмежень. Так, за даними компанії GlobalLogic із посиланням на результати дослідження, проведеного на базі відкритих даних (Data Report, Державної служби статистики, Kantar і PlusOne) за рік карантину, пов'язаного з пандемією коронавірусу COVID-19, з початку 2020 року до початку 2021 року українська аудиторія соцмереж збільшилася на 7 млн осіб і досягла 26 млн.. Водночас проникнення соцмереж зросло наполовину: наразі у них зареєстровані 60% населення країни, тоді як у січні 2020 року було трохи більше ніж 40%. За останній рік нова соціальна мережа TikTok досягла 16% користувачів з України, її зростання становило 500%. Найпопулярнішою соцмережею залишається YouTube з охопленням 96% користувачів в Україні [2].

Тривалий час лідерами думок були відомі публічні особи, політики, актори тощо. Однак розвиток цифрових соціальних медіа з активною участю зацікавлених агентів створив нових лідерів суспільної думки – інфлюенсерів, блогерів, трендсетерів. Нові лідери думки не завжди відомі селебріті, експерти, політики чи фахівці з певних питань. Скоріше це активні споживачі медіа, які створюють власний інформаційний контент, тим самим приваблюючи широку аудиторію. Публіка їм довіряє, цікавиться та прислуховується до їх думки. Нових «лідерів думок» активно залучають до маркетингових та передвиборчих кампаній, адже вони мають великі за кількістю аудиторії впливу.

Телекомпанія ICTV запропонувала шляхом голосування визначити рейтинг лідерів думок України за 2021 рік. Основні результати якого презентували на офіційному сайті інформаційного ресурсу Факти [3]. Цьогоріч українці обрали лідерів суспільної думки у п'яти номінаціях: «Політика та економіка», «Крим та Донбас», «Lifestyle», «Здоров'я», «Народний вибір». Так основними переможцями, за результатами голосування глядачів телеканалу, є спільнота «Доказові батьки», Дмитро Чекалкін, Ілля Рябінкін, Анатолій Штефан, Антон Птушкін. Охоплення їх аудиторії не є таким великим як у відомих в світовому масштабі інфлюенсерів, однак для певної групи населення їх можна перелічити до лідерів суспільної думки. Серед світових селебріті, найпопулярнішим є аккаунт футболіста Кріштіану Роналду – 160 млн. підпи-

скників [4].

Лідери думки маючи досить вагомий соціальний капітал можуть виступати агентами низової активності та залучати до певної діяльності широкі верстви фоловерів. Так, яскравим прикладом може слугувати так званий «ефект Анджеліни Джолі». Після того як акторка розповіла в традиційних медіа (газеті New York Times) про власне обстеження на рак молочної залози, кількість подібних обстежень зросла на 64% [5]. Повсякденний побут, уявлення, розповіді про пережитий досвід – ці теми завжди знаходять відгук серед активних користувачів.

Суттєві зміни, що відбуваються в інформаційному полі, а саме перехід від традиційних медіа до нових цифрових ІКТ, сформували так звану конвергентну культуру. Соціальні мережі та нові медіа дають можливість споживачам інформації бути залученим та брати активну участь у вирішенні / обговоренні нагальних питань. Актуальна ситуація співіснування традиційних та нових медіа, так звана конвергентна культура, створює новий тип лідера суспільної думки – інфлюєнсера. На думку Г. Дженкінса, ним може стати кожен, хто «конструює власну персональну міфологію із фрагментів інформації, здобутих із глобального медіапотoku і перетворює в інформаційний ресурс, за допомогою якого ми усвідомлюємо наше повсякденне життя» [1, с. 30].

Література:

1. Дженкинс Д. Конвергентная культура. Столкновение старых и новых медиа. М.: Группа Компаний «РИПОЛ классик», 2019. 384 с.
2. За рік карантину кількість українських користувачів у соцмережах зросла на 7 млн і досягла 60% населення *GlobalLogic*. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/telecom/730770.html>.
3. Топ-100 блогерів. URL: <https://bloggers.fakty.com.ua/>.
4. Власюк Н. Хто такі лідери думок, і як з ними працювати? URL: <https://marketer.ua.ua/who-are-the-opinion-leaders>.
5. Лідери суспільної думки: між пропагандою та свободою слова URL: <https://nikomu.net/media/lideri-suspilno%D1%97-dumki-mizh-propagandoyu-ta-svobodoyu-slova/>.

Гутовська П.В.¹, Гудзенко О.З.²

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
**ВЧИТЕЛЬ ЦИФРОВОЇ ЕРИ: НОВІ ВИКЛИКИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ
ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ**

Сучасна соціальна реальність має безліч специфічних характеристик, які суттєво відрізняються від того, що являло собою суспільство ще декілька десятиліть тому. Саме через це в соціології з'являється безліч дискусій щодо питання правильності застосування існуючого методологічного інструментарію для концептуалізації сучасного стану суспільного розвитку. З середини ХХ століття суспільство в соціологічній науці починають характеризувати як постіндустріальне, інформаційне, суспільство знання, мережеве суспільство. Проте для останніх десятиріч у зв'язку з бурхливим розвитком технологічного прогресу у сфері інформаційних технологій стала характерною ідеалізація можливостей тих чи інших технологій і перенесення перспектив їх упровадження на прояви всього суспільного прогресу. Так науковці все більше схиляються до концептуалізації сучасного суспільства як цифрового.

Термін «цифровізація» є відносно новим для соціологічної науки. Виникнення терміна «цифровізація» зазвичай пов'язують із роботою американського вченого з Массачусетського університету Ніколаса Негропonte, який у 1995 р. у роботі «Життя у цифровому світі» зробив спробу описати те, що являє собою новий цифровий світ. Описуючи різні сфери суспільної життя, він акцентує увагу на ідеї повсюдної цифровізації сучасного суспільства, у тому числі про взаємодію людей та машин, які розуміють, реагують та запам'ятовують індивідуальні особливості людини кращі, ніж інші люди.

У зв'язку з цим постає питання модернізації інституту освіти як одного з основних інститутів соціалізації. Відмінність сьогодення полягає в тому, що акселерація розвитку телекомунікаційних систем зумовила глобальне охоплення людської спільноти цифровими технологіями, у яких новітні способи спілкування і трансферу меседжів з'являються з такою швидкістю, що стають загальнодоступними й слугують надійним фундаментом для функціонування каналів незалежних електронних соціальних комунікацій [1, с. 82].

Спираючись на аналіз актуальної ситуації в українській сфері освіти, цифровізацію сприймають лише в ракурсі модного освітнього тренду, задовольняючись її поверхневим упровадженням, – використанням із метою оці-

¹ *Гутовська Поліна Володимирівна*, здобувачка вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

² *Гудзенко Олеся Зеновійвна*, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент.

нювання знань учнів або візуалізації навчального матеріалу функціоналу хмарних технологій, цифрової обробки даних, програмного забезпечення. Проте для впровадження якісних трансформаційних процесів тотальної цифровізації, що стане передумовою нової освітньої парадигми такого вузького вирішення проблеми недостатньо.

Тотальна діджиталізація освіти передбачає цілу низку дій. Насамперед це розбудова сучасної інфраструктури, модернізація законодавчої площини, а також підготовка кваліфікованих фахівців, котрі володіють цифровою компетентністю. Така грамотність є пріоритетною, адже дозволяє набувати компетенцій в інших сферах більш ефективно, витрачаючи менше зусиль і часу [2, с. 92].

У цьому випадку функції вчителя не замінюється цифровими технологіями, а підкріплюється дидактичним потенціалом, що забезпечує свободу пошуку інформації, її персоналізацію (орієнтацію на потреби учнів – різний рівень складності, темп, подача матеріалу), інтерактивність, мультимедійність, субкультурність. Такі інновації створюють ситуацію комфортного навчання для людини сучасного цифрового суспільства. Окрім безпосереднього впливу на ефективність навчального процесу, діджиталізація надає ланцюг непрямих переваг, зокрема оптимальне використання часу задля більш ефективного формування ключових компетентностей.

Отже, в умовах цифрового оточення сучасності особистість «живе» паралельно в реальному і мережевому просторі, що відкриває доступ до нових можливостей самореалізації, самопрезентації та адаптації дитини в соціальній ієрархії.

Література:

1. Гардабхадзе І.А. Імідж особистості в дискурсі соціальної адаптації в цифровій та постцифровій фазах розвитку інформаційного суспільства. *Вісник Харківської державної академії культури*. Розділ 4. Прикладні соціокомунікаційні технології. С. 79-90. URL: <http://v-khsac.in.ua/article/view/206332>.
2. Кучерак І.В. Цифровізація та її вплив на освітній простір у контексті формування ключових компетентностей. *Теорія і методика професійної освіти*. 2020. Вип. 22. Т. 2. С. 91-94. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2020/22/part_2/22.pdf.

Демичева А.В.¹

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

ВІЙНА ТА СОЦІАЛЬНА (НЕ)БЕЗПЕКА: СУЧАСНІ ВІЗІЇ

Безпека – це, в першу чергу, стан захищеності, відсутність загроз життю, здоров'ю і добробуту людини; це базова людська потреба та цінність. Одним з головних руйнівників соціальної безпеки як на об'єктивному, так і на рівні усвідомлення, є війни та військові конфлікти. Вивчення соціологією війн розпочалося з середини ХХ ст. і було пов'язано із рефлексією подій другої світової війни. Події, викликані військовою агресією РФ проти України, відновлення української армії, формування волонтерського руху, воєнні дії, – все це породжує новий дискурс війни, який, з одного боку, є вже звичним, таким, що присутній у повсякденності українців, в масовій культурі, у просторах міст тощо, але, з іншого боку, постійно актуалізує відчуття небезпеки. Очевидно, що дослідження війни може відбуватися з різних кутів, однак в даних тезах акцентується увага на взаємозв'язку війни та відчуття безпеки.

У науці можна виокремити ряд підходів до інтерпретації війни та воєнного конфлікту. Коротко розглянемо основні. Прихильники структурно-функціонального підходу (Г. Бутуль, Г. Арон, П. Аснер, В. Шнирельман) виходили з того, що війна – це певна цілісна система, яка включає багато структурних елементів, кожен з яких має певні функції, спрямовані на підтримку цілісності системи. Так, французький соціолог Г. Бутуль, дослідивши близько 300 військових конфліктів, доводив природність війн, їх неминучість та визначав так позитивні функції війн, як історична, культурна, технологічна, механізм соціальних змін. Цивілізаційний підхід (А. Тофлер, А. Тойнбі) вбачає у війні інституціолізоване насильство, причинами якої є конфлікт цивілізацій. Представники соціокультурного погляду (Ф.-К. Райт, С. Хантінгтон) також причиною війн називають історичну ворожнечу між державами, невідповідність їх ціннісних систем. Культурологічне пояснення (Л. Уайт, Й. Хейзінга, Т. Шеллінг, Х. Хофмайстера) трактує війну як культурне явище, зосереджуючись на дослідженні образу війни в культурі, її символічній складовій. Представники географічної школи (К. Хаусхофер, Д. Кіффер) стверджували, що причиною всіх війн є певне географічне положення, і нації борються за свій життєвий простір. Біологічний підхід стверджує, що причини воєн криються в певних біологічних умовах людства. Психологічний (З. Фрейд, К. Лоренц) вбачає джерело всіх війн у людській психіці, агресії. Отже, в со-

¹ *Демичева Алла Валеріївна*, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро), кандидат соціологічних наук, доцент.

ціології накопичений значний науковий арсенал для дослідження війн та військових конфліктів.

Одним з дослідників сучасних війн є професор Мартін ван Кревельд, який в роботі «Трансформація війни» стверджує, що війни майбутнього є не класичним «продовженням політики», а своєрідною формою існування людського суспільства. Війна епохи модерну («тринітарні війни») включають три компоненти – державу, армію, народ, проте сутність війни почала змінюватися в міру того, як а недержавні структури стали проявляти себе в якості акторів міжнародних відносин. В кінці ХХ в. новими «акторами агресії» стали політичні організації, фінансово-економічні та бізнес-корпорації, злочинні угруповання та ін. [1, с. 114]. Мартин ван Кревельд виділяє три типи сучасних війн: ракети (вид, якого уникають), танки (вид, який щезає), ножі (вид, який швидко розповсюджується). Е. Гідденс, розглядаючи еволюцію війн, відзначає їх індустріалізацію, тотальність, технологічність.

Таким чином, війну можна розглядати як вид агресії, боротьби між соціальними суб'єктами з метою підкорення ворога. Війни за своїм змістом різко відрізняються між собою: загарбницькі, визвольні, світові, вітчизняні, холодні, громадянські, релігійні, психологічні тощо. У сучасну епоху з'являються нові види воєн, серед яких інформаційна, фінансова війна, кібервійна, віртуальна війна та ін. На початку ХХІ ст. як військові, так і вчені, ставлять питання про війни нового покоління, які називають гібридними, асиметричними, хмарними, зазначаючи, що у них немає ніяких просторових, часових, етичних, екологічних, соціальних обмежень. У таких війнах відсутній розділ між миром та війною, між фронтом та тилом, армією та населенням, немає повністю безпечових місць. Додаймо сюди постійну артикуляцію воєнної тематики владою, ЗМК, різноманітними експертами. Тобто, відчуття небезпеки в таких умовах сучасних війн стає перманентним. І хоча артикулюється громадянами як загроза, але як загроза досить звична. Це також стосується сучасної України, яка котрий рік знаходиться у стані гібридної війни з РФ. Тобто можна казати про рутинізацію війни в умовах довготривалих воєнних конфліктів.

Наведемо деяку соціологічну аргументацію. За даними загальноукраїнського дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва з 14 по 19 травня 2021 р., 71% опитаних вважає, що зараз відбувається війна між Україною та РФ [4]. При цьому, у моніторинговому дослідженні, що багато років поспіль проводить Інститут соціології НАН країни, на запитання «Як Ви вважаєте, чого люди наразі бояться найбільше?», варіант відповіді «Нападу зовнішнього ворога на Україну», займає у 2020 р. четверту позицію. Динамі-

ку відповідей маємо наступну: 2014 р. – 59,6%, 2015 р. – 51,8%, 2016 р. – 42,7%, 2017 р. – 38,3%, 2018 р. – 36,9%, 2019 р. – 41,1%, 2020 р. – 42,6 % [3, с. 497]. Тобто, з одного боку, стан військового конфлікту з РФ актуалізує питання про страх війни у свідомості українців, проте страх за здоров'я власне та близьких більш гострий, ніж страх війни. Власна безпека та безпека близьких людей мали у 2020 р. індекс 4,607, займаючи третю позицію після міцного здоров'я, міцної сім'ї. Наведені емпіричні дані мають загальнонаціональний характер та відображують відчуття / ставлення до війни як руйнатора безпеки всіх громадян країни. Цілком очевидно, що жителі тих українських територій, які зазнали військових ударів, по-іншому сприймають війну та можливість нових бойових дій на їх землі (див., наприклад, результати соціологічних досліджень, в яких зафіксована саме переживання жителів Донбасу подій 2014-2018 років у монографії «Масова свідомість у зоні воєнного конфлікту на Донбасі» за ред. І.Ф. Кононова) [2].

Література:

1. Кревельд М. ван. Трансформация войны / пер. с англ. М.: ИРИСЭН, 2005. 242 с.
2. Масова свідомість у зоні воєнного конфлікту на Донбасі: монографія / за ред. І.Ф. Кононова. Вінниця: Твори, 2018. 230 с.
3. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 2020. Вип. 7 (21). 547 с.
4. Як змінилася думка українців про російсько-українську війну за два роки президенства Зеленського. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2021. 9 червня. URL: <https://dif.org.ua/article/yak-zminilasya-dumka-ukrainsiv-pro-rosiysko-ukrainsku-viynu-za-dva-roki-prezidentstva-zelenskogo>.

Дурнев А.А.¹, Литовченко А.Д.²

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
УЧЕБНИК ИСТОРИИ КАК ИНСТРУМЕНТ СОЦИОПОЛИТИЧЕСКОЙ МАНИПУЛЯЦИИ

Каждый из нас хоть раз в жизни, но держал в руках учебник по истории. Некоторые даже осмеливались его открыть, а особо отважные – начать читать. Но не все задумывались о том манипулятивном воздействии, которое этот учебник оказывает на человека в частности и общество в целом. Именно определение возможностей учебника истории как инструмента социополити-

¹ *Дурнев Александр Анатолійович*, здобувач вищої освіти Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

² *Литовченко Артем Дмитрович*, доцент кафедри політичної соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат соціологічних наук, доцент.

ческой манипуляции и будет составлять цель нашего выступления.

Информация, которую передаёт учебник по истории носит характер неоспоримой нормативности, особенно для детей, которым, в силу их неопытности, сложнее заметить некие процессы манипуляции. Кроме того, идеологии, воспроизведенные школьным учебником по истории, имеют возможность с самого детства приживаться в детях, что влияет на их дальнейшее мировоззрение и политические предпочтения. Любая система образования влияет на политическое поле государства, а соответственно, на политические и экономические процессы, воспроизводимые в данном государстве. Нередко роль образования преуменьшают, забывая о том, что оно исполняет важные социальные функции в обществе: интегрирующая функция, функция социальной мобильности и функция социального контроля.

Так, например, К. Маннгейм писал о том, что «образование формирует не человека вообще, а человека в данном обществе и для этого общества» [2]. То есть, образование «создаёт» человека по средствам потребностей и запросов общества, что и делает эту среду подходящей для манипуляций. Образование не только организует людей, определяя им некие социальные роли и статусы, но и формирует их мировоззрение, привычки, способности и привязанность к политическим идеологиям: «школа приучает к другой осанке, к другим способам одеваться и т.д.» (П. Бурдьё) [3]. Немалую роль в этом играют учебники, как носители образа помощника и сборника «всей нужной и правильной информации». В свою очередь, учебник по истории в большей степени, чем остальные, выступает инструментом социополитической манипуляции.

Причина этого в том, что предметная область истории обширна (настолько, что некоторые факты и события можно (не)преднамеренно забыть или не заметить) и тесно связана с политикой, а способ трактовки предмета уязвим для манипуляций, (не)преднамеренного обмана и фальсификаций. Вследствие этого, как удачно подметил историк Леопольд фон Ранке: «историю всегда переписывают заново» [4]. В данном контексте можно вспомнить Норберта Элиаса, который считает, что именно история является фундаментом для постройки государства: «Каждое поколение выбирает себе руины из прошлого и возводит из них дома на свой собственный лад в соответствии со своими идеалами и оценками» [4].

Данные «руины прошлого», тщательно отобранные, и «обработанные» специальными (манипулятивными) инструментами, транслируются, в том числе посредством учебников по истории. Учебник истории формирует некую историко-политическую компетентность у ребенка, с расставленными определенным образом акцентами. Таким образом, в голове ребенка можно

сконструировать представление о прошлом, которое проецируется на теперешнее время. Это представление может формировать у детей определенные эмоции, связанные с патриотическим настроением, особенностями мировоззрения и так далее.

Так, например, согласно французскому социологу Пьеру Бурдьё, учебник по истории способствует «прививке общих категорий восприятия и оценки», которые влияют на распространение определенных национальных стереотипов и предрассудков. В пример данного тезиса он приводит процесс построения французской нации, которому, не в последнюю очередь, способствовали учебники по истории Эрнеста Лависса (1842-1922), на которых «учились несколько поколений школьников, которым они прививали патриотический и гражданский дух, воспетый республиканцами» [3].

Для определения возможностей учебника истории как инструмента социополитической манипуляции мною было проведено социологическое исследование методом качественного контент-анализа учебника по истории Украины за 10 класс, описывающего период с 1921 по 1938 гг. [5] на наличие определенных манипулятивных элементов (важно отметить, что в 2011 году данный учебник был одобрен для использования в общеобразовательных учебных заведениях, что являлось критерием для его отбора).

По анализу 103-х страниц, было обнаружено, что в учебнике истории конструируются:

- фальсификации и подмены событий / понятий (*меняя местами исторические факты или транслируя индивидуальные мнения*);
- образы и стереотипы или проецирование индивидуального мнения на общее положение дел (*с помощью определенных словесных оборотов, структуры предложений, использования метафор и клише*);
- номинирование определенных субъектов (*используя (не)уместные метафоры, изобилуя прилагательными и эмоциональными маркерами*);
- преувеличение и преуменьшение событий и роли некоторых личностей (*гипербола и литота*).

В связи со всем вышесказанным, можно предположить, что возможности учебника истории как инструмента социополитической манипуляции ограничены лишь фантазией и умением авторов, а его влияние на политические процессы в обществе велико настолько, насколько велико влияние воспитания и образования. Используя терминологию Антонио Грамши, можно сказать, что учебник истории являются одними из множества факторов, которые помогают господствующему классу установить гегемонии, и, тем самым, удержать своё господство, добившись согласие на него со стороны тех, над кем оно (господство) применяется.

Література:

1. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. М.: Эксмо, 2005. 832 с.
2. Манхейм К. Избранное: Диагноз нашего времени. М.: РАО Говорящая книга, 2010. 744 с.
3. Бурдьє П. О государстве: курс лекций в Коллеж де Франс (1989-1992). М.: Дело, 2006. 720 с.
4. Элиас Н. Придворное общество: Исследования по социологии короля и придворной аристократии. М.: Языки славянской культуры, 2002. 368 с.
5. Історія України 1921-1938. 10 клас: навч. посіб. для загальноосвіт. навч. закл. / В.С. Власов, С.В. Кульчицький. К.: Літера ЛТД, 2015. 112 с.

Зоська Я.В.¹, Матюхін Д.А.², Стадник А.Г.³

Маріупольський державний університет

**ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК
(СОЦІАЛЬНА ТА СОЦІЄТАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ)**

Х. Тейджфел і Дж. Тернер визначили соціальну ідентичність як «ті аспекти «образу Я» людини, які виникають із соціальних категорій, до яких вона відчуває свою приналежність» [3, с. 8-47]. Теорія соціальної ідентичності будується на таких загальних положеннях:

1) люди прагнуть утримувати або підвищувати свою самооцінку, тобто прагнуть до позитивної Я-концепції;

2) соціальні групи або категорії й членство в них пов'язані з позитивним або негативним ціннісним смислом, тому соціальна ідентичність може бути позитивною або негативною, виходячи з оцінок тих груп, які беруть участь у створенні соціальної ідентичності людини;

3) оцінка своєї власної групи визначається при співвідношенні з іншими конкретними групами шляхом соціального порівняння значущих властивостей і характеристик.

Таким чином, виходячи з наведених теоретичних засад, автори теорії підкреслюють, що соціальна ідентичність – це результат процесу соціальної категоризації, під яким розуміють фундаментальний когнітивний процес, який надає змогу нам організовувати інформацію про навколишній світ.

У сучасній соціології набуває поширення поняття соцієтальної іденти-

¹ ***Зоська Яна Володимирівна***, професор кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету, доктор соціологічних наук, професор.

² ***Матюхін Дмитро Анатолійович***, доцент кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету, кандидат соціологічних наук.

³ ***Стадник Альона Георгіївна***, доцент кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету, кандидат соціологічних наук.

чності, яка відображає сучасні тенденції суспільних змін та стратифікаційних модифікацій. Соціальний порядок і сталий розвиток суспільства нерозривно пов'язані з процесами утворення соціальної структури – глибинним шаром, що визначає сутності, механізми та закони розвитку соціальної реальності. Наприклад, П. Штомка виділяє чотири виміри соціальної структури, зокрема: нормативний, вимір, інтеракційний та вимір інтересів [5, с. 5-6].

Відповідно до цього транзитивність позначається на трансформації ціннісно-нормативної системи і, що важливо, на процесах самоідентифікації.

Розвиток і структурне утворення нових форм соціальної організації в сучасних умовах транзитивності пов'язані з особливостями конкретних історико-культурних умов діяльності соціальних суб'єктів і визначає особливості інституціональних форм суспільної організації. У добу постмодерну «соцієтальне» стало частиною життя суспільства. Аналіз трансформації суспільно-владних відносин у постсоціалістичних країнах засвідчує, що «ці трансформації є не так процесом зміни владних режимів, як масовим рухом щодо трансформацій багатовимірних соцієтальних ідентичностей», що найвиразніше асоціюється з процесом суспільно-політичних і соціокультурних трансформацій [4, с. 73].

Таким чином, у сучасний період трансформації набуває значення проблема розвитку нових ідентифікаційних практик, які відображаються в категорії «соцієтальна ідентичність», яку Е. Афонін, О. Донченко, В. Антоненко визначають як «багатовимірну психосоціальну реальність» [1, с. 80], що не завжди тотожна навіколишньому об'єктивному соціальному світу людини й тим більше не є тотожною колишньому модусу соціальної ідентичності, пов'язаному з механізмом ототожнення себе із зовнішніми групами та класами [2, с. 228]. Соціальна ідентичність була властивою для доби модерну. Типовими чинниками соціального самоусвідомлення людини модерної епохи є соціально-класова структура суспільства, соціально-демографічні, етнічно-географічні та інші суспільноутворювальні показники.

Отже, соцієтальна ідентичність – це новий різновид ідентичності, характерний для індивіда й суспільства постмодерної доби; це характеристика індивіда та суспільства з погляду його ототожнення із самим собою в контексті зв'язності й безперервності власної зміни. Цей різновид ідентичності може поставати як інтегральний образ усієї сукупності ролей, доступних індивідам у їх особистісному досвіді. Отже, соцієтальна ідентичність стає в сучасному суспільстві важливим чинником і основою формування соціальних практик, яка ґрунтується на психосоціальних чинниках самоідентифікації, що, на нашу думку, більше відповідає сучасному періоду суспільних трансформацій, причому тенденції глобалізації створюють умови для формування мультику-

льтурних і субкультурних соціальних практик.

Література:

1. Афонін Е., Донченко О., Антоненко В. Психокультура України: «помаранчевий перехід». *Соціальна психологія*. 2006. № 4. С. 77-93.
2. Большой толковый социологический словарь: (Collins): Рус.-англ, англ.-рус. / сост. Д. Джери, Д. Джери; пер. с англ. Н. Н. Марчук. Т. 2 : П-Я. М., 1999. 527 с.
3. Микляева А.В., Румянцева П.В. Социальная идентичность личности: содержание, структура, механизмы формирования: монография. СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2008. С. 8-47.
4. Суспільна трансформація; концептуалізація, тенденції, український досвід / за ред. В. В. Танчера, В. П. Степаненка. К.: Ін-т соціології НАН України, 2004. 244 с.
5. Штомпка П. Понятие социальной структуры: попытка обобщения. *Социологические исследования*. 2001. № 9. С. 3-13.

Зубарева О.І.¹

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ ЗДОРОВ'Я

Здоров'я є досить складним соціальним феноменом. Відповідно, в площині соціологічного пізнання актуалізуються наступні його складові: здоров'я як цінність; соціально-обумовлені фактори, які визначають як фізичне такі психічне здоров'я індивіда; тенденції соціальних нерівностей здоров'я; соціальне здоров'я як показник якості життя та соціального благополуччя; система охорони здоров'я як соціальний інститут, тощо. Враховуючи зазначене, спробуємо теоретично окреслити можливі фокуси соціологічного дослідження здоров'я в вимірі макро-, мезо-, мікроаналізу.

Питання про сутність і значимість здоров'я завжди було центральною методологічною проблемою соціологічної науки. Одним з перших феномен здоров'я розглянув Е. Дюркгейм, представивши аналіз норми і патології в руслі дослідження самогубств.

Подальший розвиток проблематика здоров'я отримала в межах структурно-функціонального аналізу Т. Парсонса, який ввів категорії «роль хворого» і «роль лікаря», визначивши хворобу як особливий соціальний статус. Особливе значення американський соціолог у контексті проблематизації дискурсу здоров'я відводить медицині, в якій з'являється особлива функція – соціального контролю. Поряд з макрооб'єктивістськими концепціями здоров'я в кінці XIX століття в межах «розуміючої соціології» закладається соціологічна

¹ *Зубарева Оксана Ігорівна*, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук.

дефініція здоров'я як певної поведінки, соціальної дії націленої на підтримання оптимального стану. При цьому зміщується акцент з аналізу структурних показників здоров'я, до суб'єктивного змісту останнього, втіленого в аксіологічному вимірі – цінності здоров'я як складової культури.

Сформована в другій половині галузева соціологічна теорія здоров'я, що ґрунтується на інтегративній парадигмі, в якості предметної сфери дослідження покликана досягнути «механізми соціальної обумовленості здоров'я, його місця в системі соціокультурних цінностей, що регулюють ставлення людини до здоров'я» [1, с. 5]. Соціологи досліджують потреби, мотиви, установки в сфері здоров'я, вплив на них всього комплексу економічних, культурних, соціальних факторів. Відповідно, здоров'я розглядається як соціальна категорія в відповідних вимірах (див. табл. 1).

Таблиця 1. – Соціальні виміри здоров'я

Рівень	Фокус аналізу
Макрорівень	Оцінка стану системи охорони здоров'я
Мезорівень	Оцінка суб'єктивної приналежності до певного соціального прошарку, що характеризується певними типовими практиками здоров'язберігаючої поведінки
Мікрорівень	Оцінка стану власного здоров'я, уявлення про здоров'я як цінність

На макрорівні здоров'я населення визначається загальними показниками розвитку країни і станом системи охорони здоров'я. О. Кудрявцева здоров'я населення пропонує розглядати не як суму здоров'я окремих індивідів, а як інтегральну категорію, що детермінується такими чинниками, як політика й стратегія держави, спрямовані на збереження і поліпшення здоров'я населення, умови взаємодії соціальних груп і виробничих колективів у процесі праці, суспільного життя, у побуті.

На здоров'я населення впливають особливості демографічних процесів у 10 країні, показники фізичного розвитку підростаючого покоління, тенденції змін у характері патології населення тощо [2, с. 101]. Існує пряма кореляція між рівнем ВВП на душу населення і середньою тривалістю життя. З 2000 року за спеціальною методикою ВООЗ в 183 країнах світу вимірюється індекс рівня тривалості здорового життя (Healthy Life Expectancy Index) – це основний показник середньої очікуваної тривалості здорового життя. Будучи індикатором розвитку широкого спектра соціальних підсистем, Індекс досить точно характеризує загальний стан здоров'я і якості життя населення, а також рівень ефективності національних систем охорони здоров'я та соціальної по-

літики, що проводиться в тих чи інших державах.

За результатами останнього вимірювання в першу п'ятірку країн з найвищим показником рівня тривалості здорового життя ввійшли Сінгапур – 76,2, Японія – 74,8, Іспанія – 73,8, Швейцарія – 73,5, і Франція – 73,4. У той час як замкнули список країни з найнижчим рівнем ВВП на душу населення – Код-т Г'вуар – 48,4, Сьєрра-Леоне – 47,6, Чад – 47,2, Лесото – 46,6, Центральна-Африканська Республіка – 44,9. Україна опинилася на 100 позиції з показником 64,0 [3].

На мезорівні здоров'я виявляється залежним від співвіднесення з певним соціальним прошарком. Зокрема, з позиції конструктивістського структуралізму П. Бурдьє низьке соціально-економічне становище впливає на здоров'я через депривації і матеріальні обмеження. Іншими словами, через суб'єктивне сприйняття людьми свого «нерівного» положення в суспільстві формуються певна оцінка та ставлення до стану власного здоров'я. Характер дії залежить від специфічних шансів, якими володіють індивіди, від відмінностей між індивідуальними габітусами, що в свою чергу обумовлюють нерівномірність їх соціальних позицій. Наприклад, схильність до шкідливих звичок залежить від соціального середовища (або поля), в якому перебуває індивід, обставин біографічної ситуації.

І нарешті, на мікрорівні фіксуємо формування ціннісного відношення особистості до власного здоров'я, що прямо пов'язано з аксіологічними регулятивами, які з рівня соціальної свідомості інтеріоризуються в індивідуальній свідомості. У процесі формування індивідуальної свідомості цінність здоров'я полягає в тому, що воно слугує об'єктом інтересів людини і виконує роль орієнтира у предметній і соціальній дійсності. Здоров'я як цінність індивідуальної свідомості виконує роль цілепокладальної основи практичних відносин щодо її діяльності та навколишнього середовища [4, с. 60].

Таким чином, з огляду на проведене теоретичне узагальнення та осмислення проблеми соціальних вимірів здоров'я, вважаємо за доцільне здійснювати соціологічну інтерпретацію феномену здоров'я в контексті триєдиної структури, що включає обов'язкові фокуси аналізу: макро-, мезо- і мікрорівнів. Відповідно, в площину соціологічної рефлексії потрапляють питання об'єктивної оцінки стану системи охорони здоров'я, оцінки суб'єктивної приналежності до певного соціального прошарку, що характеризується певними типовими практиками здоров'язберігаючої поведінки, суб'єктивної оцінки стану власного здоров'я, уявлення про здоров'я як цінність.

Література:

1. Журавлева И. Отношение к здоровью индивида и общества. М.: Наука, 2006. 238 с.

2. Кудрявцева Е.Н. Здоровье человека: проблемы, суждения. *Вопросы философии*. 1987. № 12. С. 98-109.
3. Рейтинг стран мира по уровню продолжительности здоровой жизни. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/life-expectancy-index>.
4. Хоменко Ю. Здоров'я як цінність людини та складова культури. *Грані*. 2011. № 4 (78). С. 60-62.

Зубченко О.С.¹

Маріупольський державний університет
**МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТУ СУСІДСТВА
В ЕЛЕКТОРАЛЬНІЙ ПОВЕДІНЦІ**

Поглиблення процесів децентралізації та зростання ролі місцевого самоврядування у житті держави сприяють швидкому збільшенню ваги місцевих громад на політичній карті України. Проте, незважаючи на різні партійні прапори, де-факто регіональна влада залишається вотчиною локальних кланів із значним домінуванням родинно-територіальних зв'язків та відносин. Значною мірою, особливо у сільській місцевості, це детермінується ефектом сусідства.

Ефект сусідства можна визначити як вплив повсякденного життя та щоденного спілкування на електоральний вибір громадянина, що зумовлюється локальними нормами та цінностями політичної поведінки. Людина більшою мірою схильна віддавати голос за кандидатів (або політичні сили, які вони представляють), що пов'язані із нею родинними, територіальними, професійними та іншими соціально-груповими зв'язками. Відповідні прояви, як правило, фіксуються за умов відносної замкненості та відособленості певної спільноти, обмеженої електоральної комунікації та значного впливу місцевих лідерів громадської думки.

Актуальність дослідження ефекту сусідства зумовлена кількома чинниками. По-перше, дана сфера має міждисциплінарний характер, поєднує соціологічне та соціально-психологічне знання. По-друге, орієнтація на «своїх» для значної кількості українських виборців є значущим маркером диференціації електорального простору. По-третє, цей феномен суттєво впливає на підсумки виборів, іноді породжуючи суттєві відмінності між результатами голосування та попередніми прогнозами соціологів.

До статистичних методів дослідження належать вивчення історії голосувань, електоральне картографування, кластерний аналіз та побудова графіків

¹ **Зубченко Олександр Сергійович**, доцент кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету, кандидат соціологічних наук.

кореляції. Це дозволяє порівняти результати виборів різних років, а також виокремити та типологізувати території із високим впливом локальних авторитетів.

Серед кількісних методів найбільший евристичний потенціал мають опитування та аналіз документів. При особистому інтерв'ю чи анкетуванні особлива увага приділяється питанням довіри та ставлення до регіональних лідерів, врахування їхньої думки у різних життєвих ситуаціях, чинників голосування за певні політичні сили або претендентів на виборні посади. Така емпірична інформація має узагальнений характер та дозволяє зробити лише приблизні припущення щодо вираження ефекту сусідства.

Формалізований аналіз агітаційної продукції (реклами у ЗМІ, листівок, буклетів, тематичного контенту в соціальних мережах) дає можливість проаналізувати інтенсивність, частоту та ракурс згадування лідерів думки, визначити, наскільки важливою для різних електоральних акторів є місцева тематика та на які поселенські групи вони спираються.

Застосування якісних методик покликане встановити причини ефекту сусідства та мотивацію виборців, які голосують за представника своєї громади, керівника, добре знайому людину, незважаючи на її партійну приналежність. Перевага глибинного інтерв'ю – крок за кроком, не заганняючи респондента в обмеження традиційної анкети, зрозуміти, якого значення він надає виборам, як приймає електоральне рішення, на чії поради орієнтується.

Фокус-група – це добрий майданчик, щоб краще з'ясувати ставлення людей до місцевих кандидатів та його динаміку, побачити їхні сильні та слабкі сторони, виявити важливість територіальної ідентифікації для мешканців певної громади.

Івент-аналіз представляє палітру активностей локальних лідерів, як у минулі роки, так і під час поточної кампанії, допомагає пов'язати їх публічні та неpubлічні дії із зміною рейтингових розкладів.

Фрейм-аналіз корисний для вивчення аудіовізуальної продукції кандидатів, зокрема, основної та тематичних фотосесій, зовнішньої реклами, пакетів для соцмереж тощо.

Загалом, ефект сусідства є складним соціальним феноменом, що проявляється у багатьох сферах суспільного життя. Наприклад, одним із способів популяризації вакцинації проти коронавірусу на селі є залучення до роз'яснювальної роботи знакових людей – керівників господарств, вчителів, лікарів тощо.

Разом з тим вивчення «сусідського» голосування вимагає комплексного підходу. Лише так можна, з одного боку, підвищити якість електорального прогнозування, зокрема, врахувати ефекти «фургону з оркестром» та «зсуву

останньої хвилини», а з іншого – зрозуміти, чому в сучасному інформаційному суспільстві для людини думка родича, сусіда, колеги по роботі, як і сто років тому, залишається важливою та авторитетною.

Ісмайлова Є.М.¹

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ЕМОЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЧНОГО ТЕОРЕТИЗУВАННЯ

Сучасна соціологія просувається шляхом все більшої деталізації поведінки особистості і включає тепер науковий аналіз емоцій, які істотно змінюються в сучасному суспільстві. Подібні зміни контекстів дослідження рельєфно заявляють про себе рядом «методологічних поворотів», сутність яких пунктирно окреслюється, але глибинно не аналізується. Один із них – «емоційний поворот» в сучасній соціологічній теорії, симптоматикою якого стає поява нової галузі – «соціології емоцій», а також змінений погляд на проблему суб'єкта, акцентування на його емоційній складовій.

Актуальність даної тенденції полягає в тому, що емоції як типові та нормативні внутрішні стани акторів виступають необхідною сполучною ланкою між особистістю і соціальною структурою. Емоції дозволяють підтримувати соціальну солідарність і одночасно сприяють соціальним змінам. З одного боку, людина схильна керувати емоціями згідно культурним та соціальним правилам, але з іншого боку вони не завжди підвладні соціальному контролю. Індивіди виробляють способи «роботи з емоціями» і керують ними в залежності від соціального контексту. Посилення цих тенденцій в соціології означає, що суб'єктивні виміри поведінки індивідів, а саме емоційні переживання, усвідомлені і неусвідомлені, все глибше включаються в теоретичний аналіз соціальних структур, а також широко впроваджуються в практику емпіричних соціологічних досліджень.

Дослідження емоцій починається від класичного періоду в історії соціології. Такі дослідники, як Ч. Дарвін, Е. Дюркгейм, М. Вебер, К. Маркс, Г. Зіммель, В. Мак-Дугалл, заклали перший фундамент для подальшого розвитку соціології емоцій. В класичній соціології емоції розглядалися, в першу чергу, як структурний елемент організованої системи, як такі, що «скріплюють» суспільство, забезпечуючи його внутрішню солідарність, сприяють зародженню нових ідеологій, направляють соціальні дії. Перші дослідження емоцій в рамках класичних праць соціологів-теоретиків не відбивають всієї суті значення емоцій для суспільного життя. Цілісний погляд класиків соціо-

¹ *Ісмайлова Єва Миколаївна*, здобувачка вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

логії на суспільство не залишав, звичайно без уваги вплив почуттів на соціальну організацію і стабільність, але для класичного періоду емоція розглядається як певне соціальне утворення, яке стосується всього суспільства, а не індивідуального життя окремої людини. Соціальні мислителі XIX – початку XX ст. не приділяли особливої уваги реконструкції емоційних абстракцій, вони відносили все, що пов'язане з безпосереднім життям почуттів до психології або, пізніше – до антропології й етнографії. Класиками так і не був впроваджений цілісний та системний підхід до емоцій як до важливого детермінанту суспільного життя.

Починаючи з початку XX ст. починається інтенсивний розвиток соціології, особлива увага приділяється емпіричним дослідженням, в рамках яких починають розглядатися емоції. Сучасна соціологія емоцій, яка почала формуватися з 1980-х років та базувалась на теоріях, які вже були сформовані, здійснила перехід від макро- до мікрорівня аналізу емоцій. Широко відомі дослідження емоційної роботи і емоційного праці, які властиві безпосереднім взаємодіям між індивідами, між працівниками і їхніми клієнтами. В цілому, соціологічне розуміння емоцій засноване на протиставленні із загальноприйнятими уявленнями про емоції, де емоції виступають як вроджені чи універсальні відповіді на зовнішні подразники. Емоції являють собою результат складної взаємодії культурних, соціально-структурних, пізнавальних і неврологічних чинників.

В останні тридцять років можна також спостерігати збільшення інтересу до візуального прояву емоцій, тобто до роботи тіла та обличчя. Це пов'язано зі збільшення ролі емоцій в рамках комунікації. Саме «мова тіла» допомагає індивіду розпізнавати емоції іншого індивіда та певним чином будувати чи не будувати комунікацію. Візуальний прояв емоцій через міміку дістав назву «невербальна комунікація». Індивід навчається соціальним нормам невербальної комунікації не тільки через імітацію емоцій інших, а й через виховні інструкції.

З 2009 р. в світі стрімко почав зростати інтерес до візуального дослідження прояву емоцій. Це пов'язано зі стартом серіалу «Обмани мене». Саме мас-медіа у наш час має широкий вплив на великі соціальні групи. У 2015 р. Microsoft випустила програмне забезпечення, яке вміє зчитувати емоції з фотографій. Алгоритм вираховує співвідношення на знімку таких емоцій, як гнів, презирство, відраза, страх, щастя, спокій, печаль і здивування. Результати видаються в числовому форматі і можуть мати значення від нуля до одиниці. Цей алгоритм був представлений в пакеті Microsoft Cognitive Services. Такі емоційні і поведінкові технології являються перспективними в різних сферах, включаючи медичну. Тобто вже на даний час можна спостерігати, як

емоційна сфера стає все більш популярною в широких масах.

За цими даними можна констатувати, що такі технологічні дослідження емоцій стану актуальними для створення розумних інтерфейсів розпізнавання людських емоцій. Програмне забезпечення дозволить визначати стан користувача в довільний момент часу за допомогою звичайної веб-камери. Це перспективна ніша, так як визначення емоцій людини може бути використано в комерційних цілях: від аналізу сприйняття відео- та аудіоконтенту до розслідування кримінальних справ. З іншого боку, це безмежні можливості розважальної індустрії. Наприклад, iPhone X оснащений технологією розпізнавання обличчя Face ID, яка не тільки розблоковує телефон, але й може створювати емодзі з мімікою особи. Колосальний внесок у розвиток ринку емоційних технологій внесла п'ятірка FAANG (Facebook, Apple, Amazon, Netflix, Google).

Підводячи підсумки, слід зазначити, що з точки зору соціології емоції розглядаються як дії, спрямовані на досягнення певних соціальних і культурних цілей. Саме це твердження і стає базисним для розвитку досліджень в рамках соціології емоцій. Проведені дослідження базуються на розробленій класиками, соціологами ХХ ст. та сучасними дослідниками теоретичній базі. В проаналізованих та зазначених вище дослідженнях, які були проведені в галузі соціології емоцій, представлені відносно нові способи фіксації ключових компонентів емоційних станів: їх значень, способів вираження та лінгвістичних позначень. У своїх дослідженнях соціологи комбінують різні види спостереження, опитування, аналізу текстів, інтерв'ю, технологічні методи. Це дозволяє ґрунтовно дослідити емоції як соціологічну категорію.

Література:

1. Fitzpatrick P, Olson R A rough road map to reflexivity in qualitative research into emotions. *Emotion Review*. 2015. Vol. 7, № 1. P. 49-54.
2. Симонова О.А. Базовые принципы социологии эмоций. *Вестник Санкт-Петербургского университета*. 2017. № 4. С. 12-27.
3. Горбунова М.Ю., Фиглин Л.А. Эмоции как объект социологических исследований: библиографический анализ. *Социологические исследования*. 2010. № 6. С. 13-22.

Калінчук О.А.¹

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
**САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ ТІЛЕСНОСТІ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ
СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА**

Роль тілесності у сучасному світі дуже неоднозначна, та її значення і механізми впливу на соціальне життя стрімко змінюються. Спостерігається істотне посилення повсякденного інтересу до тілесності, яке проявляється у підвищенні престижу до здорового життя, поширенні різних хобі, пов'язаних з фізичною активністю. Сьогодні важко уявити великі комплекси або престижні готелі без спортивних залів. Сучасна людина починає все більше уваги приділяти своєму тілу і це стосується не тільки жінок, а й чоловіків. Інтерес до різноманітних активностей супроводжується також практиками пов'язаними з дієтами і здоровим способом життя. Дієта і подібні до неї форми турботи про тіло представляють інший приклад сучасних практик, що набувають тотального поширення в західних країнах. Ентоні Гідденс констатує: «Сьогодні кожна людина в розвинених країнах, за винятком найбільш бідних, сидить на дієті [2, с. 58]. Іншими словами, відступаючи по всій лінії фронту як фонові практики, тілесність одночасно переходить у стрімкі наступи на окремих його ділянках у вигляді інтенційних і рефлексивних форм турботи про тіло.

Сучасна людина сьогодні живе у двох вимірах реальному та віртуальному. При цьому роль тіла відіграє важливу роль і в тому, і в тому вимірі. Так, самопрезентація є важливим атрибутом не лише у повсякденному реальному житті, а й у просторі нових соціальних медіа. Соціальні мережі сьогодні розглядаються не як засіб розваги, а й як трамплін підвищення свого соціального і матеріального статусу. Найбільш популярні соціальні медіа спрямовані переважно на візуальну складову, такі соціальні мережі як Інстаграм та ТікТок наголошують на відео та фотографії. Для сучасної людини сьогодні більш важлива картинка, ніж її зміст або те, що стоїть за нею. Сіра реальність втратила своїх глядачів, а віртуальна реальність набула своєї аудиторії.

Так, будь-який користувач мережі може прикрасити життя на своїй сторінці або ж почати абсолютно нове, про яке мріяв. І тілесність у цьому контексті відіграє важливу роль. Про це нам говорить постійне збільшення кількості фільтрів для обробки фотографій, а також наявність фільтрів для виходу в прямий ефір, зростання додатків для корекції фігури та рис обличчя. Сучасна система відносин «людина – соціальні мережі» будується на успішній самопрезентації, через соціальні мережі можна організувати свій бізнес,

¹ **Калінчук Олена Андріївна**, здобувач наукового ступеня Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

знайти партнерів, влаштуватися працювати, знайти супутника чи супутницю життя. Але оскільки найзатребуваніші соціальні медіа будуються здебільшого на красивих картинках, від сучасної людини в першу чергу потрібна нормативна зовнішність і тіло.

Таким чином, самопрезентація індивіда у нових соціальних медіа є важливою частиною сучасного життя. Однак натомість вимагає сліпого дотримання її правил, головне з яких це нормативна тілесність, яка на сьогодні може бути досягнута як завзятими тренуваннями та різними дієтними практиками, так і вмілим користуванням сучасними додатками та фільтрами для корекції обличчя та фігури.

Література:

1. Куракин Д. Модели тела в современном популярном и экспертном дискурсе: к культуросоциологической перспективе анализа. *Социологическое обозрение*. 2011. № 1-2. С. 56-74.
2. Гидденс Э. Трансформация интимности: сексуальность, любовь и эротизм в современных обществах / пер. с англ. В. Анурина. СПб.: Питер, 2004. 208 с.

Клименко А.О.¹, Кудінов І.О.²

Запорізький національний університет

ЧИННИКИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ БАГАТОКВАРТИРНИХ БУДИНКІВ

Проблема енергетичної ефективності житлового фонду стає все більш і більш актуальною, особливо напередодні чергового підвищення цін на енергоносії. Однак уже є шляхи її вирішення: використання розроблених технологій може скоротити споживання енергії в будівлях на 30-50 відсотків, причому без значного збільшення інвестиційних витрат. Крім того, підвищення енергетичної ефективності багатоквартирних будинків супроводжується поліпшенням житлових умов, зменшенням витрат їх жителів на енергію, скороченням масштабів «енергетичного голоду», зменшенням викидів парникових газів, а також сприяє створенню нових робочих місць.

Можна виділити декілька чинників, які сприяють підвищенню енергетичної ефективності багатоквартирних будинків.

По-перше, жодна модернізація багатоквартирного будинку, в тому числі енергетична, не може бути здійснена поза рамками правового поля, для чого

¹ **Клименко Анастасія Олександрівна**, здобувачка вищої освіти Запорізького національного університету.

² **Кудінов Ігор Олексійович**, доцент кафедри соціології Запорізького національного університету, кандидат філософських наук, доцент.

необхідні зусилля (воля) представників місцевої і / або державної влади в сфері розробки нормативних актів і податкових пільг, здатних стимулювати заходи в галузі поновлюваних джерел енергії та енергетичної ефективності в житловому господарстві. Невід’ємною складовою цього процесу є політика влади в питанні формування цін на енергоресурси. Занижені тарифи на енергоресурси призводять, в більшості випадків, до відповідно високого рівня споживання. Останнє, але не менш значуще, що забезпечує влада, це встановлення / зміна будівельних правил, технічних норм з урахуванням технічного прогресу, включаючи встановлення норм / меж споживання енергії (енергокодекси).

По-друге, першим кроком на шляху до енергетичної ефективності є заходи щодо «енергетичного лікнепу»: підвищення рівня інформованості населення про споживання енергії. В даному аспекті, під лікнепом слід розуміти як масові інформаційно-просвітницькі кампанії з популяризації енергозберігаючих технологій, так точкові заходи, орієнтовані на окремі верстви населення (дітей, пенсіонерів, малозабезпечених громадян тощо).

По-третє, якою б не була амбіційною мета модернізації багатоквартирного будинку, процесу модернізації має передувати заходи з енергетичного моніторингу – жителям слід знати і мати можливість контролювати обсяги споживання енергії. Для забезпечення моніторингу та контролю домашні господарства повинні самостійно (!) потурбуватися про встановлення всіх необхідних приладів обліку споживання енергії, а не чекати, поки хтось змусить їх це зробити. Дані, отримані за допомогою приладів обліку, також є важливим джерелом інформації для складання енергетичних паспортів будинків і житлових приміщень. Участь жителів сприяє формуванню у них позитивного ставлення до процесів модернізації, для чого необхідне проведення з боку постачальників енергоресурсів і влади періодичних консультацій та бесід з жителями багатоповерхових будинків. Енергетична паспортизація будівель має на меті захистити споживачів, оскільки енергетичні паспорти містять інформацію про якість квартири або будинку, довгострокову економії витрат на енергію й екологію довкілля. Видача таких паспортів вимагає належних технічних обстежень, підготовлених аудиторів і обліку споживання енергії.

По-четверте, ефективна модернізація багатоповерхового будинку має бути системною, тобто носити комплексний характер: на першому плані модернізації повинні бути об’єкти загального майна будинку, а вже потім окремі елементи будинку. При цьому відповідні роботи мають бути узгоджені з комплексним планом модернізації будинку, що гарантує, щоб окремі стадії в сукупності призвели до необхідного кінцевого результату.

По-п'яте, у кожного багатоквартирного будинку має бути керівник. Справа в тому, що в багатоквартирному будинку спільне майно власників житла, такі як покрівля, міжквартирні сходові майданчики і сходи, інженерне і санітарно-технічне обладнання, прилеглі ділянки землі і т.п., належить на правах пайової власності всім власникам житла. Вони повинні спільно управлятися і експлуатуватися товариством власників житла. У багатоквартирних будинках членство в товаристві власників житла має бути обов'язковим. При цьому керівництво багатоповерховим будинком має віддаватися в руки осіб із необхідним набором навичок, досвіду та технологій.

І останнє, не всі багатоповерхові будинки має сенс ремонтувати. Іноді легше знести і побудувати нове, ніж намагатися зберегти старе.

Література:

1. Аналітичний звіт за результатами опитування установ-споживачів послуг з опалення та гарячого водопостачання. Дніпро: Центр соціальних експертиз, 2018. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/UDHEEP_Dnipro_consumers.pdf.
2. Ключевая информация о пилотной программе тепловой модернизации в Гродненской и Могилевской областях. Гродно, 2021. URL: <https://gkx.by/images/1/22-26.03.21/5/brochura.pdf>.
3. Мезенова Д.В., Стародубцева О.С. Оценка качества воды централизованных систем горячего водоснабжения г. Екатеринбурга. *Здоровье и образование в XXI веке*. 2015. Вып. 17, № 4. С. 308-311.
4. Передовая практика создания энергоэффективного жилищного хозяйства в регионе ЕЭК ООН. Женева, 2013. URL: <https://unece.org/DAM/hlm/documents/Publications/good.practices.ee.housing.ru.pdf>.
5. Сборник лучших практик по внедрению строительных стандартов и технологий энергоэффективности в регионе ЕЭК ООН. Женева, 2019. URL: https://unece.org/DAM/energy/se/pdfs/geee/study/Compendium_of_best_practices_final_2103_DC_RUS28.04.pdf.
6. Термомодернизация жилого дома. К., 2015. URL: http://teplydim.com.ua/static/storage/filesfiles/Danfoss_manual_Thermal_Moderniz_2014_Rus.pdf.
7. Техническое руководство по модернизации зданий. Киев, 2015. URL: <https://finance.smr.gov.ua/files/%D0%98%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82/tekhnicheskoe-rukovodstvo-po-modernizatsii-zdaniy.pdf>.

Ключник Р.М.¹

Університет імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

МОВА ВОРОЖНЕЧІ В ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Політична комунікація спрямована на широкий загаль громадськості, відтак, її мова має бути зрозумілою без додаткових пояснень. У сучасній політичній комунікації виразно вимальовується тренд толерантності, політичної коректності. Після розквіту руху «Black Lives Matter» та спроб переоцінки історії західної цивілізації, політкоректність доходить до крайнощів, як-от заміна наукових термінів та понять чи демонтаж пам'ятників.

Але при цьому така тенденція неминує призводить до симетричної відповіді: активізуються «політично некоректні» спільноти. Вони використовують, серед іншого, hate speech – мову ворожнечі, яка спрямована проти певних расових, етнічних, релігійних та соціально-політичних груп. Було б помилково вважати hate speech «відкриттям» ХХІ століття. Риторика ненависті розвивалася, починаючи з давньогрецьких та римських філіппік, знаходячи відображення у середньовічних пасквілях та пропагандистських плакатах і брошурах Нового часу. У часи Зимової війни СРСР зобразив поміркованого фінляндського політика та військового К. Маннергейма у вигляді ката на відомому плакаті «Pyöveli Mannerheim».

Сучасні політичні партії та рухи, а також держави часто не стримуються у демонстрації ненависті до тих чи інших груп. Часто на різних вуличних акціях спалюють прапори та портрети лідерів, вигукують непристойні гасла на адресу політичних противників. Самі ж політичні лідери так само використовують нетолерантні висловлювання на адресу один одного та певних груп населення. Загальновідомими є неполіткоректні вислови американських лідерів, зокрема, Д. Трампа. Так, у 2020 р. міністр внутрішніх справ Естонії М. Хельме в інтерв'ю «Deutsche Welle» дозволив собі низку некоректних висловлювань про представників ЛГБТ. Серед іншого, він запропонував їм «бігти до Швеції». Це висловлювання викликало засудження у тому числі з боку президентки країни К. Кальюлайд [1]. Крім того, М. Хельме різко критикував прем'єрміністерку Фінляндії С. Марін, називаючи її «продавчиною», а членів її уряду – «вуличними активістами та неосвіченими людьми» [3]. У самій Фінляндії показовим прикладом hate speech, за словами М. Похйонена, стала полеміка у соціальних мережах між мережевими угрупованнями: ультраправою (антимігрантською) спільнотою «Rajat Kiinni!» та антирасистською «Rasmus» [5, с. 3097].

¹ **Ключник Руслан Максимович**, доцент кафедри глобальної економіки Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро), кандидат політичних наук, доцент.

Іноді hate speech систематично використовують окремі видання. Одним з найвідоміших «неполіткоректних» видань є французький тижневик «Charlie Hebdo», який публікує карикатури на різні, навіть табуйовані теми. Так, у 2015 р. вони висміяли жертв авіакатастрофи російського літака над Синайським півостровом. У 2016 р. мерія італійського міста Аматриче звернулася з позовом проти «Charlie Hebdo» через карикатуру на жертв землетрусу в Італії. Як бачимо, hate speech може виражатися й графічно.

Традиційно високим рівнем толерантності та нетерпимості до риторики ненависті відзначаються японці. Цій нації властива ввічливість та готовність вибачатися практично за все. У 2021 р. за день до відкриття Олімпіади в Токіо головний режисер церемонії відкриття заходу був звільнений через антисемітський жарт більш як двадцятирічної давності [4]. Перед цим від роботи над музичним супроводом Олімпіади було відсторонено японського композитора, який у 1994 р. зізнався, що цькував однокласників з обмеженими можливостями [6]. Олімпійські та Паралімпійські ігри – 2020 також продемонстрували налаштованість інтернет-користувачів на hate speech. Так, жорсткій критиці з боку радикально налаштованих співвітчизників було піддано українську легкоатлетку Я. Магучіх, яка сфотографувалася зі спортсменкою з Олімпійського комітету Росії. А на Паралімпійських іграх було дискваліфіковано спортсмена з Малайзії, причому його «золото» було віддано українському супернику. Це спричинило масові образливі повідомлення з елементами національної та расової ненависті з обох сторін.

При цьому українське суспільство порівняно толерантно ставиться до некоректних, образливих висловів. Практично всі політичні та культурні діячі, які дозволяють собі hate speech, не втрачають посад та не несуть адміністративної чи кримінальної відповідальності. Більше того, звичайні користувачі Інтернету часто самостверджуються шляхом написання образливих коментарів на адресу спортсменів, попзірок та інших публічних осіб. Навесні 2020 р. під час проведення телевізійних уроків для школярів деякими вчителями було допущено помилки, обмовки та неточності. Це викликало велику кількість принизливих коментарів, щоправда, численні громадяни, в тому числі народні депутати України, стали на захист педагогів.

Мова ворожнечі ніколи не віддзеркалює об'єктивну ситуацію, тому не може бути мовою об'єктивного викладання фактів, а її активне використання щодо цілої країни або ж етнічної групи свідчить про наявність інформаційної агресії [2, с. 92]. Ситуація з COVID-19 продемонструвала брак соціальної солідарності в Україні, першим очевидним прикладом чого були напади на автобуси, які перевозили евакуйованих з Китаю здорових українців на обсервацію в Нові Санжари. Після цього спостерігалися конфлікти через виконання

та невиконання карантинних обмежень, образливі коментарі на адресу хворих та вакцинованих громадян (чи, навпаки, тих, хто відмовлявся від вакцинації). Отже, незважаючи на поширення в сучасному політичному дискурсі принципів та норм політичної коректності, проблема hate speech, як і десятиліття тому, залишається актуальною для багатьох країн.

Література:

1. В Эстонии требуют отставки министра внутренних дел из-за его гомофобных высказываний в интервью DW. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/ru/v-jestonii-trebujut-otstavki-glavy-mvd-iz-za-ego-gomofobnyh-vyskazyvanij-v-intervju-dw/av-55340362>
2. Ісакова Т.О. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети. Сер.: Політика*. 2016. № 4. С. 90-97.
3. Март Хельме о Финляндии: мы видим, как продавщица стала премьером, а некоторые необразованные люди — членами правительства. *Delfi*. URL: <https://rus.delfi.ee/statja/88387287/mart-helme-o-finlyandii-my-vidim-kak-prodavshchica-stala-premerom-a-nekorye-neobrazovannye-lyudi-chlenami-pravitelstva>
4. Опять скандал на Олимпиаде в Токио: режиссер церемонии открытия уволен из-за шуток о Холокосте. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-57920371>
5. Pohjonen M. A Comparative Approach to Social Media Extreme Speech: Online Hate Speech as Media Commentary. *International Journal of Communication*. 2019. № 13. P. 3088-3103.
6. Tokyo Olympics: Composer Keigo Oyamada resigns over bullying at school. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-57891364>.

Ковальська-Павелко І.М.¹

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИЙ ДИСКУРС ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ

У суспільствознавстві осмислення історичного розвитку відбувається через розгляд відношення «людина – світ історії». У класичному варіанті історичний розвиток стає предметом теорії регресу / прогресу та теорії циклічного розвитку (кругообертання). Проте вже у 70-80-і рр. XX ст. починають формуватися нові (постмодерністські) підходи до інтерпретації історичного розвитку.

Так, у своїй «археології знання» французький філософ-постмодерніст Мішель Фуко піддає критиці класичний підхід до історії. Для доведення своєї позиції він уводить поняття глобальної та тотальної історії: глобальна історія

¹ **Ковальська-Павелко Ірина Миколаївна**, доцент кафедри історії України Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат історичних наук, доцент.

збирає всі феномени довкола єдиного центру, тотальна – розгортається і відбувається у вигляді розсіювання. Найголовніша відмінність між ними полягає у відношенні до феномену документа – якщо для класичної філософії документ є мова, що замовкла, то для сучасної – це певний простір, який відкритий для освоєння. Документ вже не розглядається як «свідок» минулого, як це притаманне класичному підходу до історії. Сьогодні важливо не просто зрозуміти зміст сказаного / почутого / прочитаного, але і визначити ступінь істинності. Саме тому історія по-новому починає сприймати документ і займається не тільки інтерпретацією, а й установленням істинності смислів, освоєнням та розвитком внутрішнього простору.

За М. Фуко, історія – це лише інструмент, з допомогою якого набувають гідного і правильного статусу всі види документів, які описують те чи інше суспільство. Отже, в своїй традиційній формі історія – це перетворення пам'ятника в документ, а сучасна історія – це механізм, що перетворює документ у пам'ятник. Аргументуючи свою позицію, М. Фуко зазначає, що археологія визначає правила утворення сукупності висловлювань, тим самим вона демонструє те, яким чином послідовність подій стає об'єктом дискурсу – реєструється, описується, пояснюється, розробляється за допомогою понятійного апарату і створює умови, в яких можливий теоретичний вибір. Також археологія акцентує увагу на розривах, зсувах, абсолютно нових формах позитивності і раптових перерозподілах. В археології традиційна схема «свідомість – пізнання – наука» замінюється схемою «дискурсивна практика – знання – наука».

На думку М. Фуко, археологія знання базується на основних визначальних принципах: 1) археологія розглядає дискурс як пам'ятник, а не як документ, не як знак іншої речі, а як річ в її власному об'ємі; 2) археологія намагається визначити дискурс в його специфічності і показати в чому саме полягає гра правил, які він використовує; 3) археологія прагне до визначення типів і правил дискурсивної практики, що пронизують індивідуальні твори; 4) археологія не обернена до витоків дискурсу, натомість вона дає системний опис дискурсу-об'єкта.

Інший представник французького постмодернізму Жан Бодрійяр у своїй «симулятивній історії» підкреслював особливу значимість логіки символічного обміну, бо саме її порушення сприяє «абстрактній раціоналізації» об'єктів і перетворення їх на товар або знак. Цей процес означає планомірне редукування, зведення якісного розмаїття об'єктів обміну до єдиної форми вартості, яка поєднувала в собі споживчу, мінову і знакову форми і спрямовує самі об'єкти в товар. Ця трансформація радикально змінила долю європейської цивілізації: товар і знак послідовно ототожнюються і підмінюють

один одного, руйнуючи механізми традиційного контролю смислів, а потім і весь процес означування як технології «символічного виробництва».

За спостереженням Ж. Бодрійяра, трансформація знаків відбулася в епоху Відродження і призвела до того, що універсальною мовою обміну стає абстрактний код, який аналогічний грошам як загального еквівалента вартості і який набуває незалежності від предметної матеріалізації. Як наслідок порушується символічна структура всіх типів комунікації, що панували в доіндустріальних суспільствах і передбачали «оборотність» знаку не тільки у взаємодії з матеріальним еквівалентом, а й зі значенням цього знаку, його смисловим змістом. Абстрактний код знаходить автономність у своїй власній сфері смислів, незалежної від об'єктів, і в історичній екстраполяції стимулює зародження і розвиток капіталізму.

Метою створеної системи стає відтворення і стабілізація єдності соціуму, що з необхідністю вимагає «витіснення» смерті не тільки зі сфери соціальності (заради ілюзії безсмертя соціального організму у позачасових формах символів культури), а й з самої реальності, яка схильна до ентропії, розпаду та анігіляції, а тому не забезпечує стабільної відповідності кінцевої предметності по відношенню до безперервно відтворюваної і відновлюваної знаковості. Система, перед якою поставлене таке надзавдання, відчуває перенапруження і, запобігаючи самознищенню, свідомо спрощує свою мету до «симуляції вічності» за рахунок відмови від реальності, замкнутості на себе, автореферентності і самовдосконалення, яке історично виглядає як «підробка соціальності» (від Ренесансу до промислової революції), «виробництво соціальності» (в епоху розвитку капіталізму) і «симуляція соціальності» (на сучасному етапі). За наслідком безперервної експлуатації мови коду як інструменту соціального контролю до кінця XX ст., на думку Ж. Бодрійяра, знаки остаточно відриваються від своїх референтів і отримують повну автономність сигналів – симулякрів, які відтворюють і транслиують смисли, що неадекватні подіям, і факти, що не піддаються однозначній оцінці. За Ж. Бодрійяром, сучасний світ – це світ промислових моделей «симулякрів», які виробляють самі себе, функціонують за принципом символічного обміну, існують тільки в умовності свого буття і апелюють лише до своєї власної реальності. Вся інша реальність, в тому числі історична, виявляється для людей імплантованою в медіа і характеризується надтекучістю, надпровідністю, контамінацією і перенасиченістю. Сучасну епоху Ж. Бодрійяр називав епохою гіперреальності (точніше «гіперреальності симуляцій»), коли надбудова визначає базис, праця не виробляє, а соціалізує, представницькі органи влади нікого не представляють і таке подібне. У силу цього, Ж. Бодрійяр констатує, що симулякр «перевершив історію»: він створив «маси» (замість класів) і во-

ни «зупинили історичний процес».

Отже, на сучасному етапі історію, історичний розвиток розглядають не лише як предметну сферу, існуючу окремо від суб'єкта, але у її взаємозв'язках з людиною, своєрідність яких зумовлюється особливостями та перебігом історичних процесів на певному етапі, з одного боку, і унікальністю того чи іншого індивіда (його культури, долі, світогляду, здібностей) – з іншого. Історія постає у єдності онтологічних і гносеологічних характеристик, як багатомірний феномен, різноманітні вияви якого неоднаково фіксуються й акцентуються в діяльності, відносинах, поведінці, спілкуванні та свідомості різних людей, витлумачуючи в підсумку історію як цілісність і водночас – як конкретне і невичерпне розмаїття історичних реалій, утворене, відтворене та відображене окремим індивідуальним горизонтом історичної життєдіяльності й свідомості кожної людини, а їх сукупністю – як інтегральне поле їх перетину.

Комих Н.Г.¹

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В МІСЬКОМУ ПРОСТОРИ: СОЦІОЛОГІЧНА ОПТИКА АНАЛІЗУ

Інтенсивний техногенний розвиток, збільшення масового виробництва, споживання товарів, урізноманітнення сфери послуг, призвели до глобальної екологічної кризи. Екологічні проблеми набувають ознаки першочергових та потребують невідкладного вирішення в контексті формування безпекової політики. Актуальності набуває питання екологічної безпеки. Науковці світу говорять про реальні загрози існування людства в цілому, якщо не будуть прийняті заходи, щодо припинення засмічення навколишнього середовища, бездумного використання природних ресурсів, а соціальна поведінка індивідів не набуде ознак екофільної.

В Україні, взагалі проблема безпеки є актуальною та потребує суттєвого реформування. Україна займає 145-е місце за рівнем безпеки у світі, згідно з рейтингом Legatum Prosperity Index (Індекс безпеки). Це найнижчий показник серед країн Європи, як зазначають автори аудиту української економіки. Для порівняння Польща має індекс – 22, а Білорусь – 76. Високий індекс для українського суспільства автори пояснюють військовими діями, поширеністю терористичних актів, нелегальним обігом зброї, анексією територій, низь-

¹ *Комих Наталія Григорівна*, доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро), кандидат соціологічних наук, доцент.

ким рівнем превентивності злочинів та слабкою пенітенціарною функцією правоохоронних органів [1].

Першочерговим завданням для держави, громадянського суспільства є пошук балансу між людиною та навколишнім природним середовищем, забезпечення безпечного комфортного середовища. Соціально значущим в цьому контексті є питання формування екоцентричної культури, так як є потужною складовою соціокультурної трансформації суспільства. Футурологи, соціологи, політологи вбачають тенденцію у збільшенні міст, отже формування певного екосередовища безпечного існування людства. Двісті років назад тільки Лондон найбільшим містом планети, зараз міст-мільйонерів близько сотні. Саме міста є просторами побудови комфортних та коеволюційних стосунків людей та природи. Місто є штучним середовищем, яке було створено людиною в результаті процесу індустріалізації, пошуку нових умов існування.

Отже сучасне місто розглядатимемо як простір розгортання екосоціальної взаємодії індивідів, формування суспільних зв'язків та комунікації, інституційного забезпечення екологічної безпеки.

Більшість соціологічних доробок присвячених питанню екологічної безпеки міста за методологічну основу дослідження беруть ідеї Е. Гіденса, П. Штомки, П. Бурд'є, З. Баумана, Дж. Уррі. В своїх роботах вчені розглядають проблему соціальної та екологічної безпеки в суспільствах «пізнього модерну» або «високого модерну», через парадигму індивідуальної безпеки, ризику, соціального конфлікту, культури довіри, нестабільності, непередбачуваності. Серед українських вчених цю проблему розглядають О. Стегній, О. Лісовенко, О. Мусієздов.

Зауважимо, що в реаліях сьогодення науковий, ґрунтовний аналіз безпекового простору міста не можливий без врахування впливу віртуальної реальності на життя людини. У зв'язку з пандемією коронавірусу та карантинном, ми були змушені перенести більшість форм соціальної взаємодії в інший рівень, що спричинило появу нових небезпек та загроз. А, отже все більшого значення набуває проблема кібербезпеки. Відбувається доповнення суб'єктів безпекового процесу, наголошує на цьому професор Ланкастерського університету Дж. Уррі. Віртуальна реальність актуалізується потужним розгортанням мережі інтернет та масовізацією доступу до неї через технічні засоби. Модель безпеки повинна враховувати загрози мережі, соціальної зокрема [4].

Отже, концептуалізації явища екологічної безпеки поряд з традиційним тлумаченням безпеки як захисту життя індивіда, суспільства держави від зовнішніх та внутрішніх загроз, а у випадку екологічної безпеки, мова йде ще й про загрози навколишнього середовища, як штучного (міста), так і природ-

нього, повинно враховувати «доповнену» соціальну реальність – кіберпростір.

Отже, пропонуємо розглядати екологічну безпеку міста із застосуванням структурного підходу. Зазначена методологічна оптика передбачає розгляд екологічної безпеки на трьох рівнях: статусно-рольовому, інституційному, соціоетальному (представлений політичною системою суспільства та культурою). Розгортання соціальної взаємодії на цих рівнях потребує врахування контекстуальної простору, а саме: об'єктивної та суб'єктивної реальності.

На інституційному рівні гарантом безпеки громадянина та члена суспільства є держава. В Україні прийнята указом президента від 14 вересня 2020 року Стратегія національної безпеки України, де зазначаються наступні екологічні загрози, що потребують вирішення:

- зміни клімату;
- зростання техногенного навантаження на навколишнє природне середовище;
- збільшення кількості та масштабів надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру;
- виснаження екосфери, зростання споживання невідновлюваних ресурсів;
- руйнується екосистеми та біоценози;
- зростання загроз біологічного походження та інфекційних загроз.

Важливо, що в стратегії зазначаються і загрози пов'язані з посиленням впливу кіберпростору на життя сучасної людини [3]. Отже маємо достатньо змістовний перелік загроз, які дійсно спіткають особистість, а в нашому випадку мешканця міста в реаліях сучасного життя. Зауважимо, що перелік достатньо загальний, та потребує більш детальної характеристики на макро- та мезорівні соціальної взаємодії в місті. Наприклад, кліматичні зміни несуть загрози для міст. Вплив цього фактору можливо з'ясувати за такими індикаторами: тепловий стрес, підтоплення, наявність зелених зон, стихійні гідрометеорологічні явища, зменшення кількості та погіршення якості питної води, енергетична система міста, забруднення атмосферного повітря.

Проблема забруднення атмосферного повітря напряму пов'язана з багатьма факторами, голові з них зміни клімату, розташування на території міст підприємств, що викидають у повітря шкідливі речовини, загазованість, що спричинена перевантаженістю міста автотранспортом. Щороку міста України накриває смог. Промислові міста, такі як Дніпро, Кам'янське, Кривий Ріг, Маріуполь очолюють списки населених пунктів з найбруднішим повітрям.

Автомобільний транспорт – одне з джерел забруднення атмосферного повітря. 90% угарного газу, який потрапляє в атмосферу спричинений авто-

мобільним транспортом. Наразі автор статті зазначає, що є нагальна потреба у розробці жорстких нормативів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, а також введення щорічного контролю викидів на токсичність з пересувних джерел [2].

Отже, проблема екологічної безпеки для українського суспільства є актуальною. Інституційно, на рівні законодавчому та правовому є чіткі визначення екологічних загроз для суспільства, визначені структури, що здійснюють безпекову діяльність, а от соціокультурні механізми формування екофільної свідомості, безпечної поведінки потребують подальшого вивчення в рамках соціологічної науки. Зокрема, в напрямку дослідження екологізації міського середовища: екоавтомобілізації, зменшення шкідливих викидів у повітря, популяризації екопрактик.

Література:

1. Аудит української економіки. Кабінет міністрів України. 2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/premyer-ministr-predstaviv-ekonomichnij-audit-krayini>.
2. Павленко О. Актуальні питання забруднення атмосферного повітря. URL: <http://surl.li/aklvvm>.
3. Про рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
4. Урри Д. Как выглядит будущее? / пер. с англ. А. Матвеевко. М.: Изд. дом «Дело» РАНХиГС, 2018. 320 с.

Кривошеїн В.В.¹

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара СОЦІОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ «ЗДОРОВИЙ ГЛУЗД»

Однією із ключових категорій соціології повсякденності є «здоровий глузд» (грец. κοινὴ αἴσθησις, лат. *sensus communis*, англ. *common sense*, нім. *Gemeinsinn*, фр. *bon sens*), який прийнято тлумачити як сукупність уявлень, поглядів, навичок мислення, вироблених і зафіксованих людиною на основі її повсякденного життя. Здоровий глузд дозволяє різним окремим почуттям колективно сприймати такі характеристики фізичних речей, як рух та розмір, які всі фізичні речі мають у різних поєднаннях, дозволяючи людям та іншим тваринам розрізняти та ідентифікувати фізичні речі. Такий здоровий глузд відрізняється від базового чуттєвого сприйняття і від людської раціональної думки, але співпрацює з обома.

¹ **Кривошеїн Віталій Володимирович**, завідувач кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор політичних наук, професор.

Здоровий глузд виконує центральну систематизуючу функцію у шотландській філософській школі, один із засновників якої Ентоні Ешлі-Купер Шефтсбері витлумачував здоровий глузд як розуміння загального блага й одночасно як прихильність громаді або суспільству, як природні почуття, гуманність, люб'язність. Для нього здоровий глузд є правдою скоріше серця, ніж розуму, є не просто побутовою чеснотою, але припускає деяку моральну та навіть метафізичну основу. К. Шефтсбері вважав, що корені глузду знаходяться у сфері моралі.

Визнаний інтелектуальний лідер шотландської філософської школи Томас Рід запропонував покласти в основу людського пізнавального досвіду не відчуття і комплекси відчуттів, включаючи і саму діяльність органів почуття, нервової системи і мозку, а деяке цілісне і безпосереднє духовне утворення – сприйняття. Проте він мав на увазі те, що не складається з відчуттів *post factum*, а як би межує з ними – за допомогою такого сприйняття дух цілком, повністю і досить точно «схоплює» зовнішній предмет в цілому. Сприйняття не тільки «презентує» предмет, але безпосередньо і точно свідчить про його існування – завдяки безпосередньому і всеохопному контакту сприйняття з речами природи якраз і виникає та непохитна віра в їх незалежне існування, яка легко дається людині, наділеній здоровим глуздом.

Послідовники Т. Ріда Джеймс Освальд і Джеймс Бітті робили наголос на практичній корисності здорового глузду, вважаючи, що «моральні почуття», які об'єднують народ, можуть сприяти значним перетворенням економічного, культурного, релігійного, політичного і т.д. планів. Народ має вроджені «моральні почуття», які складають основу його ставлення до себе та до світу взагалі, це ставлення та дії і є здоровим глуздом. Адам Фергюсон фокусував свою увагу на соціальних взаємодіях, вважаючи, що суспільство створено людьми, які перебувають у суперництві, взаємодіють і ворогують, постійно підтримуючи соціальні зв'язки. Суспільство, в якому люди знаходять можливості застосовувати свої найліпші таланти і виказувати найкращі почуття, А. Фергюсон називає громадянським – фундаментом такого суспільства є спільні зв'язки (*communal bonds*) і публічні чесноти. У такому суспільстві індивід розглядається лише як деталь притаманній даній спільноті чуттєвості і мислення. Він за своєю природою є «членом спільноти», і з такого погляду індивід взагалі не створений лише для себе. Індивід прагне вдосконалюватися, що можливе в групі чи спільноті, він мусить поступатися і щастям, і свободою, якщо вони перешкоджають суспільному благу.

Починаючи з XVIII ст., категорія «здоровий глузд» витлумачується в кордоцентристському сенсі – для позначення здорового глузду німецький релігійний мислитель Фрідріх Крістоф Етінгер використовував поняття «серце»

– він вбачав у «серці» джерело будь-якої істини, головний шлях пізнання. Основою «серця» є здоровий глузд як розуміння життя.

Кордоцентристське розуміння здорового глузду репрезентовано в українській традиції філософування. Так, Григорій Сковорода розкриває національне розуміння здорового глузду через життєвий досвід людей. Пантелеймон Куліш, розглядаючи серце як здоровий глузд, надає більшого значення моральному пізнанню в процесах соціальних перетворень. На його думку, здоровий глузд міститься в деякій соціальній спільноті, в народі, в нації, тобто виступає як загальнолюдське почуття моральної справедливості. Ця справедливість визначається не критично-розумним відношенням до світу, а народною традицією. Памфіл Юркевич розглядав серце як основу душевного життя. Філософське пізнання розумом не здатне схопити та зрозуміти все буття. Поза межами розуму стоїть серце – вища і глибша діяльність людської душі. За П. Юркевичем, серце – це життя почуттів, людських емоцій.

У сучасному значенні здоровий глузд розглядається як тип мислення, що проявляється в судженнях про правильне та неправильне, придатне і непридатне. На здоровий глузд спираються здебільшого у громадських, практичних справах, спираючись на переконливі приклади, тому вирішального значення для організації міркування мають історія та життєвий досвід. У здоровому глузді погляди і судження формуються стихійно під впливом безпосереднього життєвого досвіду людей і в цілому відповідають справжньому порядку речей, правдиво відображають навколишній світ, проте в них можуть міститися і забобони, помилки, ілюзії, які між тим сприймаються людьми у конкретну епоху як істинні знання.

Отже, як феномен колективного сприйняття здоровий глузд з властивими йому способом мислення та змістовними характеристиками є важливим елементом світогляду й життєвих установок людини; в ньому зосереджене все те, що становить основу культури суспільства.

Кузьмін В.В.¹

Національний університет «Запорізька політехніка»
**СОЦІОКУЛЬТУРА СУСПІЛЬСТВА ЯК ПРОСТІР
КОНСТРУЮВАННЯ КАР'ЄРНИХ СТРАТЕГІЙ**

Формування кар'єрних стратегій є важливим елементом професійної соціалізації особистості. Такий стан речей зумовлений тим, що професійна діяльність є необхідною для ефективного функціонування в суспільстві. Протя-

¹ **Кузьмін Віктор Володимирович**, вчений секретар Національного університету «Запорізька політехніка», кандидат соціологічних наук, доцент.

гом всього існування людської цивілізації праця є необхідним компонентом виживання в умовах будь-якого суспільства. Оскільки праця дає можливість отримати всі необхідні блага для підтримки фізіологічного та соціального функціонування. Саме тому більшість людей зосереджує основні зусилля своєї діяльності на власній професійній діяльності та професійному розвитку.

В XX ст. професійна діяльність набула ознаки планування та моделювання і ці процеси сприяли появі терміну кар'єра. Зазначений термін почав означати цілеспрямовану діяльність спрямовану на досягнення професійних успіхів та акумулювання матеріальних і соціальних благ. Протягом всього XX ст. термін кар'єра був актуальним та відображав сутність професійних вподобань представників різних соціальних груп. Лише на початку XXI ст. значення зазначеного терміну почало нівелюватися та іноді навіть набувати негативного контексту в рамках саме ринкової економіки так як в рамках країн, що розвивали планову економіку і належали до так званого соціалістичного табору, завжди розглядали поняття кар'єра як негативне. Головним чином такий стан речей зумовлений тим, що на думку представників комуністичної та соціалістичної ідеологій, професійна діяльність повинна будуватись не з позиції максимальної вигід для особистості, а з точки зору суспільної необхідності. Тобто будь-яка допомога державі чи суспільству повинна переважити особистісну вигоду.

Соціокультурний контекст є важливим в рамках побудови кар'єрної стратегії. Так як інкультурація є важливим елементом соціалізації особистості роль культурного поля є суттєвою у формуванні професійних орієнтацій та кар'єрних стратегій. Якщо в першій половині XX ст. серед молоді були популярні спеціальності технічного та інженерного спрямування, то вже в другій половині XX ст. у більшості країн світу молодь орієнтувалася на професії економічного та управлінського змісту. В країнах патерналістичного спрямування соціальної сфери та неринкової економіки в цей час також популярними були кар'єрні стратегії управлінського змісту, але в рамках державного сектору. Цей факт можна пояснити тим, що в зазначених країнах неможливо було реалізувати управлінські навички саме в рамках підприємницької діяльності чи в рамках великих корпорацій, але тенденції до професіоналізації управлінської діяльності зростали і молоді люди по всьому світу мали високий рівень мотивації до їх реалізації власної професійної діяльності.

Популяризація управлінських професій активно застосовувалася в літературних творах та художніх фільмах. На нашу думку саме це не в останню чергу спонукало молодь в різних країнах світу пробувати себе у якості управлінців та підприємців в незалежності від країни проживання та вродженого соціального статусу. Не в останню чергу це був соціальний запит від ін-

ститутцій, які зазнали суттєвих соціальних трансформацій, особливо це стосувалося сфери виробництва та підприємницької діяльності. Розвинені країни світу знаходилися на піку розвитку промисловості та зародження великого ритейлу і збільшення трудових ресурсів в сфері послуг. Саме велика кількість суб'єктів діяльності у зазначених сферах діяльності сприяла мультиплікації управлінських вакансій. Саме тому великі корпорації і підтримували випуск літературних та кіноматографічних творів з акцентуацією на образах успішних управлінців та підприємців.

Соціокультурний простір ХХІ ст. заповнений історіями про успішних програмістів та блогерів. Саме ці сфери діяльності і сьогодні найбільш бажаними в кар'єрних стратегіях сучасної молоді. В той же час зазначені сфері не завжди мають відповідний рівень інституціоналізації, що не дає можливості для визнання серед широких верств населення та різних вікових груп.

Кулик М.А.¹

Запорізький національний університет

ПРАКТИКИ ОТРИМАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОЇ АДАПТАЦІЇ В ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ

Розвиток толерантного та соціального справедливого суспільства неодмінно передбачає врахування специфіки потреб людей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Соціальна інклюзія такої категорії населення є одним із пріоритетних напрямків і державної політики України. Саме тому, Верховною Радою України у 2019 році було прийнято Закон України «Про соціальні послуги» [1] та внесені доповнення у Державний стандарт соціальної адаптації в 2017 році. Відповідно до останнього, соціальна послуга соціальної адаптації трактується як «комплекс заходів, що здійснюються протягом строку, необхідного для процесу активного гармонійного пристосування осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, осіб, які перебували у спеціалізованих або інтернатних закладах, осіб, які відбули покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк, до змінених умов соціального середовища, спрямованих на усунення / пристосування обмежень життєдіяльності для підтримки соціальної незалежності, збереження та продовження їхньої соціальної активності» [2]. Соціально-трудова адаптація полягає у навчанні, формуванні та розвитку соціальних, комунікативних, фізичних, когнітивних, трудових навичок, умінь, у тому числі самообслуговування та соціальної

¹ **Кулик Марія Анатоліївна**, доцент кафедри соціології Запорізького національного університету, кандидат соціологічних наук.

компетенції. Вона передбачає організацію денної зайнятості, консультування та визначення готовності до працевлаштування.

Задля розуміння актуального стану практик отримання послуги соціально-трудової адаптації мешканцями запорізького регіону БО «Благодійний фонд “Карітас Запоріжжя”» спільно із кафедрою соціології Запорізького національного університету було організовано та проведене соціологічне дослідження «Особливості отримання соціальної послуги соціально-трудова адаптація». В опитуванні прийняло участь 70 батьків дітей з інвалідністю до 18 років, які проживають на території Запоріжжя та Запорізької області та звертались до державних та недержавних організацій задля отримання соціальних послуг. Враховуючи складність досяжності обраної нами категорії населення було застосовано формалізоване телефонне опитування комбіноване із онлайн-анкетуванням. Найбільш наповненими групами, які прийняли участь у дослідженні, були батьки дітей з розладами аутистичного спектру (29 респондентів) та вадами зору (20 респондентів).

Отримані результати дослідження свідчать про високий рівень зацікавленості опитаних батьків в можливості отримання послуги соціально-трудової адаптації для їх дітей. Також отримані дані (див. рис. 1) вказують, що близько половини опитаних вже отримали послугу соціально-трудової адаптації та можуть оцінити якість надання цієї послуги державними та недержавними установами.

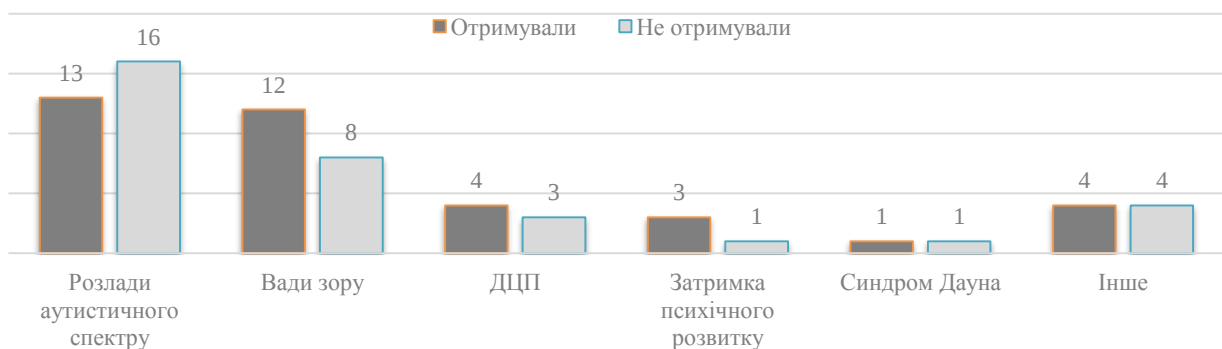

Рис. 1 – Практики отримання соціальної послуги соціально-трудової адаптації груп батьків дітей різних категорій інвалідності (N=70, дані наведені у частотному розподілі).

Більш детальний аналіз особливостей реалізації практик отримання батьками дітей з інвалідністю послуги соціально-трудової адаптації дозволяє зробити висновки щодо специфіки вибору ними організацій державного та недержавного сектору задля отримання даної послуги. А саме, батьки дітей з

вадами зору більшою мірою орієнтовані на отримання послуги соціально-трудової адаптації у державних організаціях. Близька 40% опитаних батьків дітей з вадами зору отримали вже послугу соціально-трудової адаптації в державних організаціях і більшою мірою або дуже задоволені якістю цієї послуги. Натомість, серед 34% батьків, які отримали дану послугу в недержавних організаціях – 25% було тих, хто не задоволені або середньою мірою задоволені отриманою послугою. Принципово іншу картину даних бачимо по відношенню до батьків дітей з розладами аутистичного спектру, які переважно орієнтовані на отримання послуги соціально-трудової адаптації в недержавних організаціях. З них 58% отримали послугу і більшою мірою або дуже задоволені майже всі (58%). В державних організаціях мали досвід отримання даної послуги 24% опитаних і з них 21% – скоріше та зовсім не задоволені наданою послугою. Вважаємо, що ці дані можуть свідчити про достатньо потужну державну програму надання соціальних послуг людям з вадами зору та слуху, яка ще з початку ХХ ст. веде свою історію в Запорізькій області. Робота з дітьми з розладами аутистичного спектру потребує подальшої державної підтримки та на сьогодні реалізується значною мірою саме недержавними організаціями.

Аналізуючи отримані дані особливо інформативними видаються відповіді опитаних батьків дітей з інвалідністю щодо можливих перешкод в отриманні їх дітьми послуги соціально-трудової адаптації. Лише 10% зазначили, що не мають жодних перешкод в отриманні послуг соціально-трудової адаптації. Серед ключових перешкод в отриманні послуги соціально-трудової адаптації батьками дітей з інвалідністю були названі такі: відсутність інформації (32%), територіальна віддаленість (18%), особливості розвитку дитини відповідно до яких їй особливо складно адаптуватися до змін (14%). Ще менший відсоток опитаних відмовляються від отримання послуги соціально-трудової адаптації на підставі негативного попереднього їх досвіду отримання цієї послуги, пов'язаного із незадовільною якістю самої послуги (13%) та невідповідністю послуги запиту (12%).

Таким чином, актуальність реалізації державної програми підтримки та соціально-трудової адаптації дітей з інвалідністю, інтелектуальними або психічними порушеннями активно підтримується батьками цих дітей в запорізькому регіоні. Серед основних перешкод в отриманні даних послуг вони бачать недостатню інформаційну підтримку та територіальну віддаленість організацій, що надають дану послугу. Результати дослідження дозволили також окреслити характерні особливості реалізації практик отримання послуги соціально-трудової адаптації в організаціях державного та недержавного сектору, що потребують подальших досліджень.

Література:

1. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
2. Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації: Наказ Мінсоцполітики України від 18.05.2015 р. № 514. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#n14>.

Лебеза С.В.¹

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
**«ПАРОПЛАВИ СУЧАСНОСТІ»: КОРИСТУВАЧ ПОПУЛЯРНОЇ
КУЛЬТУРИ В ПОЛІТИЗОВАНОМУ ДИСКУРСІ**

Популярна культура – в силу своєї зануреності в сучасність – принципово політизована. Це пов'язано, принаймні, із трьома моментами: вона розміщена в політичному контексті, реалізується в ньому; вона реагує на актуальні події/ідеї (як у свій час «Машина часу» Г. Веллса читалася сучасниками в якості політичного памфлету); нарешті, вона залежить від загальних «правил гри» культури в момент «тут-і-зараз». Цілком у відповідності до ідей М. Бахтіна – на вигадані (а відтак – авторські) світи накладаються наші актуальні уявлення про логіку та механізми існування навколишнього світу – у тому числі й соціального. Так, радянська фантастика, що описує «капіталістичний світ» – рідко коли виходила за межі уявлень про повсякденність, характерних для радянського контексту існування (так само було – і є – із західними авторами, що намагаються описати «невідоме радянське»).

Актуальними в цьому контексті залишаються також ідеї У. Еко про «роль читача» в процесах існування художнього твору на часовій дистанції. Будь-яке дискурсивне повідомлення (як елемент комунікації поміж соціальними суб'єктами), згідно із теорією знакових систем, із необхідністю містить у собі не лише момент «кодування» (як обрання відповідної знакової системи/стратегії для передачі повідомлення та як насичення цього базового повідомлення суміжними сенсами, актуалізованими для автора), але й «декодування» – чи то розпаковування його за допомогою набору ідеологій реципієнта / адресата (які не обов'язково співпадають із авторськими ідеологіями). Більш того, читач схильний «вчитувати» у текст («текст» у широкому сенсі – бо ним може бути фільм, гра тощо) ті додаткові «лексикоди», які знаходяться поза системою авторських інтенцій, але є активними для самого читача.

І тут завжди можна говорити про це як про двосторонній, пов'язаний процес:

¹ **Лебеза Сергій Валерійович**, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат історичних наук, доцент.

1) зміни актуалізованої системи «лексикодів» (за У. Еко) читача при трансформаціях соціокультурних контекстів, в яких існують адресат та адресант (обидва ці елементи з певного моменту є представниками різних спільнот просто завдяки часовій (чи поколіннячеській) дистанції між ними);

2) трансформація реальних активних спільнот користувачів конкретного напрямку популярної культури (фантастики зокрема) – чи то зміни, які відбуваються із фендомом. У останньому випадку важливими є ті зміни, що їх можна зафіксувати для українського фендому, який зараз знаходиться у стадії переходу від «старого» (пост)радянського до «нового» («україноцентричного»).

Популярна культура, окрім іншого, має відношення до понять «канону» та «жанрових кліше».

«Канон» формує пул персонажів і текстів, які сприймаються як фундаментальні для самого існування жанру, є зразковими – а відтак стають референтними для аудиторії як «творців», так і «користувачів». Із канonom співставляють кожен новий текст в просторі популярної культури («Це дуже схоже на...» – доволі стандартне формулювання на першому етапі засвоєння / прийняття нового тексту спільнотою користувачів).

«Жанрові кліше» – необхідний інструмент для сутнісного наповнення окремих напрямків / жанрів популярної культури. Це стосується як рівня узагальнень (коли жанр визначається через набір сутнісних для нього жанрових фігур: «детектив» = «злочин» + «слідчий» + «розслідування»; «НФ» = «космос» + «іншопланетяни» тощо), так і конкретики (дистанції, які проходять образи «вампірів», «штучного інтелекту» чи «зорельотів»). Розвиток популярної культури – це постійна гра із змінюваністю цих «кліше».

Оскільки одним з актуальних завдань, які характерні для фендому, є відтворення креативної спільноти (в тому числі – письменницької), то перший приклад політизації сприйняття популярної культури, про який можна було б сказати, це дистантності щодо значимих фігур чи / та творів, які займають своє місце в «каноні». Для (пост)радянського простору важливими знаковими фігурами довгий час були (а для російськомовного простору – подекуди й залишаються дотепер) письменники А. та Б. Стругацькі. І змінність ставлення до них залежить не лише від «змінності поколінь» (хоча, треба помітити, що для теперішньої молоді творчість Стругацьких слабоактуалізована – в кращому випадку вона присутня через кілька проміжних елементів – як це відбулося із їхньою повістю «Пікнік на узбіччі» (1972) та афілійованій із книгою грою «S.T.A.L.K.E.R.» (2007) та однойменною книжковою серією (2007 і по теперішній час)).

Для пострадянського фендому А. та Б. Стругацькі безумовно були важ-

ливими як в сенсі творчого набутку, так і в сенсі «метрів», референтних персон (причому як в сенсі творчих настанов – обидва брати мали свої творчі семінари, а Б. Стругацький довгий час вручав персональну премію – «Бронзову Улитку» («Бронзового Равлика»), – так і в сенсі важливості цілісного образу «світу майбутнього», який вони створили). В останньому випадку доволі показовим (щодо змін контекстів) був російськомовний проект «Миры братьев Стругацких. Время учеников» (1998-2009), у межах якого сучасні автори створювали творчі продовження ідей, сюжетів і творів самих Стругацьких. Під час існування проекту було видано п'ять книг (43 твори більше ніж 35 авторів) – і оскільки перші три вийшли з друку наприкінці 1990-х, а останні два – у 2009 році, у геть іншій політичній ситуації – і геть іншому читацькому середовищі, – то помітним став саме ідеологічний розрив поколінь авторів-як-читачів-Стругацьких. Ліберальний дискурс (характерний, звернемо увагу, й для самих Стругацьких, доволі критично налаштованих до радянського устрою суспільства) наприкінці існування проекту майже стовідсотково змінився «проімперськими» настроями російськомовних авторів, що активно пишуть у 2010-х роках.

Не менш цікавими є зміни суто читацького сприйняття творів братів Стругацьких – і мова йде не так про виникнення «читацької дистанції» – неможливості розшифрувати чимало культурних посилань і референсів, що присутні в творах Стругацьких, – як про тотальну зміну ідеологічного тла, на якому твори та ідеї авторів починають сприйматися мало не протилежними відносно авторських інтенцій. З одного боку, у межах моди на ретрофутуризм (*радянський* ретрофутуризм, що характерно) підвищуються читацький інтерес до ранніх книг Стругацьких (книжок, які самі автори не надто любили – таких, як «Країна багрових хмар» («Страна багровых туч», 1959); з іншого боку, починають міфологізуватися самі постаті тандему братів (через те, що Аркадій Стругацький помер у 1991 році, він стає для сприйняття теперішнього російськоцентричного читача «правильним» братом – чи то тим, хто начебто не підтримував (в силу фізичної неможливості цього) процесів лібералізації Росії за часів Б. Єльцина). Б. Стругацький у цьому випадку стає «братом, який все зіпсував» – аж до видання виправлених за авторськими інтенціями текстів, які змінювалися в межах радянської цензури. (А саме цього роду перевидання класичних текстів А. та Б. Стругацьких стають джерелом роздратування навіть для «старих» їхніх читачів – чи то тих, хто знайомився із цими творами в радянській підцензурній редакції).

У чистому ж вигляді зміну читацької аудиторії – а відтак і зміну канону – можна зафіксувати, намагаючись оцінити ставлення до братів Стругацьких у українських читачів: оскільки український «новий читач» (читач без радян-

ського досвіду – і без ностальгії за радянським контекстом) багато в чому дистанційований від тих ідеологій та ідеологем, що були необхідні для радянського простору – а відтак, творів популярної культури, цим простором породжених, – творчість Стругацьких сприймається ним як «радянська», а відтак – неактуальна для сучасних реалій. (Так, розшифрування сенсів, які містяться в «утопічних» чи «антиутопічних» текстах Стругацьких потребують від сучасного українського студента зусиль навіть більших, чим праця із західними авторами того самого періоду).

Останній момент, на який можна звернути увагу – це зміни, що відбуваються із українським («українським україномовним») фендомом при трансформуванні його зі «старого» у «новий». Тут окрім суто організаційних особливостей, про які можна було б говорити, звертає на себе увагу послідовна політизація контексту, в межах якого відбувається оцінювання процесів, пов'язаних із функціонуванням українського фендому. Так, в умовах російсько-української війни принципово стигматизується образ «російського» – причому, часто незалежно від позиції самих носіїв цієї «російськості». Прикладами могли б стати суперечки, що в останній рік виникали в соціальних мережах:

1) скандал навколо наявності російськомовного контенту в інтернет-книгарнях «УАКОВОО» та «Книгарня Є»;

2) напруга при повідомленнях видавництва про плани публікації текстів російських авторів («Метро-2033» О. Глуховського) чи українських авторів, опублікованих спочатку в Росії (Рейнгард Лебовскі – псевдонім письменниці з Івано-Франківська);

3) дистанціювання від діячів «старого фендому» в Україні, які в силу звички намагаються зберігати контакти із діячами (пост)радянського фендому – незалежно від інтенцій чи позицій контрагентів на «російському боці».

Інакше кажучи, ми маємо справу із формуванням нового українського фендому (відрубного, окремого від фендому старого типу, із його ілюзіями щодо спільності процесів на пострадянському просторі в цілому та із базовою російськоцентричністю – або через мову, або через культурний контекст). Але це формування відбувається в умовах послідовного впливу на нього з боку зовнішніх політичних обставин, а відтак політизація фендому стає фактом реальності, який варто досліджувати.

Лепський М.А.¹

Запорізький національний університет
**МЕДІАЦІЯ В СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЯХ
КРИЗОВОГО СУСПІЛЬСТВА**

Сучасні соціальні комунікації все більше знаходяться під впливом цифрової культури, яка сформувала інститути систему впливових посередників, це про засоби масової комунікації та інформації, соціальні мережі та інші старі та нові канали комунікації. Їх вплив зростає внаслідок розширення сфери посередництва відносин «людина – навколишнє середовище», «людина – інша людина», «людина – світ» (сукупність різних соціальних та фізичних сфер), а також збільшення бюджету часу, що люди проводять у девайсах.

Якщо ми почнемо шукати сферу життєдіяльності людини, яка не має посередництва інформаційних технологій, то ми навряд чи знайдемо таку сферу. Це має свої переваги, перш за все, у споживанні, обміні, розподілі, виробництві та логістиці. Разом з тим має свої суттєві недоліки. Наприклад, сфера інформаційної, діджиталізованої взаємодії тяжіє до експансії людського простору та часу, за рахунок *захоплення уваги людини*, прокрастинації, серфінгу по інформаційному Інтернет-простору. Інформаційний простір як е-реєстрація, е-документи, е-спілкування та ще якісь «е-», стають важливим посередником у статусно-рольовому та ідентифікаційному визначенні людини. *Змінюється функціонування пам'яті* (індивідуальної, групової та соціальної), збільшується надія на зовнішні джерела зберігання, пошуку та використання інформації, замість опори на власну пам'ять, засвоєні знання, уміння та навички, нібито «у Інтернеті все є». Змінюються *форми конфігурації чуттєвих каналів, образного сприйняття та формування уявлень*. Ці форми пов'язані з віртуалізованою та аудіалізованою культурою, домінації лише деяких сенсорних каналів, які затребувані у діджиталізованій культурі. Тому формується компенсація в офлайн. Наприклад, у туризмі компенсуються недостатні враження, які отримуються з інших не домінантних каналів, так відбувається формування гастрономічного туризму (враження густоторіального каналу – смаку), відчуття запахів міста (ольфакторний канал, як визначення, наприклад, міста прянощів, міста морського повітря та таке інше), кінестетичного каналу (відчуття динаміки у просторі та тактильності, наприклад у архітектурі, просторі та таке інше). Під інформаційним впливом знаходяться мислення та увага, перш за все у швидкісному пошуку інформації, їх комплексування та узагальнення, які все частіше набувають вигляд стріму, новинної

¹ *Лепський Максим Анатолійович*, професор кафедри соціології Запорізького національного університету, доктор філософських наук, професор.

стрічки, потоку інформації, зв'язаність якого визначена послідовністю, а не цілісністю. Така зв'язаність стає основою для маніпуляції та явищ постправди в цілому (безумовно разом з іншими вказаними тенденціями). Під впливом інформаційного простору знаходиться і мова. Інтернет-новомова, стає конфігурацією зі сленгом, образними системами (емодзі, вподобайками), гіфками (мовою відео-оцінок), символами, скороченнями та стилістикою повідомлень. У цій мові молодше покоління розуміє та *орієнтується* значно краще, ніж у реальних життєвих ситуаціях.

Оскільки діяльність особиста, групова та соціальна є у кінцевому рахунку діяльністю людини, ці зміни транслуються на всі групи, соціальні інститути та організації і суспільство у цілому. Такий вплив на всі соціально-психічні та психічні процеси тиражують не тільки домінацію «суспільства неврозу» або «суспільства шизофренії», про які відносно суспільства споживання писали Жан Франсуа Ліотар та Фелікс Гваттарі, а й формування поля зіткнення соціально-групових психічних відхилень: у безлічі ідентифікацій, у конфліктах мікротаргетованих груп в соціальних мережах з домінацією розрізненості та відокремленості, «різнобарвних» соціальних відхилень від соціального здоров'я мережево-контактних груп та субкультур і т.і. Зростають обсяги шуму та мінливої інформації, у стрічці яких втрачається важлива значуща для соціального життя інформація, і навіть руйнується система знань. Наприклад, з'являється нова міфологія масових вбивств, як компенсація інформаційної шизофренії та параної, соціально неадаптовані підлітки та молодь набувають у своїй свідомості образів нових «богів», які вирішують долю «прогнилого світу» та вирішують, кому жити чи ні з офлайн контактних людей (випадки починаючи з Андерса Беринга Брейвіка у Норвегії 2011 р. до «стрільця» у Пермі Росії у 2021 р., і це ще не кінець ані за випадками, ані за географією терактів).

Під час глобальних криз такий стан ілюзорних соціальних відносин з інформаційним, перш за все, Інтернет середовище стає буфером, «губкою», яка поглинає справжні антикризові дії державних систем управління, та актуалізує авторитарні методи правових та неправових дій держави. Маркетингові та політично маркетингові методи мікротаргетування та короткочасової мобілізації за різними векторами людей та груп, маніпулювання профілями та конфігураціями інтересів користувачів, створюють хаотичну організацію, з якою в кризовій ситуації системи керування не впорюються.

Криза загострює напруження між людьми та навпаки швидкість інформаційного простору відносно соціальних комунікацій формує швидкість зростання кризи та подібний до «цунамі» ефект її масштабування. Безумовно разом з цими тенденціями виникає гостра потреба в інформаційних медіаторах,

які здатні впроваджувати технології вирішення соціальних конфліктів у соціальних мережах, працювати з соціальним тиражуванням соціально-психічних захворювань, впроваджувати технології гармонізації суспільства розвитку. Медіатори, драйвери «соціального зв'язування» (що є протилежним процесом до «соціального розриву») стають потребою в соціальних комунікаціях кризового суспільства.

Разом з тим, виникають і вимоги до медіаторів в соціальних комунікаціях кризового суспільства. Перерахуємо лише базові з них:

- знання соціології та соціальної психології соціальних комунікацій та взаємодіях між людьми, групами, організаціями, соціумом;
- швидка діагностика та її верифікація на предмет профайлінгу, тактики та прогнозування взаємодії між людьми, як у форматі офлайн (у безпосередньому спілкуванні та взаємодії), так і в онлайн (опосередкованому інформаційно-мережевою системою Інтернет та електронних девайсів) або у змішаних в формах;
- розуміння різних комунікативних середовищ життєдіяльності та поведінки людей, груп, інституцій, організації, соціуму;
- вміння вирішувати конфлікти та вести переговори у стабільному та нестабільному соціальному середовищі, знання та управління соціальною динамікою (перш за все ненасильницькою) та прискореною динамікою соціальної кризи.

Нагорний А.І.¹

Програма Агенції США з міжнародного розвитку (USAID) DOBRE
в Центральньо-східному регіоні

СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОСТІ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОГРАМ МІЖНАРОДНОЇ ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Щороку програми міжнародної технічної допомоги (в українському законодавстві визначено термін – міжнародна технічна допомога, далі – МТД) [1], витрачають мільйони доларів на допомогу територіальним громадам в Україні. Як правило, допомога спрямована на розвиток спроможності місцевих громад здійснювати більш ефективне врядування, підтримку громадських організацій, створення умов для участі громадян у прийнятті рішень. Часто така допомога включає й фінансову складову, тобто донорські організації окрім знань та досвіду надають також і кошти на реалізацію конкретних

¹ **Нагорний Андрій Ігорович**, виконавчий директор Програми Агенції США з міжнародного розвитку (USAID) DOBRE (Децентралізація приносить кращі результати та ефективність) в Центральньо-східному регіоні, кандидат соціологічних наук.

проектів. У відповідь реципієнти / бенефіціари мають продемонструвати готовність покращити ситуацію у різних сферах суспільного життя та *забезпечити сталість результатів* від впровадження профінансованих донорами проектів.

Однак, у цих, загалом сприятливих умовах, виникає *проблема*, яка турбує кожну програму / проєкт МТД в Україні. Ця проблема – це *сталість результатів*. І, відповідно, одне з головних питань, яким опікуються менеджери програм / проєктів на стратегічному рівні, це: як забезпечити сталість результатів міжнародної технічної допомоги?

Цю проблему не виключно, але доволі часто детермінує феномен «ілюзії фінансового абсолютизму»¹. Цей феномен зумовлює *втрату реципієнтами / бенефіціарами міжнародної донорської допомоги – мотивації продовжувати використовувати знання, вміння, досвід, можливості та інструменти місцевого розвитку, які були набуті / надані в процесі співпраці з міжнародною програмою / проєктом після її завершення, а від так й завершення відповідного фінансування*. Найгіршим сценарієм для програми / проєкту МТД є ситуація, коли з закінченням їх діяльності, – закінчується й використання громадою набутих / переданих знань, вмінь, досвіду, можливостей та інструментів. Адже, жодна програма/проєкт міжнародної технічної допомоги не ставить своєю головною ціллю надати фінансові ресурси на задоволення певних потреб громади. *Сталість результатів діяльності програм/проєктів МТД забезпечується введенням набутих реципієнтами знань, вмінь досвіду, практик та інструментів в повсякденну професійну діяльність фахівців в громадах, а також адаптацією їх під специфіку громади та вдосконаленням за*

¹ Феномен «ілюзії фінансового абсолютизму» введений автором задля позначення та осмислення, поширеного серед представників громад в Україні переконання, нібито, для покращення умов життя, забезпечення сталого розвитку та процвітання громади не вистачає лише відповідного фінансування, тобто грошей. **З чим ми не погоджуємося.** Особливість цього феномену полягає у хибній переконаності значної частини формальних та неформальних місцевих лідерів в тому числі й багатьох голів громад, що головна допомога від донорів – це фінансова допомога. **Ця теза могла б бути вірною, принаймні за декількох передумов, яких не мають більшість громад, які прагнуть від донорів в першу чергу грошей.** Це наступні передумови: 1) громада повністю, або значною мірою (на 70-90%) використовує внутрішні фінансові ресурси: податкова база, майно, місцеві меценати, краудфандинг тощо;

2) а) громада створила та вже певний час успішно реалізує стратегію розвитку (не формально має «на поліці», а дійсно реалізовує (стратегія синхронізована з бюджетом громади, систематично моніториться, оновлюється тощо); б) реалізовано низку проєктів, заходів в межах наявної стратегії; в) громада має низку готових, прописаних та прорахованих проєктів (не лише ідей в голові мера, а проєктів), на які саме й не вистачає коштів; 3) громадянське суспільство та влада в громаді консолідовані принаймні щодо питань реалізації конкретних проєктів та готові діяти спільно для їх реалізації.

наявності такої потреби. Якщо це вдається, то представники українських територіальних громад професіоналізуються та певною мірою, уподібнюються в процесі професійної діяльності до своїх західних менторів й відповідно, можуть отримувати схожі результати, за умови якщо вдало застосовують переданий їм досвід. Самі ж по собі «тверді» проєкти не дозволяють забезпечити сталість результатів проєктів / програм МТД, адже покликані лише **розпочати низку практичних будівельних/технічних рішень** в межах оновленої системи належного врядування, бажано за умов активної участі громади та ініціативи місцевої влади. Досягти ж останнього у вказаних параметрах і є основною метою міжнародної технічної допомоги.

Працюючи в програмах МТД протягом 10 років ми можемо констатувати, що чим в більшій кількості програм / проєктів МТД громада взяла участь, тим більш уважною до інтелектуальних продуктів, інструментів місцевого розвитку, які передаються, вона стає. **Реципієнти / бенефіціари вчать та починають розуміти, що часто питання розвитку – це не питання виключено грошей, а більше питання – бачення, стратегії, планування, наявності проєктів, згуртованості, комунікації, доброчесності, залучення, технологій, бренду і т.д.** Таким чином феномен фінансового абсолютизму, про який ми зазначали вище, частіше можна спостерігати серед реципієнтів міжнародної допомоги, які раніше не мали досвіду її отримання та взаємодії з донорами. Професіоналізація, яку через різного роду навчання¹ забезпечують програми/проєкти МТД, зумовлюють серед дійсних та потенціальних реципієнтів запит на «м'які» компоненти МТД у випадку, якщо реципієнти справді навчаються та дійсно налаштовані на сприйняття нового й готові співпрацювати не лише декларативно².

Висновки.

1. Програми / проєкти МТД в Україні, вже тривалий час, значною мірою допомагають розв'язувати наявні проблеми у сферах місцевого самовряду-

¹ До навчальних заходів в межах реалізації програм / проєктів МТД в широкому сенсі можна віднести: стажування (в тому числі закордонні), тренінги, семінари, конференції, форуми, воркшопи, робочі зустрічі, засідання робочих груп, лекції, тощо, адже кожен з таких заходів містить навчальну складову, через залучення експертів, працівників програм/проєктів МТД. В основному після кожного з таких заходів реципієнти отримують нові знання, вміння та навички, окрім тематичних, також зі сфери комунікації.

² Уточнення слушне, адже декілька разів, ми отримували у якості партнерів реципієнтів, які офіційно декларували намір брати участь у реалізації проєкту/програми МТД, а по факту відмовлялися залучатися до окремих і / або майже усіх заходів, які передували фінансуванню конкретних проєктів, а саме до досліджень, конференцій, тренінгів, тощо, аргументуючи свою позицію браком часу. Надалі такі реципієнти були вилучені з переліку партнерів. Тож, наразі, вони мають негативний досвід взаємодії з проєктом / програмою МТД.

вання, економічного розвитку, розбудови державних інституцій, громадянського суспільства та інших, проте питання забезпечення сталості результатів діяльності міжнародних донорів є актуальним. Адже, все ще трапляються випадки, коли після закінчення роботи програм/проектів МТД, закінчується і використання реципієнтами / бенефіціарами переданого їм досвіду.

2. Однією з причин відсутності в окремих реципієнтів / бенефіціарів МТД, інтересу до інтелектуальної складової міжнародної технічної допомоги є феномен «фінансового абсолютизму», в основі якого є переконання, нібито для досягнення цілей (наприклад: розвитку громади), не вистачає виключно коштів. Що є помилкою, адже, як показує практика взаємодії з такими реципієнтами, головною проблемою на шляху сталого розвитку як громад та організацій, так і державних інституцій, є – відсутність дієвої спільної стратегії, якісної комунікації, професіоналізму, співпраці та навичок ефективного проєктного менеджменту.

3. Ймовірними факторами, які заважають забезпеченню сталості результатів роботи програм / проєктів МТД в Україні є: відмінність очікувань донорів та реципієнтів / бенефіціарів; добровільність впровадження або відсутність відповідальності за невпровадження інновацій / досвіду переданого в рамках діяльності програм / проєктів МТД; плинність кадрів та кадровий дефіцит, а також відсутність практик поширення досвіду в середині організацій реципієнтів (ОМС та ГО); неузгодженість змісту навчальної інформації, яку пропонують реципієнтам / бенефіціарам різні програми / проєкти МТД; брак експертизи належної якості (не усі експерти залучені в рамках реалізації програм / проєктів МТД, достатньо ефективні).

4. Для забезпечення сталості результатів роботи програм / проєктів МТД в Україні, ефективним буде запровадження стратегій: 1) трисуб'єктної співпраці, коли донори надають допомогу, реципієнти / бенефіціари відповідально приймають допомогу, а спеціальні державні інституції беруть участь у всьому процесі надання МТД та здійснюють контроль за імплементацією, зокрема й після завершення програми / проєкту; 2) розробки й впровадження національної системи обліку параметрів реалізації міжнародної технічної допомоги в Україні. Така система дозволить надавати допомогу більш точно, послідовно, раціонально та в рази ефективніше витрачати ресурси країн донорів.

Література:

1. Lessons Learned on Donor Support to Decentralisation and Local Governance. *OECD. DAC Evaluation Series*. URL: <https://www.oecd.org/dac/evaluation/30395116.pdf>.
2. USAID assessment report: Sustainability Assessment: Donor Projects on Decentralization and Governance Reform in Indonesia. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/

[PA00SW2T.pdf](#).

3. Пан Ги Мун. Письмо Генерального секретаря на имя Председателя Генеральной Ассамблеи ООН от 6 ноября 2008 года. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/63/539>.

4. Парижская Декларация по повышению эффективности внешней помощи. URL: <https://www.oecd.org/dac/effectiveness/35023545.pdf>.

5. Перелік проєктів міжнародної технічної допомоги за підтримки країн-донорів, що реалізуються в Україні та пройшли державну реєстрацію (перереєстрацію) у Мінекономрозвитку. Портал відкритих даних. URL: <http://surl.li/oqjw>.

6. Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги. Портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF#n18>.

7. Міжнародна співпраця. Децентралізація. URL: <https://donors.decentralization.gov.ua/>.

Ніколенко В.В.¹

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
**ЧИННИКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР**

Соціологія вивчає не стільки індивідуальні турботи, скільки соціальні проблеми. Деякі фахівці зазначають, що прогностична функція не належить до основних завдань соціології, оскільки під час її реалізації з'являється безліч змінних і незмінних чинників впливу на проблемну ситуацію. Тому соціологи мають зосередитися щонайменше на тому, чого не повинно бути в суспільному житті або без чого соціуму важко повноцінно функціонувати. В означеному контексті зупинимося на певних аспектах модернізації сучасного українського суспільства, передусім соціально-економічних і політичних.

Відомо, що одним із засновників законів ліберальної економіки є великий шотландський політеконом А. Сміт. Мета політекономії – відповісти, довести, пояснити, як збагачується держава. А. Сміт свого часу ототожнював державу з «нічним вартовим», або «watch dog». З огляду на це говорив щонайменше про її чотири важливі функції та мінімальне втручання в економічне життя. Сьогодні такий підхід усім добре відомий як парадигма *laissez-faire*, що у перекладі з французької означає «дозвольте робити». Також класик вивчав економіку як самодостатню систему. З огляду на надзвичайне різноманіття форм соціального життя, про які говорив польський соціолог П. Штомпка, на сучасному етапі пошуку результативності, евристичності па-

¹ **Ніколенко Вадим Вікторович**, професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор соціологічних наук, доцент.

радиками А. Сміта, цілком слушно зазначають, що його економічні закони не універсальні та не працюватимуть в інтересах середнього класу без релевантності, конгруентності економічного і соціального, інтернального типу особистості, емансипаційних цінностей та ін. І з цим дійсно можна погодитись. Лише за наведених обставин економіка працює на користь масової людини.

Із-поміж емансипаційних цінностей виокремлюють здебільшого: довіру, толерантність, самореалізацію, досяжницьку мотивацію, конструктивний індивідуалізм, прагнення досягти конкретний результат, підприємливість, інноваційність, методичність, систематичність, самодисципліну, планування на тривалу перспективу тощо. До слова, про наявність таких цінностей, особливостей у ментальності, масовій свідомості англосаксонських суспільств, у їхньому національному характері говорив свого часу Г. Спенсер, зокрема, коли у жовтні 1882 року подорожував Америкою. До слова, під час мандрівки англієць зазначав окрім іншого, підприємливість американців, дослідника вразила пишність їхніх міст, насамперед Нью-Йорка, Клівленда як видатне досягнення праці лише в межах одного покоління. Окрім того, Г. Спенсер зауважував широке застосування інновацій, телефонних апаратів, методичність, систематичність, шанобливе ставлення до часу, довгострокову перспективу планування бізнесу, відсутність «штурмівщини» (коли людина працює не в останню хвилину, ривком, а систематично, незалежно від настрою), а також загальну пристрасть американців до праці. Цікаво, що в інтерв'ю одному з місцевих журналістів він казав про свого доброго знайомого – Дж.С. Міля. Зокрема, наводив вислів Дж.С. Міля під час інавгураційної промови перед вступом у повноваження ректора коледжу Saint Andrew – жити потрібно для того, щоб вчитись і працювати. Г. Спенсер додавав, що він залюбки відстоював би дещо іншу тезу: працювати і вчитись потрібно для того, щоб жити. До слова, засновник органістичної соціології тоді нездужав, напевно, не в останню чергу саме цим були зумовлені такі думки.

Окрім Г. Спенсера, про важливість певних особливостей соціального характеру англосаксонських суспільств, що сприяють розвитку гармонійних капіталістичних відносин, підприємливості одним із перших почав говорити великий француз Г. Лебон у своєму дослідженні «Психологія мас і народів». З огляду на це можемо зробити проміжний висновок, що для соціально-економічної, господарської модернізації України важливими є: 1) закони ліберальної економіки А. Сміта; 2) емансипаційні цінності; 3) інтернальний тип особистості; 4) конгруентність, релевантність економічного і соціального.

Це соціально-економічний вимір модернізації країни. А що собою являє політичний? Передусім у межах поставлення проблеми хотілося б поміркувати стосовно лотократії. Вона ж демархія, стохократія або демократія за жере-

бкуванням. Лотократія – це похідна демократії, але не електоральної (народовладдя за А. де Токвілем), а відкритої – на противагу декоративній, імітаційній або елітарній її моделі. Загалом для демократії, на думку А. де Токвіля, бажаний індустріальний тип економіки, на відміну від сільськогосподарського, неквапливе, але постійне й упевнене зростання матеріального добробуту кожного громадянина. За слушними висновками самого А. де Токвіля, демократія без масової освіти і домінації духовних цінностей не може вважатися повноцінною та не приносить бажаних результатів у вигляді конструктивної громадянської ініціативи та самоорганізації, а також економічного добробуту пересічної особи. Утім зараз йдеться про лотократію. Вважаємо, що вона являє собою важливий елемент демократії, яскравим прикладом якої є суд присяжних. Разом з іншими конгруентними соціальними інститутами лотократія сприяє зростанню політичної активності, соціальної відповідальності, освіченості, інтеграції суспільства, залученню масової особи до процесів самоврядування та загалом благотворно впливає на функціонування всього громадянського суспільства. Лотократія здається цілком наївною, недоцільною, але це лише на перший погляд. Означена практика була поширена в античних Афінах, у минулому – в Італії, Швейцарії, Індії, застосування деяких її елементів сьогодні ми бачимо в Канаді тощо.

Загалом міркування над сутністю і специфікою демократії (лотократії) можна редукувати до формату такої невибагливої когнітивної схеми, насамперед з огляду на те, що спадає на думку протягом її осмислення: 1) «яка нісенітниця»; 2) «у цьому щось є»; 3) «це цікаво»; 4) «можливо, там є раціональні зерна». Зробимо невелику ремарку стосовно того, що демократії, на відміну від, скажімо, тоталітаризму, властиво сумніватись.

У сучасному українському науковому дискурсі аналізована проблематика все ще залишається поза затребуваними «шуканими величинами». Натомість дедалі більше західних учених порушує подібні питання повною мірою і намагається подивитися на світ застосовуючи нову, а точніше, добре забуту давню дослідницьку оптику. Цей феномен, зокрема, як відкрити демократію або політику без політиків вивчає професорка політичних наук Єльського університету Хелен Лендемор, а також професор філософії Рутгерського університету Олександр Гереро, виокремлюючи як переваги лотократії, так і її недоліки. Вони сприймають лотократію як нову, більш інклюзивну та менш елітарну форму державного правління, більш придатну для усунення криз сучасного демократичного процесу. На шальках терезів «аристократія versus демократія», можливо, на тлі їх конвергенції, прагнення до переваг меритократії, критикувати яку вважається ознакою дурного тону, сама сьогоднішня електоральна демократія у глобальних масштабах набуває елітарних форм

вияву та все менше виправдовує очікування людей. Зважаючи на це, завдання лотократії – віддати владу олігархів всьому суспільству (як мінімум – якомога більшій кількості його представників), тобто прагнути до втілення у життя справжнього народовладдя – не номінально, а реально. Закрита, імітаційна або декоративна демократія – це деструктивна опозиція відкритій демократії. Саме для того, щоб змінити або хоча б похитнути *status quo*, оскільки попередні моделі призводять до подальшого соціального розшарування, яке чимдалі поглиблюється, західні науковці все частіше актуалізують питання лотократії, певних її аспектів, похідних.

Насамкінець зазначимо, що глобальний світ стрімко змінюється, дедалі більше сповнюється численними кризами, суперечностями, конфліктами тощо. На цьому тлі для знову і знову постає цікаве питання: відкрита демократія, або лотократія – нова утопія наївних мислителів чи реальна перспектива? З одного боку, як можливі недоліки стохократії експерти підкреслюють: 1) некомпетентність обраних; 2) питання стосовно їхньої легітимності; 3) відсутність ентузіазму її представників; 4) непідзвітність тощо. А з іншого, – серед переваг демархії зазначають насамперед: 1) когнітивне різноманіття; 2) соціальну справедливість; 3) відсутність систематичної корупції; 4) розширення прав і можливостей звичайних людей, широке залучення їх до процесів самоуправління; 5) вірність власній совісті, а не черговому політичному проєкту і т.д.

До слова, переваги у своєму класичному дослідженні показав А. де Токвіль – напевно, не для миттєвих результатів законотворчого процесу, а для всього суспільства на довгострокову перспективу, для його інтеграції, зростання активності, поширення освіти, коли у владу, наприклад, до місцевого самоврядування потрапляють не найкращі та найрозумніші, а здебільшого пересічні люди. Як і суд присяжних, можливо, не гарантує справедливіший вирок, але дозволяє знову ж таки активізувати суспільство, підвищити рівень освіти громадськості, інтегрувати соціум, залучити масового громадянина до владних інститутів, зробити пересічну особу більш відповідальною, вдумливою і раціональною. І хоча відомий француз говорив про електоральну демократію, а сама лотократія є результатом жеребкування, вважаємо, що зазначені А. де Токвілем переваги можуть бути наслідком у тому числі й стохократії.

У будь-якому разі мета представлених роздумів – ще раз повернутися до запитання стосовно нетривіальних і, можливо, перспективних моделей соціально-економічної та політичної модернізації країни для реалізації ефективного народовладдя і ймовірних небанальних сценаріїв зменшення влади олігархів заради підвищення рівня та якості життя всього українського суспільства.

Ніколенко Ю.О.¹

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
**РОЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ ДОЦІЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИБОРЧОЇ ІНЖЕ-
НЕРІЇ**

Під виборчою інженерією (далі – ВІ) розуміється діяльність з законодавчого конструювання, яке спрямоване на перехід виборчої системи (далі – ВС) та виборчого процесу (далі – ВП) у новий заданий конституційно-правовий стан, відповідно до визначених параметрів. Це раціональна діяльність, яка передбачає планованість, продуманість нормативно-правової регламентації нових або часткової зміни існуючих сутнісних характеристик зазначених політико-правових інститутів, а також розробку нових технологій їх функціонування. ВІ – це цілеспрямована, раціональна, науково та прагматично обґрунтована діяльність з законодавчого конструювання ВС та технологій ВП з метою отримання заданого політико-правового результату.

Результатом застосування ВІ мають бути вибори, вільні від фальсифікацій та навмисних маніпуляцій, з використанням справедливих, ефективних, прозорих технологій. Однак реальна практика, в тому числі і в нашій державі, свідчить також про використання ВІ в суб'єктивних цілях. В ідеалі будь-яка діяльність з ВІ має відбуватися на засадах легальності та легітимності, бути синтезом раціонально-технологічної та гуманістичної складових, з неприпустимістю превалювання суб'єктивістських інтересів. Якщо основу законодавчого проектування ВС та ВП формують особистісні, вузькопартійні інтереси, ВІ може бути використана як інструмент маніпулятивного впливу, як засіб несумлінної політичної конкуренції.

При цьому під маніпуляцією в даному контексті розуміється здійснення прихованого впливу на поведінку людини [1]. Як зазначає М.В. Афанасьєва, рівень можливостей суб'єктивістського використання як загального, так і виборчого законодавства залежить від ступеню його регламентованості. Так, слабка регламентованість законодавства спричиняє виникнення в ньому місць з варіативною інтерпретацією (так званих «інтерпретаційних лагун»), які можна інтерпретувати в суб'єктивістських інтересах. В той же час надмірно деталізованість законодавчої регламентації, по-перше, неможлива на практиці (передбачити всі аспекти та ситуації неможливо), по-друге, непотрібна (достатньо загальних принципів та критеріїв для підведення конкретних прецедентів під дані загальні принципи). Тому оптимальним є дотримання принципу «золотої середини» між надмірною регламентацією та високою

¹ **Ніколенко Юрій Олександрович**, здобувач наукового ступеня Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

інтерпретативністю законодавства [2, с. 139].

Провладні політичні сили нерідко застосовують діюче виборче законодавство як засіб несумлінної політичної конкуренції та намагаються завдяки йому отримати додаткові політичні преференції, що приводить до суб'єктивізму – прямого, навмисного перекручування в нормах права конституційно-правової реальності, використання виборчих норм як інструменту маніпуляційного впливу. Суб'єктивізм веде до маскуванню за допомогою правових форм особистісних інтересів політичних сил під інтереси суспільства, виборців [4, с. 282]. Як зазначає М.В. Афанасьєва, в будь-якій державі провладні політичні сили в рамках ВІ завжди мають перевагу, в порівнянні з опозицією. Але в сталих / розвинених демократіях опозиція реально виступає повноцінним учасником процесу ВІ, то в державах недемократичних та в державах з нерозвиненою демократією провладні політичні сили часто виступають монополістами при становленні виборчих правил [3, с. 184].

У свою чергу, Г.В. Голосов зазначає, що правлячі еліти визначають інституційний дизайн, керуючись аж ніяк не прагненням оптимізувати функціонування демократії. Як і будь-який суб'єкт політичного процесу, вони переслідують власні інтереси з приводу максимізації влади. Однак те, якою мірою їм вдається ці інтереси реалізувати, саме по собі є важливим індикатором ефективності ВІ. На думку Г.В. Голосова, поле можливих політично мотивованих маніпуляцій в виборчій сфері не безмежне, але досить широко. Однак такі маніпуляції можливі далеко не у всіх політичних контекстах:

1) Ефективна ВІ досяжна при наявності політичної волі здатних до її реалізації сил;

2) Ця політична воля повинна бути єдиною. Виборчі реформи, які є продуктом компромісу різних політичних сил, рідко призводять до однозначних результатів;

3) Ефективна ВІ можлива в умовах високого рівня визначеності з приводу складу основних учасників політичного процесу і базових рівнів їх підтримки в суспільстві. Якщо такої визначеності немає, то і результати реформ можуть виявитися непередбачуваними. Так, в Угорщині в 1990 р. раціональні очікування суб'єкт ВІ здійснилися «з точністю до навпаки»: кожна з політичних сил, які відігравали провідну роль в досягненні компромісу, втратила саме на тому, на чому розраховувала виграти;

4) ВС часто стає елементом національної політичної культури, відмова від якого може викликати відторгнення у значної частини населення (як приклад – Англія з підтримкою її населенням мажоритарної ВС);

5) ВС є частиною інституційного устрою в цілому, і обмежені вигоди, які можна отримати з ВІ, можуть виявитися невиправданими в цьому шир-

шому контексті.

Як зазначає Г.В. Голосов, сукупність п'яти перерахованих обставин веде до того, що ВС зрілих демократій змінюються досить рідко (вони мають досить великий «опір» щодо інституційних інновацій) [5].

Таким чином, у процесі ВІ, як законодавчого встановлення (або зміни) виборчих правил, завжди присутня суб'єктивістська складова. Причиною цього є те, що в процесі ВІ задіяні (прямо чи опосередковано) конкретні політичні актори, які мають власні інтереси та прагнуть до їх реалізації. Одним з інструментів реалізації їх інтересів є виборча сфера, це обумовлено важливим значенням виборів в сучасних демократіях. На кінцевий результат виборів впливає не тільки розподіл голосів виборців, а й особливості ВС та правил організації ВП на даних виборах. Шляхом модифікації виборчих правил можна змінювати принцип встановлення результатів виборів.

Література:

1. Афанасьєва М.В. Виборча інженерія в Україні: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2014. 384 с.
2. Афанасьєва М.В. Виборчі технології та виборче право: проблема кореляції. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2009. Т. 8. С. 137-141.
3. Афанасьєва М.В. Правове забезпечення адміністративних виборчих технологій. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 25. С. 182-185.
4. Афанасьєва М. Суб'єктивація та суб'єктивізм у виборчій інженерії. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 281-287.
5. Голосов Г.В. Пределы электоральной инженерии: смешанные несвязанные избирательные системы в новых демократиях. *Полис*. 1997. № 3. С. 102-114.

Novikova O.V.¹

Oles Honchar Dnipro National University

ROLE OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING

At the current stage of our society development due to numerous culturological links everywhere, there will inevitably be a revision of values, landmarks and motivation in the educational system. A universal approach to the system of education is the intercultural communication studying. In the context of the globalization processes and the development of information technology, it can be said that there is an interest in the problems of intercultural communication. According to E.M.

¹ **Новікова Ольга Вікторівна**, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук, доцент.

Vereshchagin, the term «intercultural communication» is defined as an adequate understanding of two representatives of the communicative act belonging to different national cultures. Therefore, education should redirect young people to the life in such conditions as dialogue of cultures, i.e. intercultural communication [1, c. 543].

Knowledge of foreign languages is one of the main means of intercultural communication and adequate interaction with representatives of other cultures. There are three reasons for this. First, a foreign language as a discipline that performs the humanistic function of developing personal creative and logical qualities; secondly, language proficiency at a sufficient communicative level in the modern world makes it possible to create business relationships between professionals; and, thirdly, the removal of language barriers expands the range of opportunities, both for employment and for education abroad [3, p. 78].

Overcoming the language barrier is not enough for effective communication between people of different cultures. In particular, the researcher I.Yu. Markovina emphasizes on the national-specific components of culture that create intercultural communication problems: «In a situation where there is contact between people from different cultures, the language barrier is not the only obstacle to mutual understanding. National-specific features of different cultural elements – probably complicate the process of intercultural communication. The components of culture that reflect national-specific features include the following:

- a) traditions (or stable elements of culture);
- b) household culture, closely related to traditions;
- c) everyday behavior (habits of a certain culture);
- d) «national worldview», reflecting the specifics of world perception by representatives of the culture;
- e) artistic culture, which reflects the cultural traditions of a particular ethnic group [3, p. 89].

In order to teach a foreign language as a means of communication, it is necessary to create the atmosphere of real communication, actively use a foreign language in everyday, familiar situations. These can be scientific discussions with native speakers, abstracts and discussions of foreign scientific literature, participation of students in international conferences, etc. [5, p. 45]. Each culture reflects its norms through communication. Everyone knows that cultures exist by creating and maintaining common systems of symbols in which communicators attach specific meanings and through which they can exchange information. In order to participate in the exchange of information between cultures, a person needs to use both verbal and non-verbal forms of communication. There are a number of social Internet platforms based on the information exchange during communication: e-mail,

webinars, messengers, social services such as *Facebook*, *Interpals*, *Conversation Exchange* and others [4, p. 123].

Teaching intercultural communication in English classes is implemented in various forms. This is work with authentic texts of different types, different heuristic tasks: quests, language competitions, topics on different holidays and traditions of celebrating Christmas, Easter, Valentine's Day, St. Nicholas. The main element of the lesson, focused on the intercultural aspect, is to compare the phenomena from own culture with the culture of the country whose language a person is studying.

To sum up, intercultural aspect is extremely important and priority in teaching a foreign language. Preparation for real intercultural communication, for real interaction of members of two cultures is crucial, because the process of learning a foreign language is carried out outside the language environment, at a distance from the foreign language functioning and culture, that is why this aspect should be taken into account while choosing teaching methods. Effective use of methodological techniques of intercultural approach in the study of foreign languages will lead to a fuller and deeper understanding of worldview, awareness of the need for intercultural communication and focus on the acquisition of intercultural competence; to increase the level of internal motivation; to better knowledge of a foreign language; to increase the intellectual level of students.

Reference:

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. М.: Русс. яз., 2000. 543 с.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. М.: Русс. яз., 1990. 246 с.
3. Грушевская Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации / под ред. А.П. Садохина. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 352 с.
4. Садохин А.П. Теория и практика межкультурной коммуникации. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. 271 с.
5. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. М.: Слово, 2000. 146 с.

Петронюк В.В.¹

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
**СОЦІОКУЛЬТУРНІ МОДЕЛІ УСПІХУ: РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ
У СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ**

Категорія успіху в соціології характеризує суспільне буття соціального суб'єкта, описує й структурує життєвий простір, а також є показником ефективності соціальної системи загалом. Специфікою предметного поля соціології в дослідженні успіху є зосередження на аналізі існуючих в суспільстві уявлень про успіх та успішних людей, ціннісних орієнтацій, символів та ідеалів, пов'язаних з успіхом, критеріїв та чинників досягнення успіху, факторів, що впливають на формування успішності людини, стратегій та практик успішної діяльності соціальних агентів.

На повсякденному рівні при згадці цього поняття будь-яка людина зможе дати певні суб'єктивні характеристики, які можуть або не можуть збігатися. Але при всіх розбіжностях між ними, швидше за все, буде багато перекриттів, оскільки сучасне поняття успіху все ще певною мірою стандартизоване і формується при соціалізації в різних інститутах.

Поняття «соціальний успіх» визначається саме в свідомості особистості у вигляді смислових конструкцій, зв'язків. Щодо цілісна картина про феномен ціле досягнення, успіху в тій чи іншій спільності, в тому чи іншому соціумі може бути представлена сукупністю індивідуальних смислів успіху окремих особистостей.

Соціальний успіх передбачає успіх особистості, який визнається таким в суспільстві. Існують об'єктивні маркери соціального успіху. До них, перш за все, відносять – професійний статус, наявність якісної освіти і матеріальне благополуччя, кількість соціальних інтеракцій і ступінь впливу на суспільство.

З огляду на зв'язок поняття «успіх» з категоріями активності, волі, діяльності, особистості, визначення мети, його можна визначити як отримання максимального результату при найменших витратах енергії, часу і сил, що відповідає внутрішнім глибинним потребам людини і супроводжується переживанням задоволення. В соціальному плані успіх пов'язаний з позитивною соціальною мобільністю і досягненням бажаного соціального статусу.

Комунікації виступають як механізми розповсюдження, набуття успіху. Сьогодні комунікації змінюють свій характер і місце розташування, зараз вони перебираються до соціальних мереж. І для аналізу, ми вибрали Інстаграм

¹ **Петронюк Вадим Вадимович**, здобувач вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

як майданчик для конструювання або ж презентації образу успішної людини.

Далі виділимо певні типи успішних особистостей в Інстаграм:

1. Особи які досягли успіху до створення аккаунта в Інстаграм.

1.1. Особистості які досягли успіху в реальності, а після створення аккаунта, отримали більше віддачі від соціальних мереж.

1.2. Особистості які досягли успіху в реальності і після створення аккаунта їх статус все ще вище в реальності.

2. Особи які досягли успіху після створення облікового запису.

2.1. Особистості які досягли успіху після створення аккаунта і як підсумок коректного впливу з боку соціальних мереж на реальність отримали більше резонансу в реальному світі.

2.2. Особи які досягли успіху після створення аккаунта і потім не досягли успіху в конструюванні образу успішної людини в реальності.

У першому випадку ми маємо на увазі індивіда, який встиг викликати певний резонанс в суспільстві і як підсумок отримав особливий статус в цьому суспільстві, відкрив категорію – успішна особистість, до реєстрації в соц-мережах.

У другому ж випадку ми маємо індивіда, який викликав резонанс в суспільстві, але більш точніше висказуючись – в співтоваристві соціальної мережі.

Слід зазначити те, що вони можуть змінювати пріоритетний майданчик в залежності від своїх навичок, досвіду і вдалого збігу обставин.

Розглянемо більш докладно що ми маємо на увазі під досвідом і вдачею. Для цього необхідно ввести категорію – модель. Модель – це спрощене представлення реального конструкту або процесів і явищ, що відбуваються в ньому. І розглянемо ми більш детально 3 моделі:

1. Удача – виникає в результаті сприятливого збігу різного роду обставин, коли випадково з'явився вирішальний чинник, який зумовив успіх;

2. Допомога – можлива, коли особистість досягає результату, маючи підтримку з боку соціального оточення, соціальної групи;

3. Подолання – досягається завдяки персональним зусиллям особистості, всупереч несприятливим обставинам, що утруднюють реалізацію намічених цілей.

Кожна з наведених моделей може з'явитися на шляху до досягнення успіху як у першого типу, так і у другого.

Важливим моментом є також те, що дані моделі працюють не тільки як механізми перекваліфікації, а й здатні діяти як механізми творчі.

Діють вони в рамках взаємодії між особистістю і суспільством. Взаємодій так само можна виділити 3:

1. Конформна – при якій особистість досягає успіху за рахунок включення, підпорядкування своїх особистих інтересів інтересам суспільства;

2. Симбіоз – при якому інтереси особистості і суспільства збігаються після процесу асиміляції. Про таких людей кажуть, що вони народилися за «свого часу», оскільки їх здібності актуальні в сформованій соціальній реальності;

3. Перетворювання – основою якого є зустрічна активність особистості по відношенню до суспільства, зміна суспільних цінностей в результаті індивідуальних зусиль по утвердженню своєї ціннісної системи.

Як підсумок ми отримуємо системну модель циркуляції успіху індивіда між двома осями.

Виділяючи основні маркери успішної людини, шляхом аналізу Інстаграм-сторінок і як себе там позиціонують, слід казати про набір певних характеристик, серед яких – спортивна людина з можливістю подорожувати за кордон, в якості концепції життя – не тримає полярну позицію, а здатна використовувати найвигідніші аспекти кожної. Основним обличчям аккаунту є володар сторінки і від приділяє увагу контенту розважального і інформаційного змісту. Орієнтований на сім'ю, не хизується дорогим одягом і в його гардеробі переважає casual style.

Можна зробити висновок, що існує суперечність між різноманітністю соціальних практик сучасного суспільства та глобалізацією змісту та способів досягнення соціального успіху, які включені в пропоновану доктрину успіху. Він не враховує, що успіх має багато аспектів, індивідуальний, статутний, відносний, він має об'єктивні та суб'єктивні аспекти, а також забезпечує різні способи його досягнення.

Прохоренко Є.Я.¹

Національний університет «Одеська юридична академія»

**КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ «БАГАТОНАЦІОНАЛЬНІСТЬ»
В СОЦІОЛОГІЇ**

Україна – поліетнічна країна. Сучасні суспільства, які в умовах сьогодення визнають себе полікультурними, – це не просто суспільства з множиною різних культур, релігійних та етнонаціональних груп, які співіснують на одній території. Полікультурне суспільство – це історично конкретний тип соціальної системи, єдине соціальне середовище. Полікультурне суспільство – багатонаціональне – створене різними націями, об'єднує людей різних на-

¹ *Прохоренко Євгенія Яківна*, доцент кафедри соціології Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат соціологічних наук, доцент.

ціональностей з усією сукупністю форм взаємодії, де економіка виконує функцію адаптації, політика – функцію досягнення спільної мети, а культура – функцію підтримки зразків соціальної взаємодії в соціальній системі.

У 1991 році Україна прийняла Декларацію прав національностей, в якій гарантувала всім народам, національним групам, громадянам, які проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права. В Декларації зазначено, що в Україні проживають громадяни понад 100 національностей, які разом із українцями «становлять народ України» [2].

Згідно з переписом 2001 р. на території України виокремлюються кілька окремих етнографічних груп українського етносу: бойки, гуцули, лемки, литвини, поліщуки, русини. Загальна кількість представників цих субетносів нараховувала на дату перепису 32,4 тис. осіб. Основним місцем їх проживання були дві західні області (Закарпатська та Івано-Франківська), незначна їх кількість мешкає також у Тернопільській і Львівській областях та інших регіонах країни. Найбільшу за чисельністю групу з-поміж субетносів складають гуцули (66,0%) та русини (34,4%) [3].

Таким чином, українське суспільство є мультикультурним зі складною структурою ідентифікацій. Більшість населення представлена українцями, решта – росіянами та представниками інших національних меншин. М.Т. Степико вважає, що довготривалість їх спільного компактного проживання у регіонах України, з одного боку, сприяла формуванню етнічної толерантності, але з іншого – спричинила проблему регіональної культурно-історичної різноманітності, що найбільше виявляється в особливостях геополітичних, етнокультурних і релігійних орієнтацій [3]. В умовах політичних і соціально-економічних трансформацій різноспрямована соціально-економічна, культурно-мовна, суспільно-політична орієнтація може спричинити активізацію сепаратистських тенденцій із перспективою їх переростання в міжетнічні конфлікти.

Американський дослідник Волкер Ф. Коннор всі держави поділив на чотири великі групи:

- 1) Нації-держави, населення яких є гомогенним, тобто однорідним (Ісландія, Японія, Норвегія, Польща та інші);
- 2) Іммігрантські держави, населення яких складається з іммігрантів різного етнічного походження (США);
- 3) Метисні держави – це майже виключно латиноамериканські країни, населення яких складається з осіб змішаного та європоамериканського походження;
- 4) Багатонаціональні держави, які сьогодні становлять більшість. Цей тип держав В.Ф. Коннор поділяє на 3 підгрупи, де критерієм виступає «хоум-

ленд» (homeland). Наприклад, Шотландія, Земля Басків, Земля Зулусів тощо. Показово, що до «хоумлендів» Волкер Ф. Коннор відніс також і Литву, Латвію та Україну, які на той час входили до складу СРСР. Виходячи з цього критерію, американський вчений поділяє багатонаціональні держави на:

1) «однохоумлендні» – багатонаціональні держави, населення яких склалось внаслідок імміграції, де мешканці цього «хоумленду» вважають всю країну своїм «хоумлендом»;

2) «багатохоумлендні» – багатонаціональні держави, які складаються з кількох «хоумлендів» (колишні ЧССР – з двох, СРСР – з 53, сучасна Нігерія – з майже 100 і т.д.);

3) «нехоумлендні» – багатонаціональні держави, населення яких: а) є наслідком міграції; б) складається з кількох груп, котрі свідомі своїх відмінностей і всіляко їх зберігають (Гвіана, Сурінам, Трінідад і Тобаго тощо).

П. Ван Ден Берг поділив нації держави на три групи, давши їм відповідні назви і визначення:

1. «Нація-держава» – це держава, яка складається майже виключно із єдиної (single) нації;

2. «Багатонаціональна держава» – це держава, яка складається із двох або більше націй;

3. «Багатоетнічна держава» – це держава, яка складається із двох або більше етнічностей, котрі не домагаються державності.

Є ще один критерій класифікації держав – кількість етнічних груп. Виходячи з нього, держави поділяються на три групи:

1) етнічно вільні або неетнічні (ethnic free or unethnic) – це ті держави, населення яких складається практично з представників одного етносу (Ісландія, Люксембург, Норвегія, Португалія та деякі інші);

2) моноетнічні (monoethnic) – це такі держави, де кількість представників інших етнічних груп не перевищує 5, інколи 10, відсотків від загальної кількості населення (Бангладеш, Єгипет, Ірландія, Куба та інші);

3) поліетнічні або мультиетнічні (polyethnic or multiethnic) – це такі держави, де кількість представників інших етнічних груп перевищує 5-10% від загальної кількості населення, але жодна з них не домагається державності.

Відзначимо, що західні вчені, виходячи з наведеної вище класифікації, характеризують Україну як «поліетнічну державу», а її народ як «багатоетнічну націю».

Література:

1. Міф про багатонаціональність України. *Український простір*. 2019. 16 листопада. URL: <http://prostir.co.ua/mif-pro-bagatonatsionalnist-ukrayin-14883/>.
2. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія.

К.: НІСД, 2011. 336 с.

3. Картунов О.В. Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник. К.: Ін-т економіки, упр. та госп. права, 1999. 300 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-645.html>.

Редькіна Г.М.¹

Дніпровський державний технічний університет (м. Кам'янське)

МОВНІ ПРАКТИКИ УКРАЇНЦІВ

Розпочати дослідження мовних практик українського суспільства буде доцільно, почавши з статистичної інформації про етнічний склад та рідну мову населення України. Втім, всупереч рекомендаціям ООН, в Україні в 2011-2013 рр. так і не проведено перепису населення. А з початком у 2014 р. збройної військової агресії Росії проти України й окупацією частини української території, проведення Всеукраїнського перепису населення стало неможливим. Тому єдиним ґрунтовним джерелом статистичної інформації є дані Всеукраїнського перепису населення 2001 р.

Згідно з цими даними, 78 % жителів України є українцями за національністю (етнічним походженням). 17 % жителів України становлять етнічні росіяни і 5 % – люди інших національностей.

Етнічні українці становлять більшість у 25 регіонах з 27 (в діапазоні від 98 % у Тернопільській до 56 % у Донецькій області) і меншість в Автономній Республіці Крим (24 %) та місті Севастополі (22 %). У столиці України етнічні українці становлять 82 % населення [1].

Внаслідок тривалого періоду бездержавності й політики русифікації впродовж останнього століття постійно зростала частка етнічних українців, які своєю рідною мовою вважали не українську, а російську. Ця частка дещо зменшилася після проголошення Україною незалежності, але на час проведення перепису 2001 року залишалася дуже відчутною – майже 15 %. Водночас серед етнічних росіян, що проживають в Україні, своєю рідною мовою українську назвали лише 4 %. Частка представників інших національностей, які вважали українську мову рідною, коливалася від 0,1 % серед кримських татар до 71 % серед поляків. Діапазон представників національних меншин України, які вважають рідною мову своєї національності, коливається від 96 % серед росіян до 3 % серед іудеїв, а меншин, які вважають рідною мовою російську, – від 89 % серед греків до 1 % серед угорців [1].

Частка українців, які вважають рідною не українську, а російську мову, вища на тих територіях, де вищий відсоток етнічних росіян. Внаслідок цього

¹ *Редькіна Ганна Михайлівна*, доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат політичних наук, доцент.

частка людей, які під час перепису населення назвали рідною мовою українську, становить 67,5 % від загальної кількості населення України, тобто є нижчою, ніж частка етнічних українців. Порівняно з переписом населення СРСР 1989 року цей показник зріс на 2,8 %. При цьому 29,6 % населення України назвали своєю рідною мовою російську, 2,9 % – іншу мову.

Українську мову назвала рідною більшість жителів 22 з 27 регіонів України – від 98,3 % населення Тернопільської області до 50,1 % Запорізької. У Києві цей показник становить 72 %. Водночас у меншості люди, що вважають українську мову рідною, опинилися в 5 регіонах. Це Одеська (46,3 %), Луганська (30 %), Донецька (24,1 %) області, а також Крим (10,1 %) та місто Севастополь (6,8 %). У 4 з цих 5 регіонів (окрім Одеської області) більшість людей назвали рідною мовою російську [1].

Водночас, аналізуючи дані перепису 2001 року, слід брати до уваги дві важливі обставини. По-перше, з часу перепису минуло 20 років, і за ці роки неминуче відбулися зміни в мовному складі населення як у всеукраїнському, так і в регіональному вимірі. По-друге, надзвичайно важливим для розуміння мовної ситуації в Україні є той факт, що далеко не всі люди, для яких українська мова є рідною, постійно спілкуються цією мовою. Соціологічні дослідження свідчать, що в багатьох регіонах України частка людей, які постійно спілкуються українською, нижча за частку людей, для яких українська мова є рідною. Причому це стосується не лише людей старшого віку, щодо яких такий неприродний стан речей можна було б пояснити інерцією, пов'язаною з колоніальним минулим, але й людей середнього віку і молоді.

Це означає, що в незалежній Україні діють потужні чинники, які впливають на мовну поведінку людей і не дають їм можливості вільно спілкуватися мовою, яку вони вважають рідною.

У своїй роботі «Соціальне конструювання реальності» П. Бергер і Т. Лукман зазначають, що індивід ідентифікує себе з тими чи іншими соціальними групами або позиціями на підставі власних уявлень про всю структуру позицій [2].

Процес ідентифікації є функцією самоопису, самовизначення, надання суб'єктності тим, хто ідентифікується, вироблення певної системи цінностей. В даному контексті правомірно говорити про значущість для людини цінності досягнення бажаної статусної позиції, що визнається й символічно оцінюється членами певної спільноти, авторитетними для індивіда, що, згідно з П. Бергером і Т. Лукманом, є головними агентами підтримки суб'єктивної реальності в індивідуальному житті [2].

Специфіка українців як мовної спільноти полягає в такому: поведінка, в умовах незавершеності формування національної ідентичності, є процесом

конструювання себе, своєї ідентичності, іншими словами, є частиною процесу самопрезентації. Нинішнє середовище формує специфічні категорії сприйняття та оцінки, за допомогою яких українець ідентифікує себе по відношенню до соціальних вимірів сучасності. Враховуючи те, що суспільство в умовах нестабільності активно реагує на зовнішні чинники, можна припустити, що це, значним чином, позначається на ідентичності українців: ідентифікація з тією чи іншою мовою розширює діапазон можливостей або навпаки обмежує їх.

Мовні практики великої кількості українського населення перебувають у ситуації контактного білінгвізму. Українське суспільство складається з трьох великих мовних спільнот: україномовних, російськомовних та білінгвів [3, с. 38]. Проте використання двох чи більше мов у мовній практиці індивідів не є вичерпним аргументом для кваліфікації білінгвів як окремої мовної спільноти. У різних обставинах двомовна особистість належатиме до однієї з двох спільнот.

Література:

1. Всеукраїнський перепис населення. *Державний комітет статистики в Україні*. 2001. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/>.
2. Лукман Т., Бергер П. Социальное конструирование реальности: трактат по социологии знания. М.: МЕДИУМ, 1995. 323 с.
3. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації / за ред. Ю. Бестерс-Дільгер. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 363 с.

Svetlov O.N.¹

Berlin Wall Foundation, Berlin, Germany

THE ECONOMIC MAN: STRENGTHS AND LIMITATIONS OF THE CONCEPT

The picture of the Economic Man – *Homo Economicus* emerged in the 19th century and still holds its implicit normative validity up to now. The current globalization process presents us with a wealth of pressing problems that require further evolution of this concept. I will try to make a case that the concept of the Economic Man (hereafter the E.M.) is not a panaceal explanatory instrument but a side effect of a given period in history and does not describe the present-day complexities.

The notion of the Economic Man gained popularity thanks, among others, to Lowe [6], who viewed this picture during the height of industrial revolution. For

¹ *Светлов Олександр Миколайович*, Фундація «Берлінська Стіна» (м. Берлін, Німеччина), кандидат історичних наук.

many humanists of the time the E. M. was a constituent of the industrial society: rational, egoistic, a-historical and with a lack of tradition – a rival beast of *Homo Humanus* [5; 10] considered the E.M. as a subspecies of *Homo Mechanicus* who possessed the following characteristics: determinism, rationality, social geometry, and conscious repetition. For Firth [2] the E. M. was a reasoning person, thinking twice about the terms of exchange before allocating resources. For Barth [1] he was a competitive man allocating resources in order to outwit others.

A general conception of Economic Man is the pursuit of rational self-interest, which is in accord with his own preferences. Thus the E.M. will consider other people's wishes only if there is no collision with his own self-interest. For Polanyi [7] the Economic Man rests to a large extent upon ideology. The reason for its creation lies within a society that imposes such expectations upon individuals. For Kerber [4] the rationality of *Homo Economicus* applies only to relation between effort 'invested' and profit received. It should be either: a maximum gain with constant mean effort or a constant expected gain with a minimum effort. The theory of rational choice in sociology has a similar concept, which falls into the class of models of purposive action, thus assuming that actors want their actions to bring optimized beneficial results.

But how can altruism be explained in the face of the Economic Man concept? According to Kerber [4], people may be assumed to be 'forced' to behave altruistically when:

- i) they have to comply with a certain societal pattern (like ballot participation);
- ii) they feel that their (negative) action will cause a (negative) reciprocal action;
- iii) they try to avoid incurrence of social or psychical 'costs'.

Thus, the higher are the costs of behaving in an altruistic way the lesser the incentive to follow such social rules for individuals. Altruistic behavior is likely to come into being when there is an emotional connection (like family relationship).

A general critique directed toward the 'Economic Man' may include the following: the *Homo Economicus* pursues selfish goals only and avoids obligations and commitments. Other people may be of interest to him insofar as the dealing with them seems to be beneficial. The Economic Man shows no emotional traits, he does not experience good will or envy. In other words, he does not care for his social environment, does not entertain philanthropic inclination or a sense of solidarity. For economists, though, the Economic Man may be a convenient term to describe hypothetical situations such as free-riding.

Taking into consideration the empirical impossibility of such a model, Simon [9] proposed a concept of bound rationality, where the man is not a maximizer but

a ‘satisficer’, who looks for alternatives and thus does not fully maximize but just satisfies his needs.

Many real-life situations may not be adequately explained in terms of the E.M. assumptions. Some fallacies may arise from the above assumptions: a group action cannot be adequately explained in terms of individuals seeking their own benefit. If taken further, it leads to the group action paralysis. Also, to imagine that a person is always fully informed and ready for immediate purposive self-beneficial action is quite unrealistic.

The Economic Man assumptions seem to be artificial, and the model needs to be further developed to match reality. For a better understanding of the Economic Man concept, it may be useful to consider some alternatives, which may include the following:

i) *Homo Naturalis*: human behavior is influenced by factors deriving their existence from genes. One of the traits includes the inclination to have a harmonious relation with the environment.

ii) *Homo Socialis*: a cooperative human being displaying compassion and sympathy [3].

iii) *Homo Moralis*: emphasizes the importance of cultural norms, which feed on cooperation, social exchange, and civic engagement.

iv) *Homo Humanus*: i.e. description generally pertaining to a truly humane man [5].

Besides, a ‘Socio-Economic Man’ will be a viable alternative to contemporary one-sided approaches. He is path-dependent, non-rationally motivated, non-monetary and community-minded.

Therefore, a successful picture of the human being will include traits from all concepts mentioned above thus reflecting all inherent complexity.

The present concept of Economic Man is rather a metatheoretical assumption than an empirical generalization. His picture is normative. It should be kept in mind that the *Homo Economicus* was created for the analytical purposes of economists and therefore was not meant to be an all-catching, all-explaining theory. Still, people can be rational but rather within societal and cultural framework.

Reference:

1. Barth F. Economic spheres in Darfur. *Themes in economic anthropology* / R. Firth (ed.). London: Tavistock Publications, 1967. P. 149-174.
2. Firth R. *Essays on Social Organization and Values*. London: Routledge, 1964. 334 p.
3. Nachhaltige Entwicklung: Zukunftschancen für Mensch und Umwelt / H.G. Kastholz, K.-H. Erdmann, M. Wolff (hrsg.). Berlin; Heidelberg: Springer, 1996. ix, 253 s.
4. *Spezielle Soziologien. Problemfelder, Forschungsbereiche, Anwendungsorientierungen* / H. Kerber, A. Schmieder (hrsg.). Regensburg: Rohwohlt, 1994.

5. Heidegger M. Über den Humanismus. Brief an J. Beaufret. Frankfurt am Main: V. Klostermann, 1949.
6. Lowe A. On Economic Knowledge: Toward a Science of Political Economics. New York: Harper & Row, 1965.
7. Polanyi K. The Great Transformation: The Political / Economic Origins of Our Time. Boston, Ma.: Beacon Press, 1999. 357 p.
8. Saint-Simon D. de: Memoires of the Duc de Saint-Simon. London: Prion Books, 1999.
9. Simon H.A. Models of Bounded Rationality. Cambridge, Ma.: MIT Press, 1982.
10. Smith A. Der Wohlstand der Nationen. München, 1995.

Скворець В.О.¹

Запорізький національний університет

ЗМІНА МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ: ВТРАТА АДЕКВАТНОСТІ

Соціальні зміни пострадянського періоду в Україні супроводжувалися величезними втратами демографічного, економічного, виробничого, наукового, технологічного, освітнього та людського капіталу. Ці втрати є безпосереднім наслідком зміни моделі соціального управління. Науковці, як і саме життя, довели, що модель соціального управління в УРСР 80-х рр. XX ст. потребувала важливих інституціональних змін, здатних забезпечити поступальний розвиток українського суспільства в умовах нового етапу НТР. Хоча та модель виявилася нездатною швидко адаптуватися до нових умов, але вона не була руйнівною для суспільства. В пострадянській Україні склалася дуже суперечлива модель соціального управління: з одного боку, відбувається швидка інформатизація суспільства, що є основним показником позитивних змін і модернізації, а з другого боку, руйнівна роль цієї моделі виявилася надзвичайно великою і небезпечною. Наслідком функціонування цієї моделі стали соціальні процеси, що призвели до масового скорочення населення України, трудової міграції мільйонів її громадян за кордон, деіндустріалізації країни, різкого скорочення середнього класу і перетворення України на країну масової бідності. В умовах цієї моделі управління правлячий клас України виявився неспроможним ані зберегти цілісність суспільства і держави, ані відновити втрачену цілісність.

Мета дослідження – визначити чинники, що зумовлюють неадекватність діючої моделі соціального управління в пострадянській Україні.

Перший чинник неадекватності діючої моделі соціального управління

¹ *Скворець Володимир Олексійович*, завідувач кафедри соціології Запорізького національного університету, доктор філософських наук, професор.

полягає в тому, що вона є відірваною від реалій життєдіяльності українського суспільства. В Конституції України закріплено такі пріоритети як людина, яка є найвищою соціальною цінністю, демократія, права людини, верховенство права і соціальний характер держави, але в реальному житті відбулося і знецінення людини, і масове ігнорування її прав, і втрата державною владою багатьох ознак соціальної і правової держави. Правлячий клас України протягом трьох десятиліть не спромігся створити національну ідею та суспільно-політичний ідеал, які були б привабливими для абсолютної більшості громадян України. Не вдалося йому створити і Національної стратегії розвитку суспільства, яка б протистояла подальшій деградації суспільства і спрямувала його на шлях поступального розвитку. Відсутність цих інтегруючих чинників правлячі кола України підмінили моделлю управління за принципом «жити чужим розумом».

Усі Президенти України в розробці та реалізації державної політики майже завжди дотримувалися порад і рекомендацій іноземних радників. Це вже стало політичною традицією правлячого класу України, а прояви відходу від неї дуже дорого обходилися правлячим угрупованням (варто лише згадати чого це коштувало В. Януковичу, який відмовився підписати Угоду про асоціацію між Україною і ЄС). Позиція ж іноземних радників, як правило, представляла інтереси іноземних держав або ТНК, що кардинально розходилися з інтересами українського народу. Про це переконливо засвідчує М. Павловський, який на парламентських слуханнях про демографічну кризу в Україні (21.12.2003 р.) зазначив, що уряд підписав угоду про вступ до Світової організації торгівлі на умовах, що ведуть до втрати 4 мільйонів робочих місць. Це сталося тому, що «Україна отримала незалежність, а керівники, вищі посадові особи залишилися залежними, їм подавай, бачте, іноземних радників-консультантів, ніхто не здатний мислити самостійно!» [1, с. 59]. Верховна Рада України прийняла законопроект «Засади відродження електронної промисловості», а Президент України Л. Кучма наклав вето. Без аргументів, щоб Захід не дратувати. Наш Президент – чемпіон світу по кількості вето на закони, які відроджують власне виробництво [1, с. 60]. Академік Ю. Пахомов науково обґрунтував згубну роль неоліберальної моделі економіки для різних країн. Вона була спроектована в Америці для підвладних, напівколоніальних країн. А в самих США найважливіші інновації вирощувалися всупереч цій моделі, під опікою держави і до того часу, поки не наступала фаза комерціалізації. А на попередніх етапах держава надавала субсидії, які вливалися в корпорації, щоб короткочасні інтереси не взяла гору над довгостроковими. В Україні поступили інакше – зруйнували планове господарство (хоча планування повинно бути іншим) і відкрили економіку для ринкових

відносин, як нас навчили заїжджі радники. Все високотехнологічне було зруйновано стихійним ринком. А між тим США мають плани розвитку країни і на 5, і на 10, і на 50 років [2, с. 4]. Наведені видатними науковцями факти вказують як на роль іноземних радників у формуванні економічної та соціальної політики, так і на причини відсутності в лідерів України інтересу до розробки національної ідеї, суспільно-політичного ідеалу та Національної стратегії розвитку суспільства.

Другим чинником втрати адекватності системи соціального управління в Україні стало впровадження кооперативного управління, що передбачало створення у державних компаніях наглядових рад, до складу яких входять іноземні громадяни. Як показала практика діяльності наглядових рад в Україні, то до їх складу входять особи, які не є професіоналами в даній галузі, а тому й не дивно, що робота цих підприємств лише погіршилася. Як повідомляє «Економічна правда», дев'ять із 15 найбільших державних підприємств у 2020 р. були збитковими. Загальний розмір їхніх збитків склав 72,4 млрд. грн. Найбільш збитковими були: «Укренерго» (27,5 млрд. грн.); «Нафтогаз» (19 млрд. грн.); «Укрзалізниця» (11,9 млрд. грн.); «Державна продовольчо-зернова корпорація» (5,9 млрд. грн.); «Енергоатом» (4,8 млрд. грн.); «Украврох» (1,5 млрд. грн.); Міжнародний аеропорт «Бориспіль» (1,5 млрд. грн.); «Аграрний фонд» (0,2 млрд. грн.); «Автомобільні дороги України» (0,1 млрд. грн.) [3]. Як бачимо, введення корпоративного управління позитивних змін в діяльність великих державних підприємств не принесло.

Третім чинником, що визначає деградацію соціального та державного управління в пострадянській Україні, є депрофесіоналізація керівництва майже всіх галузей економіки і сфер суспільного життя. Коли на посаду Генерального прокурора України призначають людину без юридичної освіти Ю. Луценка, який є кумом Президента, а для того, щоб призначення відбулося, ще і вносять зміни до Закону України «Про прокуратуру», то це вже є свідченням явної дегенерації правлячого класу. Саме в такій фарисейській позиції проявляється справжнє відношення правлячого класу до корупції. Добре відому практику торгівлі посадами в державних, правоохоронних та інших органах можна порівняти лише з торгівлею індульгенціями в католицькій церкві періоду Середньовіччя. До яких наслідків у формі Реформації та Контрреформації це привело історикам дуже добре відомо.

До яких наслідків призводить депрофесіоналізація сфери управління в пострадянській Україні можна усвідомити, якщо зважити на таку трагічну подію. 25 вересня 2020 р. під Чугуєвом зазнав аварії літак АН-26, в результаті якої загинули 6 членів екіпажу і 20 курсантів Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. Три державні комісії ви-

явили, що мало місце порушення правил польотів, але повністю причини загибелі людей так і не з'ясовані. Ніхто з членів комісії не звернув уваги на той факт, що начальником університету є не військовий льотчик, а зенітник. Він є шанованою людиною, герой, який відзначився в АТО. Але питання причин аварії залишається відкритим: чи може особа, яка не є військовим льотчиком, забезпечити належний рівень формування практичних навиків військових льотчиків та їх безпеки? Для мене очевидною є відповідь: ні, не може. Як і те, що не може бути справжнім міністром освіти і науки України Г. Новосад, молода жінка, яка не провела жодного уроку в школі, а в трудовій книжці перший запис – міністр. Управлінці такого ґатунку можуть вести будь-яку галузь лише шляхом деградації.

Короткий огляд змін у моделі соціального управління пострадянської України засвідчує формування в ній певних рис. Постійний вплив іноземних радників на Президентів України зумовив появу в економічній і соціальній політиці рішень, що не лише виражають інтереси інших держав та ТНК, але й завдають значної шкоди українському суспільству. Діяльність іноземців у складі наглядових рад великих державних підприємств зовсім не призвело до покращення їхньої діяльності. Корупція і депрофесіоналізація управлінців у всіх сферах суспільного життя і галузях економіки свідчить про те, що діюча в пострадянській Україні модель соціального управління є неадекватною потребам та інтересам переважної більшості населення. Ця модель несе в собі загрозу подальшої деградації та дегенерації правлячого класу. Вона позбавляє суспільство можливості формувати професіональний корпус управлінців, які здатні дати відповіді на ті виклики, що невідворотно виникають у сучасному світі. Від здатності створити модель соціального управління, яка є адекватною складним соціальним процесам, що розгортаються в суспільстві, залежить майбутнє України.

Література:

1. Демографічна криза в Україні. Її причини і наслідки. Зб. матеріалів. К.: Парламентське вид-во, 2003. 108 с.
2. Пахомов Ю.Н. Основные задачи формирования посткризисной модели экономики Украины. *Економічний часопис України* – XXI. 2010. № 1-2. С. 4-6.
3. Бойцун А., Яблоновський Д., Крамар М., Лисенко О. Корпоративне управління: Збиток найбільших 15 держпідприємств сягнув 42 млрд. грн. за результатами 2020 року. *Економічна правда*. 2021. 5 червня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/06/5/674676/>.

Склярєнко К.О.¹

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
**ВПЛИВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
НА ПОКРАЩЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В РЕГІОНІ**

Програма розвитку ООН в Україні у звіті «Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку» визначає лише 6% територій України як екологічно сприятливі для проживання людей. Регіони з кризовою екологічною ситуацією мають найбільшу щільність населення, у них проживає понад 25% населення України [1]. В умовах екологічної кризи особливої актуальності набуває проблема поширення серед значної частини населення відчуття байдужості до стану навколишнього природного середовища та домінування споживчого відношення до природних ресурсів. Разом із тим громадська участь є інструментом захисту навколишнього середовища, вирішення ключових екологічних проблем на місцевому, національному рівнях.

На підставі аналізу законодавчих норм щодо закріплення за органами місцевого самоврядування повноважень у сфері охорони навколишнього природного середовища можемо зазначити, що муніципальні органи з метою реалізації покладених на них повноважень у зазначеній сфері здійснюють адміністративно-процедурну діяльність нормотворчого, організаційно-дозвільного, виконавчо-розпорядчого, юрисдикційного, а також координаційно-контрольного характеру.

У процесі вирішення проблем з охорони навколишнього природного середовища важливу роль відіграють такі методи: функціональне зонування територій (особливо міських), збереження та раціональне використання природних компонентів. Здійснюючи адміністративно-процедурну діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища, органи місцевого самоврядування можуть використовувати соціально-економічні заходи щодо захисту довкілля: політику цін, кредити, штрафи, створення програм, адміністративні санкції.

Проблема захисту довкілля є комплексною, тому вона потребує координації зусиль всіх суб'єктів територіальної громади, активної їх участі у цій важливій справі. Значного поширення має набути громадський контроль за станом довкілля та дотриманням підприємствами, установами, організаціями та громадянами на відповідній території норм законодавства про охорону навколишнього природного середовища з метою забезпечення екологічної безпеки. А ефективність та результативність здійснення діяльності муніципаль-

¹ *Склярєнко Катерина Олександрівна*, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук.

них органів в галузі охорони навколишнього природного середовища з метою забезпечення сталого природокористування та збереження довкілля залежить від чіткого розмежування функцій і повноважень органів місцевого самоврядування та законодавчого регламентування відповідальності місцевих органів влади за прийняті ними рішення.

До основних механізмів участі громадськості у вирішенні екологічних проблем, плануванні та реалізації екологічної політики належать:

- створення екологічних громадських організацій;
- громадська експертиза;
- громадська інспекція;
- оцінка впливу на навколишнє середовище.

Повноваження громадських організацій у сфері охорони навколишнього середовища визначаються цілим комплексом нормативно-правових актів, зокрема, Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» та «Про екологічну експертизу». В Україні здійснюється державна та громадська екологічна експертиза. Висновки державної екологічної експертизи є обов'язковими для виконання.

Населення готове активізуватися в діяльності щодо покращення навколишнього середовища, проте недостатньою є поінформованість населення щодо екологічного стану, можливостей щодо прийняття рішень та дій у цій сфері. Рівень впливу громади на екологічну політику залежить від двох основних чинників:

- свідомого бажання громадян впливати на покращення екологічного стану території (рівень екокультури);
- створення умов на державному та локальному рівнях для безперешкодної участі громадян в екополітиці.

Важливою проблемою на шляху активізації участі громадськості у вирішенні екологічних питань залишається відсутність комплексного, системного підходу до формування екокультури у населення. Потребує запровадження і поширення практика ековиховання та екоосвіти (дитсадок, школа, вища освіта). Враховуючи специфіку екологічного стану області, доцільним є й упровадження у вищих учбових закладах спецкурсів екологічного спрямування.

Ще однією з причин, яка суттєво впливає на ефективність здійснення органами місцевого самоврядування адміністративних процедур у галузі охорони довкілля є недосконале законодавство щодо регулювання механізмів управління та контролю на місцевому рівні, у зв'язку з чим виникають протиріччя між органами місцевого самоврядування, з одного боку, та місцевими державними адміністраціями та регіональними представництвами центра-

льного органу виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища. Отже, ефективність та результативність здійснення діяльності муніципальних органів у галузі охорони навколишнього природного середовища з метою забезпечення сталого природокористування та збереження довкілля залежить від чіткого розмежування функцій і повноважень органів місцевого самоврядування та законодавчого регламентування відповідальності місцевих органів влади за прийняті ними рішення.

Література:

1. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП). URL: <https://mepr.gov.ua/content/programa-oon-z-navkolishnogo-seredovishcha-yunep.html>.

Сорокіна Л.М.¹

Дніпровський державний технічний університет (м. Кам'янське)

**ФУТУРИСТИЧНИЙ ПРОГНОЗ РОЗВИТКУ
ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ**

Щодня населення Землі збільшується на чверть мільйона чоловік. З 50-х до початку 90-х років ХХ ст. кількість населення світу подвоїлася, а його частка, яка проживає у найбідніших регіонах світу – країнах, що розвиваються, та аграрних постсоціалістичних країнах – вже досягла 3/4 світового показника. І хоча помітна тенденція до зниження темпів природного приросту населення на Землі, кількість його у країнах, що розвиваються, продовжує зростати вищими темпами, ніж в економічно розвинутих країнах. За цим криється низка глобальних проблем, яка має бути розв'язана, аби забезпечити умови життєдіяльності людини і гідну якість і життя. І якими б вражаючими не були успіхи економічно розвинутих країн - добробут людства і безпека світу в цілому залежать від успіхів економічного розвитку всіх держав світу, в тому числі країн, що розвиваються.

Аналізуючи розвиток незалежної України, слід зазначити, що він був і є дуже складним. Суспільство знаходиться весь час у стані соціально-економічної кризи, яка то загострюється то послаблюється. Ця криза суттєво впливає на демографічні процеси в Україні.

На початку незалежності Україна мала певний демографічний потенціал. На початку 1990-х років чисельність населення перевищувала 52 млн. осіб. У цьому році, коли Україна відмічає 30-річчя незалежності, за статистичними даними вона втратила 20 % населення, але зважаючи на той факт, що перепис населення не проводиться то цей відсоток, на думку науковців, є значно бі-

¹ *Сорокіна Людмила Миколаївна*, доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат соціологічних наук, доцент.

льшим. І той факт, що Кабмін знову переніс перепис населення на 2023 рік, провокує думку, що керівники країни бояться результатів перепису, а відсутність даних не дає можливості ефективного керування соціально-економічними процесами [2]. Аналізуючи складові демографічного процесу, це і народжуваність, і смертність, і міграції, можна впевнено говорити про демографічну кризу в українському суспільстві.

Всупереч регулярній затребуваності демографічних прогнозів ні один з урядів України, за свого правління не здійснив перепису населення вже з 2014 року інститут демографії та соціальних досліджень НАН України не оприлюднює демографічних прогнозів [3]. Існуючі демографічні прогнози є більшою мірою науковими гіпотезами.

У 2019 р. вийшла друком монографія, де колектив науковців зробив спробу сформулювати гіпотези щодо майбутніх змін у демографічній структурі українського суспільства, спираючись на експертні оцінки. У царині народжуваності, зауважують експерти, в Україні закріпиться ідеал одnodітної сім'ї, а до 2040 р. може досягти показників до 0,9 дитини на жінку, зважаючи на здоров'я населення. Також зросте середній вік батьків [3, с. 117].

Станом на сьогодні, тривалість життя суттєво не змінюється і становить останні десятиліття приблизно 67 років для чоловіків та 77 років для жінок, а прогнозують вчені поступовий ріст цих показників і до 2050 року становитимуть 72,7 років та 80,6 років відповідно [3, с. 119].

Також на демографічну ситуацію в Україні впливають міграційні процеси. На сьогодні демографічна проблема виглядає так: залучення до країни мігрантів на тлі зниження чисельності населення держави.

За офіційними джерелами на початку 2020 року чисельність населення оцінювалася в 44,095 млн. осіб, що є дуже завищеною кількістю. Згідно науковим прогнозам на початок 2100 року чисельність населення в Україні зменшиться до 22,4 млн. осіб [3, с. 125].

З поглибленням кризової демографічної ситуації зростає ймовірність соціально-економічних проблем в країні що в цілому може призвести до зміни етнічного складу. Уточнення демографічної ситуації, тобто проведення перепису населення, є конче потрібним, тому що це запорука ефективної демографічної політики, та розвитку українського суспільства в цілому.

Література:

1. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002-2019 рр.: колективна монографія / за ред. О.М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. К., 2020. 174 с. URL: <https://www.idss.org.ua/arhiv/population.pdf>.
2. Про проведення у 2023 році Всеукраїнського перепису населення: Розпорядження

Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1542р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1542-2020-%D1%80#Text>.

3. Прогноз 2014 перегляду на сайті ІДСД. URL: https://idss.org.ua/forecasts/nation_pop_proj_en.

Ставченко С.В.¹

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
**РЕФОРМА ЯК СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ ПОЛІТИЧНОЮ КРИЗОЮ
В ДЕМОКРАТИЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ**

Однією із основних стратегій управління політичною кризою в демократичних політичних системах є реформа (від фр. *Reforme*, лат. *reformatio* – перетворюю), пов'язана з глибоким перетворенням політичних, економічних і соціальних відносин, які проводяться державною владою з метою якісного оновлення системи державного управління. Це зміна, перебудова у способі діяльності і в складі інститутів, установ, що не знищує основ існуючої політичної структури. Реформа проводиться, як правило, в законодавчому порядку і зверху в цілях вдосконалення здатності політичної системи адаптуватись до умов її функціонування, що змінюються.

Реформи здійснюються як еволюційний розвиток суспільства, з опорою на традиції, що склалися у державно-громадській сфері. По суті, це перетворення прогресивно-консервативного характеру, коли частина «минулого» зберігається не заради минулого, але заради майбутнього. Якщо реформи за своїми методами і засобами приводять до переривання еволюційного розвитку, розриву традицій, така прискорена модернізація може бути визначена як «революція зверху». Вона, однак, неминуче веде до розколу суспільства на прихильників і противників реформ (або методів, якими вони проводяться) і здатна «підірвати» соціальний простір, привести до політичної катастрофи [1, с. 57-58].

Реформа завжди обумовлена потребою модернізації політичної системи. Розгортання сценаріїв кризових політичних процесів модернізації здебільшого залежить від ресурсної бази політичної системи, надлишковість якої і створює підстави для оновлення системи (наприклад ресурсами індустріалізації виступає демографічна надмірність селянства). За переконанням Тетяни Пояркової, до ресурсів політичної системи відноситься все те, що є цінним для виживання системи, отже, створює підстави для влади (не має значення матеріальність або нематеріальність цих ресурсів). Інакше кажучи, цей пара-

¹ **Ставченко Сергій Вікторович**, професор кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор політичних наук, доцент.

метр є рухливим і в різні часи наповнюється різними компонентами [2, с. 134].

У рамках модернізаційного процесу Т. Пояркова виділяє декілька типів виходу з політичної кризи: 1) інновація – випадок, коли політична система знаходить нові ресурси для вирішення проблем, які переводять її у кризовий процес; 2) спрощення – є типом, коли вихід із кризової траєкторії відбувається за рахунок використання вже існуючих ресурсів, що й приводить до їх виснаження; 3) зависання (капсулювання) – перехід системи в такий стан, коли заради виживання вона виходить з кризового стану за рахунок перенесення проблем у часі і просторі, де ціною стає чітка ієрархічність, непрозорість соціальних зв'язків, відчуженість політичної еліти; 4) руйнація системи після досягнення системою кінцевої точки виснаження ресурсів [2, с. 134].

Важливішим елементом моделі виходу з кризи у рамках модернізаційного процесу є системна пам'ять узагальненого досвіду модернізаційних перетворень – модернізаційна матриця. Її рисами є:

- 1) використання стратегії оновлення для утримання при владі;
- 2) надходження модернізаційних імпульсів від правлячого або привілейованого прошарку;
- 3) в результаті – спрощення системи або її капсулювання [2, с. 135].

При цьому еволюційний розвиток може мати місце тільки за наявності проміжної «нормальної» зони. Середина зона суспільної свідомості служить сховищем еволюційної історичної пам'яті, що дозволяє не повторювати минулі помилки. Тому одним із головних завдань стабілізації розвитку суспільства є інституціоналізація нової соціокультурної парадигми з третім, нейтральним, «нормальним» початком, що існує у вигляді достатньо широкого і самоцінного суспільного поля. Соціальним шаром, що займає це поле і покликане утримувати суспільство в рамках «неполярних» інститутів, повинна стати інтелігенція [4, с. 170-178].

На думку Т. Пояркової, модернізація стає стратегією оновлення країни тільки за умови її перетворення на єдиний засіб виживання правлячого прошарку. Вихід із кризового стану системи можливий за умови надмірності ресурсної бази. У випадку ж ігнорування кризових вимог політична система використовує попередній досвід вирішення подібних питань. І є всі ознаки того, що владний прошарок починає всіма можливими засобами відгороджуватися від проблем, соціуму, світу. У цілому тактика «капсулювання» системи з перенесенням проблем на майбутнє вигідна для геополітичного середовища, зацікавленого у збереженні статус-кво – з перевагами від перерозподілу власності, контролю над банками, підприємствами та транспортною інфраструктурою і, най-головніше, – від використання дешевих і освічених

громадян [2, с. 136].

Реформи як стратегія управління політичною кризою здебільшого пов'язані з послабленням регулюючої функції держави. Антикризові заходи, які містяться в реформах, покликані призупиняти, мінімізувати руйнування суспільного життя громадян, передбачати компенсацію втрат унаслідок управлінського впливу на економічну, фінансову, духовну сфери життя суспільства. У свою чергу, виникнення кризових ситуацій передбачає застосування особливих технологій під час формування та здійснення реформ. На практиці це означатиме, що держава повинна не лише адекватно реагувати на кризові явища, але й здійснювати постійну підготовку до таких дій, тобто розробляти антикризову стратегію.

На думку В'ячеслава Шарого, реформи можуть бути успішними лише в тому разі, якщо вони будуть реалізовуватися комплексно, таким чином, щоб перетворення в одній сфері, наприклад в економічній, стимулювали перетворення в соціальній сфері, а вони, у свою чергу, – в політичній сфері й навпаки. Держава без вироблення певного образу майбутнього, а також схваленної суспільством стратегічної моделі поведінки приречена на кризи. Кризові явища у суспільстві мають врегульовуватися з урахуванням конкретних причин зниження підтримки політичного режиму в цілому чи його конкретного інституту, а також типу та джерел підтримки [5, с. 11].

Реформа в ліберальній та соціал-демократичній риториці розглядається як благо, закріплення тенденції розумного існування людини, що прагне досконалості і впроваджує цей принцип у політичному порядку. Але вектор реформ, їх допустимі значення знову ж таки передбачені даним політичним порядком. Здатність даного політичного порядку захищатись від його різних перетворень полягає у процедурі прийняття загальнозначимих політичних рішень, тобто принципи демократичного управління. Звідси і принципи «політкоректності», що визначають долю нововведень, починаючи з їх формулювання. Алексіс де Токвіль вбачав основний конфлікт нового демократичного суспільства в протилежності принципів свободи та рівності. Головну лінію протиріч він вважав за можливе визначити як зіткнення демократії та авторитаризму, а вихід з повторюваних революційних циклів бачив у вирішенні проблеми легітимності конституційних перетворень [3, с. 21-22].

У рамках консервативної ідеології, яка мала негативне ставлення до будь-яких реформ та нововведень, що зачіпали б існуючий політичний порядок, циклічна модель слугувала необхідності повернення до вихідних (дореволюційних) порядків (Б. Констан, Ж. де Местр, Р. Шатобріан). Логіка негативного сприйняття змін однозначна і витікає з твердження про недосконалість людського ества як такого. А якщо людина недосконала, її розум

суб'єктивний та затуманений гріхами, то як людський розум може створити щось таке, що можна було б протиставити результату діяльності багатьох поколінь та божественного провидіння. Отже, будь-яка зміна у сприйнятті, традиціях, моделях поведінки розцінюються як зазіхання на встановлений політичний порядок, який є недоторканим і самоцінним. Більше того, будь-яке нововведення, що торкається політичного ладу і є продуктом діяльності людського розуму, кваліфікується як прояв стихії і деструктивна тенденція, що прямо загрожує політичному ладові. Тобто навіть нововведення вже є само по собі кризою, оскільки це артефакт певного антипорядку, який є протилежним тому, що встановлюється.

Література:

1. Антикризисное управление: учебник / под ред. Э. М. Короткова. 2-е изд., доп. и перераб. М.: ИНФРА-М, 2010. 620 с.
2. Пояркова Т. Кризовий синдром модернізації: нова версія. *Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації*. 2012. № 3. С. 133-136.
3. Токвиль А., де. Старый порядок и революция. СПб.: Алетейя, 2008. 248 с.
4. Управление социально-экономическим развитием России: концепции, механизмы, цели / рук. авт. кол.: Д.С. Львов, А.Г. Поршнев. М.: Экономика, 2002. 702 с.
5. Шарий В.І. Антикризові технології як механізм реалізації цілей державного управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02. К., 2006. 20 с.

Suima I.P.¹

Oles Honchar Dnipro National University

LINGUISTIC ASPECT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

The communication in general is very important in the formation of personality. Linguistic communication in all its forms and genres allows a person to receive a complete social experience, meaningful and systematized by previous generations. It combines a mastery of spiritual, intellectual, and material culture, a knowledge of the world, and as a result – the socialization of the human being and correct assessment of his/her behavior.

Linguistic aspects of communication are related to the internal structure of language and its functions in human speech. This notion includes the following aspects: phonetic, which characterizes the sound side of speech: pronunciation, stress, intonation; grammatical aspect, which consists in the language rules for constructing word forms and sentences; semantic aspect, which consists in corre-

¹ *Суїма Ірина Павлівна*, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук, доцент.

lating linguistic signs with semantic content.

In psycholinguistic analysis of speech actions there are three levels: language level, which includes the volume of utterances, lexical features and variability, content, correctness; language level, which includes the connection between parts of sentences and between parts of the text, the complexity of statements syntactically complex constructions and separate inversions, expressiveness, the use of quotations and phrases, the use of uninformative words; semantic level, which is characterized by the number of issues raised, compliance with the topic, the logic and consistency of presentation, as well as the severity of semantic categories.

There are several classifications of types of communication, each of which is based on some characteristic. A story is a some kind of telling about events according to their sequence in time, a message about evolving actions and states. Description is a language statement that gives an idea of the nature, composition and properties of the object.

Essay is a type of language in which objects and phenomena are studied, their internal features are revealed, some provisions are proved.

These types of speech can alternate and be connected with each other within a single text. Linguists, characterizing human speech behavior, establishes the following five features of the speech act:

- means of expressing a speech act (sound, written sign, gesture);
- degree of communicativeness of the speech act (from communicativeness to lack of communicativeness);
- orientation of the language act (whether there is an expectation of an answer);
- number of participants in the language act;
- contact language act [1-2].

On the basis of the first of these features there is a difference between oral and written communication. On the basis of the fourth feature, such types of communication as dialogue (conversation of two participants) and polylogue (conversation of more than two participants) are distinguished.

Depending on the social status and personal relationships of the participants of communication there are formal and informal communication, horizontal and vertical communication.

In characterizing the psychological goals and properties of verbal interaction, some authors identify the following types: formal communication, which does not aim to understand the interlocutor and take into account his/her personality; primitive communication, which is established depending on the practical need; formal-role communication, the content and means of which are regulated by social roles; business communication, which involves taking into account both the interests of

the company and personal interests; interpersonal communication of friends; manipulative communication aimed at benefiting from the interlocutor [3-5].

It should be emphasized that the formation of intercultural communicative competence is a fundamental construction built on an extralinguistic basis. This means that a person must make their communication with other people from other cultures, based on knowledge of the specifics of these cultures. The purpose of this approach to the formation of communicative competence is to prevent possible misunderstandings, discrimination, and the emergence of cultural stereotypes.

Competence in communication, in particular in using non-verbal means, has universal characteristics. Truly motivated emotions are experienced equally by all people, so the signs-symptoms of these feelings are international in nature. But alternatively, there is another non-verbal behavior – cultural one, which is specific to an individual nation or ethnic group and due to cultural traditions and national character. The similarity or difference of moral, ethical dimensions, customs, language, and non-language standards can lead to many problems in intercultural communication. Therefore, nowadays it is important not only to master a foreign language, but also to acquire communication skills with representatives of different nations. Now we are talking about the existence of a national style of communication – the typical, most common, most likely features of thinking and stereotypes of behavior of different ethnic groups. The use of non-verbal means is also ethnically determined, so the national significance of communicative behavior can and should be perceived and studied in the same way as natural language.

Reference:

1. Бацевич Ф. С. Українсько-російський словник термінів міжкультурної комунікації. Саки: Фелікс, 2011. 284 с.
2. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія. К.: Логос, 2004. 284 с.
3. Козловська Г. В. Актуальність проблем міжкультурної комунікації в сучасних умовах. К., 2005. 176 с.
4. Козуб Л. С. Специфіка міжкультурної комунікації в текстах усних засобів масової комунікації. К., 2000. 110 с.
5. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. К.: ВЦ «Академія», 2012. 159 с.

Суровцева І.Ю.¹

Приазовський державний технічний університет (м. Маріуполь)
**ЦИФРОВА ІНДУСТРІЯ ТУРБОТИ: НОВІ ВИКЛИКИ ПЛАТФОРМ-
НОГО КАПІТАЛІЗМУ**

Турбота – універсальний аспект життя і при цьому специфічна діяльність, що відрізняється за своїм змістом в різних культурах і соціальних групах. У соціології турбота розглядається як комплекс взаємопов'язаних дій, які здійснюються в інституціональному контексті та спрямовані на підтримку, поліпшення або відновлення благополуччя.

Широке розуміння турботи представлене колективною працею «Care in Healthcare. Reflections on Theory and Practice» [1], і деякі ключові її характеристики сходять до концепції Джоан Тронто і Берніс Фішер, дослідниць, в чийх роботах пропонується систематична і одночасно дескриптивна теорія турботи. Турбота трактується як особливий вид залученості (у дискурсі «мені не однаково»), що спрямовується інтересами іншого (інших), та бере до уваги потреби інших в якості основи для дій. Турбота носить саме практичний, а не умоглядний характер, вона не швидкоплинна, хоча може бути як процесуальна, незавершена, так і разова [2].

Актуальність практик турботи в епоху глобалізації обумовила появу в 2020 р. роботи «Маніфест турботи: Політика взаємозалежності» [3]. У ньому автори визначають турботу як стійку соціальну спроможність та практику, що передбачає виховання всього необхідного для добробуту та розквіту людського (або нелюдського / природного) життя. Індустрія турботи здатна забезпечити політичні, соціальні, матеріальні та емоційні умови, які дозволяють індивідам та живим істотам процвітати. «Маніфест турботи» ставить піклування в основу дискусій нинішньої кризи: від інтимного догляду, догляду за дітьми, охорони здоров'я, догляду за старими, до захисту світу природи.

Радикальне уявлення про турботу тісно пов'язане з солідарністю, особливо коли остання розуміється як соціальний клей, який тримає людей разом і дає їм змогу боротися проти системної нерівності та гніту. Концепції турботи та солідарності взаємно підозріло ставляться до вертикальних (або патерналістських) трактувань опіки / догляду (чи солідарності), які розглядають надання та отримання послуг як суто транзакційний обмін.

У ХХІ ст. практики індивідуальної та колективної турботи поступово переводяться в онлайн-сфери. Цифрова економіка включає компанії, які в

¹ *Суровцева Ірина Юрївна*, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Приазовського державного технічного університету (м. Маріуполь), кандидат історичних наук, доцент.

своїх бізнес-моделях все в більшій мірі спираються на інформаційні технології, роботу з файлами та Інтернет. Ця область вплітається в традиційні сектори – в тому числі промислове виробництво, сферу послуг, транспорт, видобувну галузь, телекомунікації – і, по суті, стає найважливішим елементом сучасної економіки. Сьогодні кожна галузь економіки все тісніше зростається з цифровою оболонкою; і тому володіння он-лайн сервісами забезпечує надзвичайно потужні і прибуткові позиції.

Платформний капіталізм прискорив проникнення капіталістичних форм власності та накопичення у сферу догляду та піклування. Світова економіка догляду орієнтується на значні демографічні зрушення (у т.ч. старіння населення), і в найближчі десятиліття, за прогнозами, робота з догляду стане однією з найшвидше зростаючих галузей у світі. Дослідник П. Байрон проводив дослідження щодо цифрових культур опіки серед молоді ЛГБТ-спільноти. Він виявив, що такі цифрові платформи, як Tumblr, надають цій спільноті важливий простір для піклування один про одного, будь то через обмін інформацією про транс-медичну допомогу або просто спілкування з іншою квір-молоддю, яка не живе поруч і не може зустрітися одна з одною інакше [4].

Наприклад, платформа Care.com, прагне залучати «фрілансерів догляду» до тих, хто потребує турботи [5]. Компанія, що виникла у 2006 р., пропонує цілу низку послуг, які дозволяють сім'ям знаходити, управляти та оплачувати догляд он-лайн. Місія Care.com поєднується з переконанням, що технології та інновації, орієнтовані на людину, можуть вирішувати реальні соціальні виклики у світі, забезпечуючи доступ до більш ефективної та доступної сімейної допомоги, сприяючи якісним робочим місцям для персоналу з догляду. Цифрова інфраструктура догляду дає сучасним батькам свободу поєднувати роботу та життя, жінкам – шукати більш вигідну кар'єру, соціальним працівникам – фінансову залученість та стабільність, а роботодавцям – зберегти кращі таланти та підвищити продуктивність праці. Он-лайн платформа включає набір інструментів та ресурсів безпеки, прості способи оплати праці для одержувачів послуг, отримання соціальних виплат, професійні послуги з працевлаштування, а також індивідуальні корпоративні пакети допомоги, що охоплюють піклування за дітьми та догляд за людьми похилого віку [5]. В умовах пандемії COVID-19, коли повсякденні стосунки поступилися місцем потребі соціального дистанціювання, он-лайн піклування виявляється слушною спробою задовольнити потреби найбільш вразливих категорій у своїх громадах.

Критики платформного капіталізму зазначають, що таке поєднання лише ще більше посилює недоліки, які вже існують у офф-лайн інфраструктурах турботи: жодна зі сторін у цій ситуації не має ані часу, ані ресурсів, щоб на-

дати чи отримати необхідну реальну допомогу.

Отже, платформний капіталізм – це лише один із аспектів великої економічної системи, яка надає пріоритет прибутку людям та просуває колективні форми опіки. Розширення цих форм колективної цифрової практики – єдиний спосіб гарантувати, що турбота та солідарність в Інтернет-світі можуть стати нормою, а не винятком.

Література:

1. Krause F., Boldt J. Care in Healthcare: Reflections on Theory and Practice. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2017. 298 p. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-319-61291-1.pdf>.
2. Лехциер В.Л. Логика заботы versus логики выбора в современных концепциях медицинской практики. *Интеракция. Интервью. Интерпретация*. 2019. Т. 11, № 20. С. 36-53.
3. Chatzidakis A., Hakim J., Littler J., Rottenberg C., Segal L. The care manifesto: The politics of interdependence. London; New York: Verso, 2020. 129 p.
4. Срничек Н. Капитализм платформ. URL: http://kyrgsoc.org/books/srniczek_platform_capitalism.pdf.
5. Care.com: офіційний сайт. URL: <https://www.care.com/>.

Ходус О.В.¹

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

«ПОВЕРНЕННЯ ЛЮДИНИ ЕМОЦІЙНОЇ»: ВЕКТОРИ ТЕОРЕТИЧНОЇ РЕКОНФІГУРАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗНАННЯ

«Емоційний поворот», разом з іншими епістемологічними «поворотами» (онтологічним, антропологічним, лінгвістичним, прагматичним, культурним, візуальним тощо), що розгорнулися в різних дисциплінарних контекстах у 1980-1990-х рр. ХХ ст., слід розглядати як частину трансформації класичної парадигми соціально-гуманітарного знання. Ідеться про повернення в поле наукового теоретизування «людського виміру» на тлі розпаду великих онтологічних конструкцій, ідей єдності універсуму, історії, суспільства, універсальності законів соціального розвитку. А отже у полі соціологічного теоретизування з'являється проблематика емоційного – емоцій, емоційних станів, емоційно-поведінкових практик, ширше – локального виміру соціального буття, центрованого навколо індивідуального Я, зануреного у власні переживання, повсякденні «політики життя». На цьому фоні цілком симптоматичним спостереженням ділиться Ж. Ліповецькі, звертаючи увагу, що місце хо-

¹ **Ходус Олена Володимирівна**, професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філософських наук, доцент.

то *politicus* в онтологічній конструкції сучасності посів *homo psychologicus*, який «занурений у роботу зі звільнення й пояснення своєї особи й піклується він про себе самого і про власний добробут» [4, с. 81]. Словом, відбувається (пере)визначення природи людської суб'єктивності, і як наслідок – зазнає змін «мова» соціальної теорії: такі категорії, як «емоційність», «економізація автентичності», «турбота про себе», «психологізація повсякденності», «персоналізація», «інтимізація», «індивідуалізація», «емоційна праця» виявляються одними з ключових в описі суб'єктивного досвіду переживання сучасного світу. Відтак, «емоція» – термін, який «довгий час асоціювались з особистим, тілесним, жіночим» [6], а тому серйозного теоретизування не заслуговуючий – стає доволі інформативним аналітичним інструментом деконструкції існуючого соціального порядку.

Слід зазначити, що аналітичний фокус, що припускає розгляд соціальної реальності крізь специфічну призму емоцій, сам собою не є новим. Різні аспекти внутрішнього світу людини так чи так тематизувалися впродовж усієї традиції соціального теоретизування – починаючи з ідеї відчуження у К. Маркса, аномії Е. Дюркгейма, психоаналізу З. Фрейда, розширення форм самопримусу Г. Зіммеля, М. Вебера, Н. Еліаса і закінчуючи науковими розробками соціальних конструктивістів і феноменологів. Проте для більшості класичних теоретиків, що прагнули трактувати людину як раціональну істоту, емоційні категорії залишалися епіфеноменальними. Їх аналіз не був необхідним при поясненні підстав соціального універсуму: причини «соціального», як ми пам'ятаємо, належало шукати на рівні самого «соціального».

Власне тому сам факт, що емоційні концепти опинилися сьогодні на передньому плані теоретичних побудов і стали претендувати на статус ключових, говорить про радикальну реконфігурацію соціологічної теорії, про зміну уявлень щодо природи і ролі емоцій у людському суспільстві. Емоційний чинник виявляється все більш залученим до процесу продукування знань про світ і інтерпретацію цього світу. Так, психологів починають цікавити когнітивні характеристики чуттєвого світу особи, пов'язані із соціальними процесами; історична наука порушує питання про те, «як і чому соціальні агентства й інститути висували на перший план одні й забороняли інші види емоцій, залишаючись нейтральними або байдужими щодо третіх» [1]; філософи звернули увагу на етичну, моральну і гносеологічну природу «основних емоцій» – любові, гніву, співчуття, сорому, щастя; економісти дійшли розуміння впливу емоційних факторів на прийняття економічних рішень (як відомо, саме за «поведінкову економіку» економіст Р. Талер отримав Нобелівську премію за 2017 рік). У соціології складається цілий дослідницький напрям, що розглядає емоції (колективні і індивідуальні) у контексті повсякденних

взаємодій і соціального порядку суспільства [7-8; 10].

Узагальнено кажучи, соціальна теорія вже не заперечує афективних і інших «нераціональних» складових соціального життя, та більше – питання «емоційного» позбавляється свого «природного розуміння» й перетворюється на питання «політичного». Це означає, що наявні емоції завжди є соціальними конструктами, «дизайн» яких створюється і підтримується відповідними ідеологічними програмами [5]. До сказаного, мабуть, слід додати одне істотне доповнення: емоційний світ людини базується на досить примусових наративних структурах у душі мікрополітики М. Фуко – це з одного боку, а з іншого – емоції, майстерно адаптовані і вкладені в наше повсякденне оточення, відтворюють специфічний досвід буття конкретної людини як індивідуальну форму «переживання світу». Інакше кажучи, зовнішні умови життєдіяльності індивіда (їх характер, сила впливу) залежать від того, якого значення він їм надає. Тобто для індивіда суспільство існує як реальність, надана в емоційних (афективних) переживаннях. З цієї точки зору уся предметність і подієвість соціального життя і супутні йому емоційні стани виступають невід'ємною частиною діалектичної взаємодії «суб'єктивної емоційності» (як однієї з форм особистої поведінкової активності) і структурованих суспільством публічних питань, або, як виразився А. Зорін, «публічних образів відчуження» [3], відповідно до яких людина виявляє стурбованість «власним Я».

Резюмуємо: якщо підсумовувати все те загальне, що міститься в різних методологічних підходах сучасних дослідників емоцій (У. Редді, У. Фреверт, Дж. Барбалет, З. Неккель, А.Р. Гокшильд, Р. Колінз, А. Зорін), то можна помітити, що їх об'єднує принципове розуміння того, що «наші емоції (значною мірою) формуються і регулюються соціумом і здатні, у свою чергу, впливати на нього» [2]. Відтак, захоплююче конструювання «емоційного Я», яке стає сьогодні невід'ємною частиною досвіду суб'єктивності, в жодному разі не дає підстав говорити вільну «політику почуттів», не залежну від суспільного регулювання. Скажімо так: затребуваний сьогодні суб'єктивний самоменеджмент, що вимагає розвитку афективно насиченого внутрішнього існування, слід розглядати як ефект роботи відповідних «ідеологічних апаратів держави» (в термінології Л. Альтюссера), внаслідок чого, людина стає цілком компетентним укладачем / споживачем свого емоційного бекграунду. Вочевидь важлива роль в «емоційній експлуатації» життєвого світу людини, без сумніву, належить популярній культурі, мас-медіа, зокрема телебаченню, що переходить «до виразно емпативного стилю комунікації» [1, с. 148], характеристиками якого стають легкість, турбота, участь, душевність, щирість. Більшість телепередач безпосередньо апелюють до приватної реальності як сфери «емоційного життя душі», виводять у дискурс і культурно кодують різні емо-

ційні стани і життєві ситуації. При цьому нова «емоційна онтологія» (термін Є. Іллуз [9, р. 70]), що підтримується технокультурою, зовсім не вимагає від індивіда розуміння власного внутрішнього світу як замкнутого і автономного, а навпаки, орієнтує його на публічне переживання емоцій.

Література:

1. Барице Н. Брендирование «я» в эпоху эмоционального капитализма Эксплуатация «просьюмеров» от риторики double-bind к гегемонии исповеди. *Логос*. 2015. № 3. URL: http://www.logosjournal.ru/arch/81/105_8.pdf.
2. Винницкий И. Заговор чувств, или русская история на эмоциональном повороте. *Новое литературное обозрение*. 2012. № 117. URL: <http://www.nlobooks.ru/node/2639>.
3. Зорин А. Прогулка верхом в Москве в августе 1799 года: из истории эмоциональной культуры. *Новое литературное обозрение*. 2004. № 65. URL: <http://magazines.russ.ru/nlo/2004/65/zorin11.html>.
4. Липовецки Ж. Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме / пер. с фр. В. Кузнецова. СПб.: Владимир Даль, 2001. 336 с.
5. Ходус Е. Аффективность как атрибут новой субъективности: онтологическая и гносеологическая реконфигурация. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2015. Vol. III, № 8. P. 14-19. URL: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/hum_iii8_52.pdf.
6. Åhäll L. Affect as methodology: Feminism and the politics of emotion. *International Political Sociology*. 2018. Vol. 12.1. P. 36-52. URL: <https://academic.oup.com/ips/article/12/1/36/4816223?searchresult=1>.
7. Barbalet J.M. Emotion, social theory and social structure: A macrosociological approach. Cambridge: Cambridge Univ. press, 1999. 207 p.
8. Handbook of the sociology of emotions / J.E. Stets, J.H. Turner (eds). New York: Springer, 2007. 365 p.
9. Illouz E. Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism. Cambridge: Polity Press, 2007. 134 p.
10. Turner J.H. The sociology of emotions: Basic theoretical arguments. *Emotion Review*. 2009. Vol. 1, № 4. P. 340-354. URL: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1754073909338305/>.

Чала А.-С.С.¹, Ходус О.В.²

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КІНЕМАТОГРАФУ

Сучасна культура – це культура візуального образу. Саме до образної репрезентації переходить пріоритет у формуванні актуальної «картини світу» людини – її домінуючих цінностей, патернов поведінки, найбільш затребуваних соціальних типажів, чиї стилі життя хочеться приміряти на себе (тобто освоювати в якості ідентифікаційних зразків) й відтворювати у повсякденні. Прикладом, відповідно нашим кінематографічним фаворитам можна робити профайлінг співрозмовника, або, будучи фанатом конкретної кінокартини можна організовувати групи однодумців, проводити фестивалі глобального масштабу (на кшталт «Comic Con» – кінозаходу, який у серпні 2021 року проходив в Києві). Словом, сприйняття й розуміння фільмів викликає різноманітні асоціації, які виходять з їх візуального ряду. Ми переживаємо емоції разом з головними героями, переносимося і інші реальності. Кінокартини стають для нас більше, ніж просто дозвіллям, ми починаємо порівнювати себе з персонажами відповідних фільмів або серіалів, з'являється бажання їх наслідувати, культивуючи в собі якості, які притаманні улюбленим героям. А отже, семантика кінотексту може стати реальним фактором групової ідентифікації й практик солідаризації (люди стають фанатами конкретних осіб, з'являються цілі співтовариства як-то «поттермани», «шерлокомани» та ін.). Утворюються нові субкультури, фендом глобально розростається.

Отож, здатність кінотекстів реалістично відображати життя або, навпаки, переносити людей у неможливі, неіснуючі місця, робить його популярним способом відволіктись від побутової рутини, поринути у пригоди, побувати на місці іншої людини та дізнатись про те, чого ніколи б не дізнався у своєму житті. Саме тому між нами, глядачами, й кінотекстами існує свого роду «коннект» в дусі висловлення відомого соціолога В. Радаєва: «Дивимось кіно, розуміємо життя» [2], навчаємось розбиратися в багатьох життєвих питаннях, які турбують кожного з нас (від проблем особистого життя до «гострих» питань актуального сьогодення, як-то расизм, дискримінація, «культурні травми» суспільства, ідеологічні ефекти історичних колізій). Відтак варто звернути увагу на ще один функціональний ракурс кінематографу – його здатність залишатися одним з головних способів з самовираження сучасного су-

¹ **Чала Анастасія-Серафіма Сергіївна**, здобувачка вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

² **Ходус Олена Володимирівна**, професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філософських наук, доцент.

спільства і людини в цьому суспільстві.

Таким чином, як справедливо зазначає Т. Адорно: «Наскільки глибоко твори мистецтва практично втручаються у життя суспільства, визначається не стільки ними самими, а більшою мірою специфікою історичного моменту» [1, с. 350]. З таких позиції мистецтво кіно, дійсно, займає особливе місце у нашому житті. Вочевидь, сьогодні кінематограф стає не лише частиною економічного виробництва (доволі прибуткового, варто зазначити), але й сферою політичною. Це означає, що інституція кіно є дієвим засобом / каналом с(від)творення відповідної актуальному моменту світоглядної системи, зручним інструментом маніпуляції, що активно застосовувався політичними силами для управління суспільною думкою. Так було на початку становлення кінематографу, такою функція кіно залишається і до тепер.

У цьому зв'язку, виходячи з новітніх українських реалій, відзначених процесами активного перевантаження маркерів громадянської ідентичності, які повинні працювати на об'єднання національної спільноти, важливим є міфотворчий потенціал сучасного українського кінематографу (які культурно-символічні коди репрезентуються? якою є їх смислова, історична, ідеологічна конотація?). Вважаємо, що соціологічна реконструкція змістовного наповнення цих кодів є необхідним моментом осмислення особливостей структуризації соціокультурного простору українського суспільства, зокрема, існуючих «точок напруження», які спричинені радянським минулим (яскраво виражені ностальгічні почуття все ще панують серед старшого населення, особливо людей похилого віку), «культурною травмою» війни на Сході України, подіями соціально-політичного й економічного сьогодення з його ризиками й невизначеністю.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що кінематограф є тим явищем, що нерозривно пов'язане із суспільством, культурою, економікою і навіть політикою, а тому, будь-які зміни в цих сферах людської життєдіяльності невпинно впливають на цей вид мистецтва. Сучасний кінематограф займає важливе місце у житті кожної людини, що свідчить про його успішне виконання певних функцій у суспільстві. Зокрема, кіно соціалізує людей, закладає підстави групової консолідації, виконує компенсаторну функцію, допомагаючи знизити негативні наслідки актуального соціального життя.

Література:

1. Адорно Т. Теорія естетики / пер. з нім. П. Таращук. К.: Вид-во Соломі Павличко, 2002. 518 с.
2. Радаев В. Смотреть кино, понимать жизнь: 19 социологических очерков. М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2021. 376 с.

Шеломовська О.М.¹, Штим І.В.²

Дніпровський державний технічний університет (м. Кам'янське)
ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНИХ МЕСЕНДЖЕРІВ СУЧАСНИМ УКРАЇНСЬКИМ СОЦІУМОМ: ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АНАЛІЗУ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У сучасному українському соціумі важливу роль в житті населення про події відіграють мобільні месенджери, які використовуються як найшвидший і простий спосіб комунікації. Сьогодні за допомогою мобільних месенджерів люди не тільки спілкуються, а й отримують доступ до необхідних послуг, минаючи пошукові системи та спеціальні сайти. Також стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій призвів до того, що більшість населення знаходить необхідну інформацію про суспільно-політичні і культурні події саме в месенджерах.

Останні кілька років ми є свідками буму месенджерів – вони стають все більш популярними, захоплюючи з кожним роком все більше і більше користувачів. На сьогоднішній день світ мобільних месенджерів в Україні завоювали Viber, Facebook Messenger і Telegram. Мобільні месенджери як канал спілкування поступово замінюють все інше – телефонні дзвінки, SMS, електронну пошту і навіть соціальні мережі. Так, за даними щорічного національного соціологічного дослідження USAID-Internews «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа в 2020 р» простежується, що населення України частіше використовує мобільні месенджери, ніж соціальні мережі [1]. Встановлено, що у 2019-2020 рр. починає простежуватися тенденція збільшення чисельності користувачів таких мобільних месенджерів, як Viber і Telegram. Так, у 2019 р. Viber використовували більш, ніж дві треті українців – 70%, а у 2020 р. їх нараховується вже 72%. Однак, у порівнянні з Viber, Telegram є менш популярним месенджером, оскільки у 2019 р. його використовував тільки кожен четвертий українець (24%), а у 2020 р. – 38% (див. табл. 1).

За даними таблиці 1, українське суспільство прагне до збільшення масштабів соціальної комунікації та збільшення їх активності. Українцям вже замало тільки переглядати контент інших людей і лише коментувати його у більшості випадків без зворотного зв'язку. На відміну від соціальних мереж, мобільні месенджери дозволяють швидко обмінятися інформацією і отрима-

¹ **Шеломовська Оксана Миколаївна**, доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат наук з державного управління.

² **Штим Ірина Володимирівна**, здобувачка вищої освіти Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське).

ти на неї швидко відповідь / реакцію, навіть якщо тільки відправлена фотографія.

Таблиця 1. – Динаміка використання мобільних месенджерів, за даними вторинних соціологічних опитувань 2019-2021 рр.

	2019 (дослідження USAID-Internews)	2020 (дослідження USAID-Internews)	2021 (опитування KMIC)	2021 (опитування Research&Branding Group)
Viber	70	72	65,8	57
Telegram	24	38	24,2	20
Facebook Messenger	-	-	34,9	37
WhatsApp	-	-	20,8	9
Нічим з вищеперерахованого	-	-	27,2	30
Важко сказати	-	-	0,9	3

Ці тези та емпіричні дані підтверджуються не лише реальною об'єктивною ситуацією, яку ми спостерігаємо, а й результатами інших соціологічних досліджень. Так, за даними опитування компанії InMind (червень 2020 р.) було встановлено, що найпопулярнішим мобільним комунікаційним додатком в Україні є Viber [2]. Він популярний як у великих містах з населенням понад 500 тис. осіб, так і в містах з населенням менш ніж 500 тис. осіб – 98% і 95% відповідно. Японська комунікаційна платформа стверджує і про збільшення кількості випадків використання версії програми для комп'ютера на 28% у травні порівняно із січнем 2020 року. Функціями для групового спілкування Viber також почали користуватися частіше: середня кількість повідомлень на користувача в групових чатах зросла на 18%, а кількість групових дзвінків на користувача - на 50% за той же період. Якщо говорити глобально, то у всьому світі за 60 секунд у Viber відправляють 3 мільйони повідомлень, 300 000 стікерів та понад 1,5 мільйона зображень. Ще більші дані використанні Viber отримані в ході опитування вікової категорії 25-34 років, серед якої Viber використовують майже 99%. Він встановлений, але частота його використання досить низька. Більшість респондентів стверджує, що користується Viber для спілкування із сім'єю, сусідами, іншими батьками та для навчання.

Друге та третє місце в опитуванні InMind посіли Facebook Messenger та Telegram, а ось WhatsApp та Skype перебувають у рейтингу нижче – ними ко-

ристуються менше 50% українців (віком від 25 до 34 років). Viber також був визнаний одним з основних інструментів для онлайн-навчання згідно з результатами опитування, проведеного Службою освітнього омбусмена – додатком користуються в 94% випадків дистанційного навчання в школі.

Загалом описуючи наявну ситуацію щодо використання мобільних месенджерів, жодне соціологічне опитування не заперечує його лідируючих позицій серед додатків для комунікації в українському соціумі. Однак, цифрові показники його використання доволі різняться. Якщо опитування USAID-Internews «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа в 2020 р» встановило, що Viber використовують 72% респондентів, дослідження InMind взагалі каже про майже 100% його використання, то найновіші дані отримані, в результаті опитування КМІС на початку 2021 р. демонструють, що користується Viber тільки 66% опитаних (табл. 1). Другим за популярністю є Facebook Messenger – 35%. На третьому-четвертому місцях знаходяться Telegram (використовують 24% опитаних) і WhatsApp (21%) [3]. Майже третина українців (27%) не обмінюється повідомленнями з мобільного телефону в жодному з вищезгаданих застосунків. В розрізі вікових груп, Viber зберігає першість у використанні в кожній з категорій. Варто виокремити вікову категорію 18-29 років, де на другому місці за популярністю (на відміну від інших) знаходиться Telegram. Частка опитаних, які не використовують жоден з перерахованих застосунків є найнижчою серед вікової категорії 18-29 років (5%) та збільшується з віком: 30-39 років – 11%, 40-49 років – 13,5%, 50-59 років – 25%, 60-69 років – 51%, 70 років і старші – 76%.

На нашу думку, стрімкий розвиток мобільні месенджери отримали у зв'язку з глобальною пандемією. Про це свідчать результати соціологічного опитування, проведеного компанією Research& Branding Group в 2021 р. Встановлено, що найбільш популярним месенджером України за результатами цього опитування є Viber, якому віддають перевагу 57% користувачів. До трійки лідерів також входять Facebook Messenger (37%) і Telegram (20%). Такий розподіл місць у трійці найпопулярніших месенджерів збігається з результатами всіх опитувань, наведених у таблиці 1.

Чітко простежується, що мобільні месенджери важливі і необхідні для повсякденного життя. На сьогоднішній день лише чверть жителів нашої країни (25%) не використовують месенджери як джерело інформації, тоді як всі інші використовують. Кожен четвертий українець вважає, що месенджери впливають на формування їх особистої думки, а для деяких месенджери не впливають (22%), а 16% жителів не визначилися. [4]. Цікавим моментом даного дослідження є динаміка споживання Telegram. Починаючи з 2017 р. воліли використовувати лише 6% опитаних респондентів, а до 2021 р. набагато

збільшився попит цього месенджера та його почали використовувати – 17%.

Таким чином, аналіз загальноукраїнських вторинних соціологічних опитувань дозволив встановити, що сфера обміну миттєвими повідомленнями дуже популярна в Україні та з кожним днем з'являється більше користувачів мобільних месенджерів шляхом залучення до їх використання людей з старших вікових категорій. Розвиток технологій і поява нових каналів зв'язку дозволяє людям з легкістю комунікувати не лише вербально, а й невербально; не лише у форматі голосового зв'язку, а й відео конференцій, не лише один на один, а й у груповому форматі і т.д. Месенджери зручні для багатьох людей, тому що мають функції, які необхідно постійно застосовувати в житті: текстові повідомлення, голосові та відеоповідомлення, різні мультимедійні файли, геолокація, інформація про контакти, стікери і т.д.

Дійсно, більшість сучасного населення вже важко уявляє своє життя без мобільних месенджерів, адже вони об'єднали в собі функції обміну повідомленнями з рисами соціальних мереж, а також інформаційних каналів. Сьогодні мобільні месенджери пов'язані з всіма інформаційними процесами сучасного українського суспільства та стали одним з головних джерел інформації для багатьох жителів планети.

Література:

1. Щорічне опитування USAID-Internews «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2020 р.». URL: <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2020/10/2020-Media-Consumption-Survey-FULL-FIN-Ukr-1.pdf>.
2. InMind: Самый популярный мессенджер в Украине – Viber (им пользуются 99% опрошенных в возрасте 25-34 лет), далее идут Facebook Messenger, Telegram, WhatsApp и Skype. URL: <https://itc.ua/news/inmind-samyj-populyarnyj-messendzher-v-ukraine-viber-im-polzuyutsya-99-oproshennyh-v-vozraste-25-34-let-dalee-idut-facebook-messenger-telegram-whatsapp-i-skype/>.
3. Прес-реліз КМІС «Які мобільні додатки є найбільш популярними?». URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1027&page=1&t=5>.
4. Соціальні мережі та месенджери в Україні. URL: <https://rb.com.ua/uk/blog-uk/omnibus-uk/socialni-merezhi-ta-mesendzheri-v-ukraini/>.

[illegible]

Наукове видання

**Збірка матеріалів
VI Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Придніпровські соціологічні читання»
(м. Дніпро, 1 жовтня 2021 року)**

Здано на складання 04.10.2021. Підписано до друку 11.10.2021. Формат 60x84/16. Папір офс. Друк різнографічний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 7,09. Обл.-вид. арк. 7,48. Наклад 100 пр. Зам. № 29

Свідоцтво про видавничу діяльність
розповсюдження видавничої продукції
Серія ДК № 5729 від 26.10.2017
видано Державним комітетом телебачення і радіомовлення України
ТОВ «Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+»
49000, м. Дніпро, вул. Вернадського, 19/21
Тел./факс: (056) 745 15 95